

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ
ЦЕНТР ДОСЛІДЖЕНЬ АДВОКАТУРИ І ПРАВА
РАДА АДВОКАТІВ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА
ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
ІНСТИТУТ ПРАВА І ПСИХОЛОГІЇ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

Всеукраїнського круглого столу

**АДВОКАТУРА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

*на пошану адвоката,
президента Української Народної Республіки в екзилі
Степана Порфировича Витвицького
24 листопада 2015 року, м. Львів*

Київ
КВІЦ
2015

УДК 347.965
ББК 67.9(4Укр)76
З 41

*Подано до друку
Центром досліджень адвокатури і права
Національної асоціації адвокатів України*

Укладачі:

Василик І. Б. – керівник Центру досліджень адвокатури і права НААУ, кандидат історичних наук, доцент.

Яковець І. С. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник сектора дослідження проблем кримінально-виконавчого законодавства Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, експерт НААУ.

Збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу
З 41 «Адвокатура України: історія та сучасність» (на пошану адвоката, президента Української Народної Республіки в екзилі Степана Порфировича Витвицького), 24 листопада 2015 р., м. Львів / Уклад. І. Б. Василик, І. С. Яковець. – К. : КВІЦ, 2015. – 188 с.

ISBN 978-617-697-039-2

Збірник містить матеріали доповідей учасників Всеукраїнського круглого столу «Адвокатура України: історія та сучасність» (на пошану адвоката, президента Української Народної Республіки в екзилі Степана Порфировича Витвицького).

Круглий стіл присвячено проблемам організації і функціонування адвокатури на українських землях в історичний ретроспективі та основним питанням сучасної адвокатської діяльності.

Автори несуть повну відповідальність за підбір і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

УДК 347.965
ББК 67.9(4Укр)76

ISBN 978-617-697-039-2

© НААУ, 2015
© Василик І. Б., Яковець І. С., 2015
© КВІЦ, 2015

Валентин Гвоздій
*заступник голови Ради адвокатів України,
Національної асоціації адвокатів України, адвокат*

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ЄВРОПЕЙСЬКА АДВОКАТУРА: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ

Історія української адвокатури є надзвичайно цікавою, особливо і багатогранною. Серед інших країн вона різниться складністю, різновекторністю та багатством історичних фактів і подій. Ми маємо пишатися тим, що на своєму історичному шляху українській адвокатурі довелося отримати різний досвід свого формування, особливо у складні часи становлення української державності.

Українська адвокатура, що сформована сьогодні як корпорація, увібрала в себе найкращі риси європейської адвокатури – литовської, австрійської, польської, в тому числі і колишньої російської імперської адвокатури, які були надзвичайно професійними, інтелектуальними, відповідальними, сильними. Сьогодні є велика зацікавленість нашою професією в історичному ракурсі, оскільки історична ретроспектива показує найкращі зразки діяльності адвокатів минулих поколінь, формування адвокатської етики, дисциплінарної відповідальності, корпоративної єдності тощо.

Після створення у 2012 р. Національної асоціації адвокатів України (далі – НААУ) наша держава фактично вперше отримала єдину професійну організацію, яка стала домом для кожного українського адвоката. Розпочався новий виток в розвитку української адвокатури європейського зразка. Ми щиро віримо, що наша професія повинна розвиватися у європейському напрямку, слідуючи ідеалам демократії, верховенства права, незалежності і авторитету.

Усі впровадження НААУ мають історичну тяглість і традицію. Починаючи від Литовських Статутів на території українських земель ми маємо розуміння правил адвокатської етики, дисциплінарної відповідальності адвокатів, у ХІХ ст. додається інститут стажування і підвищення кваліфікації. Ми повинні відшукувати і популяризувати серед молоді найкращі зразки ораторського мистецтва, захисних промов адвокатів, їхню наукову, публіцистичну спадщину,

оскільки це та база, на якій формується нове покоління професійних, небайдужих до професії і долі своєї країни адвокатів.

Взірцем для нас повинні стати представники «адвокатської доби» рубежу ХІХ–ХХ ст., які свідомо брали на себе відповідальність щодо становлення української державності в часі українських національно-визвольних змагань 1917–1919 рр. Беззаперечним зразком формування органів адвокатського самоврядування є історичний досвід першої професійної адвокатської організації міжвоєнного періоду – Союзу Українських Адвокатів, який діяв на території Галичини.

Проте вперше повноцінно формування органу адвокатського самоврядування, яке об'єднує усі українські землі, відбулося тільки три роки тому шляхом створення Національної асоціації адвокатів України. Для прикладу найвищі органи адвокатського самоврядування Польщі та Чехії існують майже 100 років. У цьому контексті для НААУ надзвичайно важливим є багаторічний досвід діяльності органів адвокатського самоврядування іноземних країн, особливо сусідів. Так, з моменту створення НААУ її керівництвом проведено низку різноманітних візитів та ознайомчих зустрічей із представниками органів адвокатського самоврядування різних країн Європи та США. В результаті таких зустрічей ми усвідомили, що наша історія, увібравши у себе найкращі зразки формування адвокатури, дійсно є тим багатством і багажем, яким ми можемо пишатися. У різних народів є своя, багата історія адвокатської професії, проте в жодного з них адвокатська діяльність на стільки не переключувалася і не нищилася, як це було в Україні під час майже 80 річного періоду перебування в СРСР. Тоді відбувалося нівелювання прав людини, створювалися умови, в яких неможливо було здійснювати адвокатам свою діяльність на належному професійному рівні, незалежність адвокатури радянською владою була повністю знищена.

Натомість іноземна адвокатура мала можливість розвиватися динамічно, в умовах дотримання прав людини і верховенства права. Ми ж такої можливості були позбавлені. Тепер, коли адвокатура відділена від держави і ми тільки зробили ковток свободи, можемо віддати собі звіт, що на разі не потрібно сліпо копіювати приклад адвокатур Європи чи колишніх країни СНД та інших колег, по-

трібно брати найкраще і формувати свій досвід. Сьогодні ми бачимо, що у різних країнах структура діяльності органів адвокатського самоврядування є дуже подібною до нашої і ми також маємо чим поділитися, що запропонувати.

Зокрема, в країнах Європи наразі відбувається максимальна уніфікація правил професійної діяльності, це стосується і правил адвокатської етики. Українська адвокатура не відстає від цих тенденцій. Установчим з'їздом у 2012 р. було прийнято Правила адвокатської етики, у яких, серед іншого, наголошено на тому, що при здійсненні українськими адвокатами діяльності за межами країни на них також поширюється кодекс ССВЕ – Ради Асоціацій Адвокатів та Товариств Юристів Європи. За всю історію це вперше закріплено в правилах адвокатської етики України.

У 2015 р. З'їзд адвокатів України приймаючи рішення про вступ до ССВЕ проголосував про те, що Українська адвокатура визнає та приймає правила адвокатської етики Європейського Союзу у тій частині, де вони не будуть суперечити українському законодавству та українським правилам адвокатської етики. Ми пишаємося тим, що сьогодні українська адвокатура стає частиною європейської сім'ї, де і належить їй бути. Нас приймають як рівних партнерів, намагаються допомогти, поділитися досвідом і ми високо цінуємо таку допомогу.

Українська адвокатура планує активно здійснювати якомога ширшу діяльність на міжнародній арені щоб максимально швидко адаптувати організацію українського адвокатського самоврядування до європейського рівня, перейняти кращі іноземні практики та поділитися власними напрацюваннями, які ми вже реалізували й досвідом запровадження іноземних інновацій у пострадянську систему права. Таким чином ми прагнемо не тільки стати частиною світової адвокатської сім'ї, а й брати активну участь в авангарді нашої професії.

Одним із основних своїх завдань НААУ бачить трансформацію адвокатури у сучасну, сильну, прогресивну спільноту. В цьому контексті вважаємо за необхідне основну увагу зосередити на роботі з молоддю, адже це ті колеги, котрі прийдуть на зміну і будуть формувати адвокатуру й творити її історію, тому наше завдання їм допомагати і спрямовувати. На порядку денному залишаються питання

щодо вступу до професії, вдосконалення інституту стажування та підвищення кваліфікації, дотримання правил адвокатської етики, досліджень з історії адвокатури і права та запровадження їх у навчальний процес вищих навчальних закладів тощо. Віримо, що завдяки нашим спільним зусиллям адвокатська професія буде потужно розвиватися і займе гідне місце в правовій системі України.

Ірина Василик
*кандидат історичних наук, доцент,
керівник науково-методичного
Центру досліджень адвокатури і права НААУ*

ІСТОРІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Від часу створення Національної асоціації адвокатів України (17 листопада 2012 р.) сьогоднішній захід – це перший круглий стіл з тематики історії адвокатури і професійне обговорення основних напрямків її досліджень провідними фахівцями. З часу роботи Проекту «Історія адвокатури України» (2011 р.), перший такий круглий стіл відбувся 25 січня 2012 р. В його ухвалі була рекомендація про утворення окремого наукового Центру досліджень адвокатури. Рішенням Ради адвокатів України 6 квітня 2013 р. створено Центр досліджень адвокатури і права при НААУ. З часу цих доле-носних подій сьогоднішня зустріч є першою, яка підводить певні підсумки і визначає подальший вектор розвитку наукового напрямку з історії адвокатури України.

Дослідники Проекту «Історія адвокатури України», який розпочав роботу ще у 2011 р. і який сьогодні реалізовує Центр досліджень адвокатури і права НААУ, протягом зазначеного періоду розробили кілька нових напрямів досліджень з даної проблематики, які знайшли своє відображення у першому випуску нарисів з історії адвокатури під назвою «**Адвокатура України: забудьте і невідоме**» та у низці публікацій в наукових виданнях.

Так, давню історію адвокатури представляють нові наукові статті Світлани Блащук, Дмитра Ващука, Сергія Кудіна. У дослідженнях Андрія Блануци вперше опубліковані матеріали судових справ

періоду дії I та II Литовського статутів. *Наукову новизну* становлять дослідження Світлани Кагамлик, зокрема такої сторінки історії адвокатури як *діяльність адвокатів – архиєрейських та монастирських стряпчих XVIII ст.* Авторці вдалося віднайти біографічні дані низки адвокатів-настоятелів монастирів, які відстоювали інтереси обителі у господарсько-економічних справах, в тому числі стряпчих Києво-Печерської Лаври.

Беззаперечно *новизну* становлять дослідження Михайла Довбищенка про *адвокатські династії Волині XVII–XVIII ст.*, встановлені на основі актових книг волинського воєводства. Варто підкреслити, що в цьому році Центром досліджень адвокатури і права НААУ виявлено місце поховання, адвоката гетьмана Івана Виговського – Прокопа Верещаки (1659 р.) у селі Германівка, Обухівського району Київської області. Це найдавніше поховання адвоката в Україні відоме сьогодні і яке потребує облагородження.

Зроблено низку наукових публікацій про «адвокатську добу» кінця XIX – початку XX ст. авторства Ірини Василик, у яких показано внесок адвокатів у національне відродження та державне будівництво, *вперше термін «адвокатська доба» введено у монографічні видання з українознавства.* Чернівецькими дослідниками Михайлом Никифораком та Іваном Торончуком *вперше здійснено аналіз становища буковинської адвокатури у Габсбургській та румунський період.* Юристом Оленою Садовською та адвокатом Оленою Сибільовою проаналізовано основні сторінки *становлення і розвитку адвокатури Харківщини.*

Колективом молодих дослідників зі Львова у складі Олени Ганусин, Ольги Лазурко, Мар'яни Байдак, Володимира Марковського показано колективний портрет львівської адвокатури австрійського періоду та діяльність Союзу Українських адвокатів у міжвоєнний час.

Центром досліджень адвокатури і права НААУ підготовлено і видано біографічний альбом – **«Адвокати і правники – діячі Легіону Українських січових стрільців»**, у якому показано життєвий шлях більше 60 адвокатів і правників, що належали до військової еліти на початку XX ст., їхній внесок у відстоюванні української державності. У кінці відтворено спогади правників, які брали участь

у боях та пісні українських січових стрільців, що увійшли до національної спадщини України.

Розпочато розробку досліджень такого напрямку, як діяльність адвокатів у військових об'єднаннях Галичини (Богдан Луговий), роль адвокатів в УВО-ОУН (Іван Семенюк). Розпочато роботу над ще однією важкою сторінкою історії адвокатури – розстріляною і репресованою адвокатурою, зокрема йдеться про адвокатів, які були розстріляні і репресовані сталінським режимом і поховані у Биківнянському лісі. В цьому напрямку основними дослідниками є Валерія Гусева та Валерій Філімоніхін. Про адвокатів-захисників дисидентів наукові розвідки Любові Крупник. Низка дослідників (Михайло Петрів, Тарас Андрусак, Олег Павлишин, Віра Мельник, Ольга Швед, Андрій Бугенко, Олена Лугова) зосередила свою увагу на вивченні громадсько-політичної діяльності провідних адвокатів, які зробили вагомий внесок у становлення і розвиток української державності та адвокатури.

Ще одним започаткованим напрямом досліджень з історії адвокатури який заслуговує на увагу – є дослідження творчості адвокатів – письменників, а також аналіз адвокатської професії у літературних творах (дослідник – Тетяна Шептицька).

Однак в історії української адвокатури залишається ще низка «білих плям» та історіографічних лакун, які потребують окремих, ґрунтовних досліджень. Так, особливу цінність мають постанови польських сеймів, де є згадки про адвокатів і дослідження справ польсько-литовського періоду. «Terra incognita» на сьогодні – тематика судівництва і адвокатури Гетьманщини;

Потребує аналізу генеза терміну «адвокат» на території українських земель, а також проблема встановлення термінології – синдик, умоцований, пленіпонент, присяжний повірений, адвокат тощо.

Малодослідженою сторінкою залишається участь адвокатів в українських національно-визвольних змаганнях 1917–1920 рр., діяльність адвокатів в роки Другої світової війни, адвокатів, які проживали і діяли у діаспорі, адже серед них є два адвокати – президенти УНР в екзилі. Особливо цікава діяльність українських адвокатів у США, Канаді, Німеччині, Чехії, їхня участь у діяльності Українського Вільного Університету, наукова спадщина тощо.

Важливе виховне значення для молодого покоління студентів, аплікантів (стажистів), адвокатів і юристів мають виступи адвокатів різних історичних періодів у судах різних інстанцій, стратегія і тактика захисту у резонансних політичних процесах, науково-теоретичні розробки адвокатів, зокрема проекти конституцій, законів та підзаконних актів.

Крім того, особливий інтерес становлять питання підготовки кадрів, доступу до професії, адвокатської етики та дисциплінарної відповідальності українських адвокатів у історичній ретроспективі. Тут цікавий приклад підготовки студентів, організація вищої юридичної школи, аналіз дисциплінарних справ адвокатів австрійської системи права для західно-українських територій і російської для східних, традицій румунського права для Буковини і угорського — для Закарпаття. Також необхідно здійснити порівняльний аналіз правил етики адвокатів та дисциплінарної відповідальності різних країн і правових систем на сучасному етапі їхнього розвитку, що стане у нагоді при реформуванні сучасної адвокатури.

Окремим напрямком повинен бути портрет регіональної адвокатської корпорації, зокрема дослідження історії харківської, одеської, вінницької, львівської, станіславівської, хмельницької, тернопільської, волинської, буковинської, закарпатської, київської адвокатури та інших регіонів.

Не можна оминати і гендерні питання в історії української адвокатури. На сьогодні «жіноча» тематика не знайшла ще своїх дослідників, як і тематика про діяльність іноземних адвокатів, які здобували освіту в Україні.

Залишається недостатньо висвітленим устрій адвокатури в радянський період, особливо формування і діяльність юридичних консультантів, а також становлення української адвокатури в період незалежності, зокрема діяльність адвокатів в законодавчих та виконавчих органах влади, діяльність адвокатів-депутатів — як суб'єктів законодавчої ініціативи.

Усі теоретичні напрацювання і розробки дослідників проходять наукову апробацію. Центр досліджень адвокатури і права НААУ поширює отримані результати через просвітницьку роботу шляхом: записів низки радіопередач з авторами досліджень і гостями; про-

ведення відкритих лекцій до дня адвокатури; надання методичних рекомендацій вчителям загальноосвітніх шкіл, викладачам вищих навчальних закладів щорічно до початку нового навчального року; ознайомлюючих лекцій на семінарах з підвищення кваліфікації для адвокатів; публікаціями у наукових виданнях; на сторінці Проекту «Історія адвокатури України» у соціальній мережі Facebook.

З метою ґрунтовного аналізу і висвітлення майбутніх розробок з історії адвокатури на фаховому рівні, вважаємо за необхідне запровадити серію монографій щодо характеристики діяльності адвокатури різних регіонів, а також щодо адвокатської біографістики. Як показав досвід, особливий інтерес серед суспільства становлять окремі науково-біографічні довідники про життя і діяльність адвокатів, які варто розробляти і публікувати окремими виданнями. Не можна оминати наукової спадщини адвокатів, тому необхідно відтворювати репринтні видання праць адвокатів.

Серед основних завдань Центру в цьому контексті є написання, на основі нових наукових розробок, повноцінної монографії та підручника з історії адвокатури України і запровадження цієї дисципліни у вищі навчальні заклади юридичного спрямування.

Крім того, вважаємо за необхідне віднаходити і облагороджувати місця поховання адвокатів на території України і за кордоном. З метою увіковічнення пам'яті про адвокатів, які зробили вагомий внесок в українське національне відродження та становлення української державності вважаємо за добрий приклад встановлення меморіальних дощок у містах, де вони жили і працювали, а також відкриття у вищих навчальних закладах аудиторій імені провідних адвокатів.

Частина I
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВОКАТУРИ
НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ
В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ.
АДВОКАТСЬКА БІОГРАФІСТИКА

Тарас Андрусяк
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри
історії держави, права та політико-правових учень
Львівського національного університету імені Івана Франка

СТЕПАН ВИТВИЦЬКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ
В РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ДУМКИ

Про Степана Витвицького, на відміну від В. Антонова-Овсієнка, Л. Кагановича, П. Постишева, С. Косіора, О. Собурова, Д. Мануїльського, О. Кириченка, В. Щербицького, як впливає з Програми зовнішнього незалежного оцінювання з історії України для осіб, які бажають здобувати вищу освіту на основі повної загальної середньої освіти, нинішнім випускникам знати не потрібно. Так само, як не потрібно знати й про Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі, бо це, на думку керівництва Міністерства освіти і науки України, яке наказом від 05.11.2014 р. № 1276 затвердило вищеназану Програму, не так важливо, як дата «косигінської реформи» чи рік коли республіканське відділення КПРС очолив В. Щербицький¹. Годі знайти згадки про українські державні інституції, які діяли за кордоном в період радянського тоталітарного режиму 1917–1991 рр. і в підручниках та посібниках з курсу «Історія держави і права України», в яких зі скрупульозністю, вартою кращого застосування аналізуються декоративні радянські конституції та псевдопредставницькі органи. Тому немає нічого дивного, що не тільки пересічні громадяни але й дипломовані українські правники дуже мало знають про людей та інституції, які, в трагічні для українського народу часи, робили все можливе щоб зберігати і

¹ Програма зовнішнього незалежного оцінювання з історії України. – Режим доступу: http://testportal.gov.ua/prepare_hist/

розвивати українську правову думку, усвідомлення українським народом свого права на власну державність, свободу і незалежність.

Одним з таких людей безперечно є Степан Витвицький – правник, адвокат, громадський активіст, політик, державний діяч. Саме такі люди як він своєю науковою, громадською, політичною діяльністю творили ту основу, на якій, не зважаючи на геноцид, жахи двох свідомих війн, радянський тоталітарний режим, виникла і розвивається сучасна Україна. Розвивається всупереч зусиллям тих, хто все своє свідоме життя боровся проти будь-яких проявів української національної свідомості, хто прагнув знищити все українське, хто й досі докладає всі зусилля, щоб Україна не стала державою українського народу, а залишалася уламком СРСР, територією, яку заселяє «нова історична спільність людей – радянський народ» (З преамбули Конституції СРСР від 07.10.1977 р.). Саме з їх вини Україна виявилася не готовою дати належну відсіч російській агресії ні у військовому, ні в ідеологічному плані. З їхньої вини в жодному нормативно-правовому акті України не було закріплено те, про що йшлося в Заяві представників Державного Центру Української Народної Республіки в екзилі, а саме, «що проголошена 24 серпня і утверджена 1 грудня 1991 року народом України Українська Держава продовжує державно-національні традиції УНР є правонаступницею Української Народної Республіки»².

Сьогодні успіх боротьби українського народу за свою свободу і незалежність обумовлюється не тільки мужністю та героїзмом українських вояків, які протистоять російським окупантам, не тільки ефективністю економічних та управлінських реформ, але, в першу чергу і головну, піднесенням національної свідомості українського народу, його усвідомленням свого права на гідне місце серед народів планети, його права бути господарем на своїй землі. А для цього необхідно а) почати дивитися на власну історію власними очима, позбувшись нав'язаних ззовні цінностей, оцінок, підходів; б) повернути українському народові не тільки імена тих, хто боровся за його свободу і незалежність, але й їх інтелектуальну спадщину, яка, після

² Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі. Статті і матеріали. – К. : Веселка, 1993. – С. 206.

вивчення та переосмислення повинна стати основою для подальшого розвитку України, як національної, демократичної, правової держави.

Зазначене повною мірою стосується й постаті Степана Витвицького – Президента УНР в 1954–1965 рр.

Його життя і діяльність, інтелектуальний доробок ще чекають на свого дослідника. Як, зрештою десятки і сотні постатей українського громадського, культурного, політичного, наукового життя.

Не ставлячи собі за мету окреслити увесь масштаб постаті Степана Витвицького окреслимо тільки його вплив на формування і розвиток української правової думки, тобто на осмислення й усвідомлення українським народом своїх прав та свобод, шляхів їх здобуття, забезпечення та захисту.

Одним з ключових моментів правової думки народу є усвідомлення якнайширшим загалом його представників необхідності об'єднувати свої зусилля у боротьбі за здобуття і відстоювання свої прав. Самоорганізація народу, створення та успішне функціонування найрізноманітніших громадських утворень є не тільки формою забезпечення своїх індивідуальних чи групових інтересів, але й основою для формування власної держави як оптимальної форми забезпечення існування і розвитку всієї національної спільноти. Діяльність Степана Витвицького є доброю ілюстрацією в цьому відношенні. Починаючи зі студентських років він не тільки бере активну участь в студентських організаціях, але й очолює, під час навчання у Львівському університеті, «Академічну громаду»³, пізніше, продовжуючи навчання у Віденському університеті очолює українське студентське товариство «Січ»⁴. Саме активна громадська діяльність Степана Витвицького, та десятків таких як він, дала колосальні результати. Вже будучи на еміграції він писав: «Треба в ім'я історичної правди ствердити, що, незважаючи на вбогість нашого суспільства і на тиск польського режиму, наші господарські й

³ Пацлавський В. Степан Витвицький у моїх спогадах // Дрогобиччина земля Івана Франка. – Дрогобич : Бескид, 1993. – С. 196.

⁴ Кухар Роман. Віденська «Січ». Історія Українського Академічного Т-ва «Січ» у Відні (1868–1947). – К. : УКСП «Кобза», 1994. – С. 124.

культурні надбання росли з кожним роком. Хто не радів, дивлячись, як край вкривається сіткою кооператив, як по селах повстають клітини Т-ва «Сільський Господар», читальні «Просвіти», кружки «Рідної Школи», як по більших селах виростають будівлі «Народних Домів», як густішають ряди нашого ремісництва й купецтва. Все це було здобуте працею власних рук, без ніяких ресурсів, без нічиєї допомоги, а до того з переборенням різних труднощів і перепон з боку польської влади»⁵.

Якщо активна громадська діяльність як форма розвитку правової думки є можливістю та громадським обов'язком кожного свідомого представника національної спільноти, то формування її теоретичної складової та вплив на правотворчість та правозастосування є справою правників, політиків, державних діячів, науковців. Степан Витвицький вніс свій вклад у розвиток української правової думки і як адвокат, і як політик, і як державний діяч, і навіть як науковець. Очевидно що кожна з цих його іпостасей потребує окремого висвітлення, і кожна, без перебільшення, зберігає евристичний потенціал в пошуку оптимальних шляхів та форм вирішення сучасних державно-правових проблем.

Наведемо тільки декілька ідей, що їх Степан Витвицький висловив у різний час в своїх публікаціях і які, на нашу думку, сьогодні, можливо навіть більш актуальні, ніж у часи їх появи. Так, у праці «Основи Державного Акту з 22 січня 1918 р.» підкреслено, що незважаючи на те, що різні частини українського народу «жили протягом століть в окремих умовах соціального, господарського, політичного і релігійного побуту та виносили на собі всі злидні й страхіття чужих ворожих режимів», «ми зберегли себе як нація, зберігаючи почуття своєї національної єдності. Це доказ особливих духовних цінностей народу. У них запорука його перемоги»⁶. Зайве говорити, що вістря антиукраїнської діяльності, як зовнішніх, так і внутрішніх ворогів українського народу, й сьогодні спрямовано в

⁵ Витвицький Степан. Листок у книгу Дрогобицької землі // Дрогобиччина... – С. 11.

⁶ Витвицький Степан. Основи Державного Акту з 22 січня 1918 р. // Правничий вісник. Журнал Товариства українських правників в ЗДА. 1955. Ч. 1. – С. 4.

першу чергу і головно, проти української духовності, її відновлення та розвитку. Основою якої, звичайно ж є українська мова. Тому, й сьогодні продовжує діяти законодавство спрямоване на обмеження сфери застосування української мови, а для того щоб не допустити її повноцінного утвердження починає використовуватися, поруч з російською, вже й англійська мова. Виступаючи на Четвертій Сесії УНРади в 1957 році, Степан Витвицький підкреслив: «мовні ви-моги сягають куди глибше, аніж здавалося б комусь на перший по-гляд. Це не етнографія, це по суті боротьба за повне буття нації і за таке ж її майбутнє. По-українському говорити – це значить, поукраїнському думати. А в думці вирішується доля людини й на-родів»⁷.

Реалізація людиною свого права потребує не тільки відсутності порушень або посягань на це право з боку інших членів суспільства, але, в переважній більшості, злагодженої солідарної дії більшої кіль-кості людей. Народ ніколи не зможе реалізувати свого права на са-мовизначення, на власне державне життя, якщо не буде об'єднаний почуттям національної солідарності, усвідомленням обов'язку перед нинішнім та наступними поколіннями. Саме тому поділити народ, розколоти його за будь-яким критерієм, означає позбавити його свободи, права на вільний розвиток і на власне майбутнє. Про це Степан Витвицький писав у далекому 1938 р. у львівському часо-писі «Новий Час». Це зберігало свою актуальність і для української еміграції, тож стаття була передрукована в газеті «Свобода» в 1961 р. Це залишається актуальним і сьогодні. «Справжні удари – це ті, які ми самі собі завдаємо. Українство – це ідея найбагатшого й най-ліпшого змісті та найкращої форми духовного життя. На нього складаються протягом століть найвищі вияви української душі й ті, що сталися й ті, що творяться. Але не всі українські люди мають у своїй щоденній свідомості великі досягнення нашого минулого. Не всі живуть Володимиром Великим, Романом Галицьким, Хмель-ницьким, Шевченком. Є багато серед нас таких, до яких промов-ляти здібна тільки сучасна дійсність. А та народна дійсність, яку

⁷ Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі. Статті і мате-ріали. – К. : Веселка, 1993. – С. 157.

ми створюємо своїм внутрішнім розвалом і внутрішньою війною всіх проти всіх, не рве за собою нікого. Не є ані розумні, ані патріотичні, ані лицарські наші наступи й проти наступи та українству вони не додають ні світлості, ні честі, а кожний з них вдаряє сокирою в підставу нашого національного життя. Українство – як співжиття в душі діє дуже слабо, а це співжиття визначає націю»⁸. Ці слова особливо актуальні з огляду на російську агресію, та ту небезпеку, яку створює російський імперіалізм не тільки для України, але й для Європи, і для всього світу. Ще в 1957 р. Степан Витвицький, звертаючись до представників різних українських політичних сил на еміграції, підкреслював: «Треба нам вперто в'яснювати, що ні співіснування, ні редуція армії, ні заборона атомові зброї, не врятують миру. Його забезпечить єдино повна ліквідація большевицької диктатури і повний розгром російського імперіалізму та обмеження Росії до її етнографічних границь»⁹. Ці застереження залишилися поза увагою не тільки західних політиків але й українців. Це одна з причин неготовності України до боротьби з російською агресією в 2014 р. Але це й підтвердження актуальності інтелектуальної спадщини попередніх поколінь борців за свободу та незалежність українського народу. Степан Витвицький посідає серед них чільне місце. Вивчення його політичної, громадської, професійної діяльності, актуалізація наукової та публіцистичної творчості є не тільки даниною шани Великому сину українського народу, але й ефективний шлях пошуку адекватних відповідей на виклики часу.

⁸ Витвицький Степан. Всім нам Великодні бажання // Свобода. Український щоденник. 1961, 8 квіт., Ч. 65. – С. 1.

⁹ Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі. Статті і матеріали. – К. : Веселка, 1993. – С. 163.

Андрій Блануца

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник
Інституту історії України НАН України*

СУДОВІ УРЯДНИКИ В СПРАВАХ ПРО ЗЕМЕЛЬНІ СПОРИ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ ПІСЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ДРУГОГО ЛИТОВСЬКОГО СТАТУТУ

У середині 60-х років XVI ст. у комплексі реформ, що впроваджувалися за польським зразком у Великому князівстві Литовському (далі – ВКЛ), чільне місце мала судова реформа. Нею передбачалося створення окремих спеціалізованих судів повітового рівня – гродського, земського та підкоморського. Правову основу діяльності таких судів було закладено у низці положень Першого Литовського Статуту (1529 р.) та удосконалено у редакції 1566 р. (Другий Литовський Статут), яка стала чинною саме у період реформування ВКЛ.

Із утворенням зазначених судових інстанцій, шляхта ВКЛ, як показують сучасні дослідження, на досить високому рівні усвідомлювала значення права й тому мала достатню правову культуру. Вагомого значення у діяльності судової системи набув інститут захисту. Поступово сформувалося професійне коло адвокатів, термінологічно означене у документах як «умоцovanі», «приятелі», «прокуратори»¹⁰. Паралельно у судах та під час здійснення будь-яких інших правових процедур інтереси клієнтів представляли обізнані у праві шляхтичі, які ще не мали статусу професійного адвоката. Саме про діяльність таких «адвокатів» й піде мова у цьому дослідженні, джерельною базою якого служать документи Литовської метрики, що хронологічно охоплюють середину 60-х початок 70-х років XVI ст. У цей перехідний, реформаційний, період масив судових справ шляхти ще фіксувався у книгах великокнязівської канцелярії. До них заносилися й ті справи, які переводилися рішенням повітового суду на розгляд вищим, великокнязівським, судом. По інерції

¹⁰ Витвицький Степан. Всім нам Великодні бажання // Свобода. Український щоденник. 1961, 8 квіт., Ч. 65. – С. 1.

у цей період шляхта продовжувала фіксувати приватно-правові дії саме у книгах канцелярії великого князя литовського. Через це велику цінність мають книги Литовської Метрики (далі – ЛМ) реформаційного періоду, бо в них вміщена документація різноманітного роду й характеру. Певний сегмент в них представлений даними про перших адвокатів або таких, що виконували їхні функції.

У перші ж дні впровадження судової реформи до однієї з книг ЛМ внесено запис (від 18 серпня 1566 р.) про перенесення справи на комісію волинських шляхтичів Ванка, Олехна, Івана, Матвія, Яцька, Грицька та Василя Білостоцьких з князем Янушем Андроншевичем, берестейським і луцьким біскупом (єпископом. – А. Б.), про межі між маєтком Білостоки, що належав першим, та Торчином, що належав князю. Суть справи полягала в тому, що для полагодження суперечки між підданими згаданих маєтків Білостоками та Торчином великий князь литовський призначив розгляд справи (рок) на певний час. Для цього він створив комісію у складі суддів великокнязівського маршалка Михайла Єло-Малинського та волинського зем'янина Григорія Федоровича Гулевича. Утім великий князь з потреби державних справ (перепису війська) вирішив перенести розгляд справи на інший час: «вед же мы, г(о)с(по)д(а)рь, хотечи, абы на обей стороне межы вами справедливый розсудокъ стал, тот рокъ на инший час преложили (підкреслено мною – А. Б.), то *ест* по выволоню сойму Берестейского в року теперешнем шестдесятъ шостомъ, недавно минулого, за шест недель, которий рокъ еще и тепер вамъ дойти не можетъ, с тое причины и их милост панове рада н(а)ша, духовные и светские, будучи на сойме Берестейскомъ и маючи слухи о небеспечности от неприятеля нашего московского, всимъ вобецъ обывателемъ того панства нашог(о) Великог(о) князства Литовского через листы свои рассказали на службу нашу г(о)с(по)д(а)рьскую земьскую военъную ехать, за чимъ его милост на тот кгрунт пенный выехать и росправы з вами приняты не можетъ, и жадалъ нас кн(я)зь бискупъ за то, абыхмо и тотъ рокъ на инший час преложили (підкреслено мною – А. Б.)»¹¹.

¹¹ Российский государственный архив древних актов (далі – РГАДА). – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 47. – Л. 35.

Далі великий князь литовський розпорядився уповноважити комісарів вирішити земельний спір між луцьким і берестейський біскупом та волинськими шляхтичами. Уповноважені комісари у цьому випадку виступали стороною захисту інтересів родини Білостоцьких, адже «на который рок комисаров н(а)ших водле першых листов наших не з руки его м(и)л(о)сти и не з руки вашео, одно з рамени нашог(о) г(о)с(по)д(а)рьского на тоть кгрунтъ вашъ пенный вышлемъ и справедливость вамъ зъ его м(и)л(остью) вчинити кажемъ. А княз бискупъ повинен *будет* передъ тыми судьями нашими на тоть рокъ тепер *от* нас зложоный, на оный кгрунтъ самъ выехать и въ томъ ся вамъ водле права всправедливитъ»¹². Як бачимо у разі неможливості персонально розглянути судову справу, господар уповноважував довірених служебників (у даному разі призначив комісарів) вирішити конкретну справу, які уособлювали представників державного захисту.

Великий князь литовський за допомогою комісарського суду намагався залагодити справу про розмежування маєтку Ощов, що отримав у власність за правом опіки віленський воєвода, з Слонімсьюкою пущею, що належала до господарського Слонімського замку. По це стає відомо у листі Сигізмунда II Августа від сьомого серпня 1568 р., яким він призначив комісарський суд у складі берестейського воєводи Юрія Васильовича Тишкевича, новгородського каштеляна Григорія Воловича та господарського ловчого Федора Скуміна. Віленський воєвода (відомо із змісту листа) намагався здійснити розмежування, уповноваживши представляти його інтереси ощовським урядником, утім «...дей, врадникъ его м(и)л(о)сти ощовський [...] на тоть кгрунтъ доводы и весь поступокъ правный передъ вами оказати хотель, нижли, дей, вы часть ему на то не зычыли»¹³. І на прохання віленського воєводи Сигізмунд II Август повторно призначив час здійснення розмежування: «Ведъ же мы, чынечы на жеданье пана воєводи виленского прыказуемъ вамъ, ажъ бы есте оземшы ведомость отъ его м(и)л(о)сти, кого з руки своео на тую справу будеть мети вольно его м(и)л(о)сти послати

¹² РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 47. – Л. 35–35 об.

¹³ Там само. – Ед. хр. 266. – Л. 337.

(підкреслено мною. – А. Б.), порозумевшыся с тыми судьями и часъ и рокъ назначывшы, повторе тамъ на оный кгрунтъ выехавшы, оного кгрунту такъ яко через вас ку замьку нашому Слонимьскому подали, з держанья нашего г(о)с(по)д(а)рьского не выпускаючы кграниць положоных, не казали, и копцовъ не роскопываючы, тую речъ поступкомъ правнымъ або обычаемъ еднальнымъ сконгчыли, ничымъ не одступуючы росказанья и науки нашое, *перво сего пры отправе в(а)шой*¹⁴. Тут вже віленському воєводі великий князь литовський гарантував можливість представляти його інтереси призначеним на цю справу урядником, який по-суті виконував функції адвоката, адже представляв інтереси свого патрона.

Йменууючись у судовій документації «умоцованими», такі шляхтичі, як показують документи, виконували поряд з адвокатськими (функції захисту) й представницькі функції. Часто такі дії були разовими і стосувалися різних сфер суспільно-правового життя шляхти ВКЛ. Яскравим доказом цього є занесення до книг великокнязівської канцелярії «оповідання» шляхтича Криштофа Граєвського від 25 березня 1567 р., за яким він, будучи на службі віленського воєводи пана Миколая Радзивілла (у тому числі виконував й адвокатські функції), фізично не зміг доїхати до місця отримання боргу, який мали повернути воєводі королівські дворяни Іван Яцкович Борзобогатий Красенський та його братаничі Іван, Степан, Обяш і Семен Олехновичі Борзобогаті, й тому доручив («умоцовал») свого брата Станіслава Граєвського, «абы за тые долгы отъ него узялъ досить вчыненье»¹⁵. При цьому дане доручення було оформлене письмово й засвідчене печаткою поручителя: «...и пры томъ, дей, мамърамы на листы зашытые и отвороные с подписомъ руки своее и за печатю своею ему подаваль для писанья квитовъ и инъших листовъ ку справованью у Борздбогатых того долгу потребныхъ»¹⁶. Як бачимо, уповноваження («умоцоване») на здійснення правової дії мало бути письмовим й тому оформлялося відповідним чином.

¹⁴ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 266. – Л. 337.

¹⁵ Там само. – Л. 154.

¹⁶ Там само.

Суть листа Криштофа Граєвського полягала в тому, що уповноважений ним Станіслав Граєвський «того долгу, на них (Борзобогатих. – А. Б.) не правившы, листы и записы з вызнаньемъ на вряде виленскомъ на свое имя *от Борздобогатых* на *тот* долгъ побралъ», а сам поручитель «то пакъ тепер онъ, обьваровываючы, абы о тую суму *от* брата его Станислава Кграевског(о) Иван Борздобогатый и сыновцы его, и потомки их записами на ймя Ивана Борздобогатого учынеными, трудности и шкоды не прыймовали и о то правомъ не были утиснены, поднялься на враде Ивана Борздобогатог(о) и сыновъцовъ его в томъ заступити и боронити нигде инде, только перед судом г(о)с(по)д(а)рьскимъ на позовъ очевисте ему даный, и за зложеньемъ року слушного, яко бы могъ и перед его кролевскою м(и)л(о)стью з братомъ своим Станиславу Кграевському о тое мовити, а Борздобогатый в томъ успокоити»¹⁷. Інакше кажучи, Криштоф Граєвський гарантував правовий захист Борзобогатим у разі порушення збору боргу «умоцованим» ним Станіславом Граєвським.

Таким чином, документація Литовської метрики є цінним джерелом дослідження інституту адвокатури у ВКЛ та українських землях у його складі. Законодавчо закріплений інститут адвоката у Другому Литовському Статуті набув широкого застосування, починаючи від середини 60-х років XVI ст., початку судової реформи у ВКЛ. Проаналізовані нами документи Литовської метрики цього періоду дають підстави говорити по початок формування інституту професійних адвокатів, утім ще широко адвокатські функції продовжували виконувати особи, які не набули статусу професійного адвоката. Вони уповноважувалися вчинити ту чи іншу правову дію або разово, або у конкретній справі. Найчастіше адвокати реформаційного періоду у джерелах йменуються умоцованими й дуже рідко позначені терміном «приятель». Термін «прокуратор, яким позначалися адвокати у Другому Литовському Статуті, у цей період не використовується. Він набув поширення у більш пізній період і широко застосовувався у повітовій судовій документації.

¹⁷ РГАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Ед. хр. 266. – Л. 154–154 об.

Світлана Блащук

*кандидат історичних наук, науковий співробітник
Інституту історії України НАН України*

ДАВНЬОРУСЬКІ СУДИ ТА СУДОВИЙ ПРОЦЕС В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ АДВОКАТА ТА ІСТОРИКА ЯРОСЛАВА ПАДОХА

На сьогоднішній день велику увагу вітчизняних дослідників привертають праці емігрантських та діаспорних істориків. Наукові праці цих вчених тривалий час залишалися поза увагою історичних студій і були недостатньо дослідженими та репрезентованими з ідеологічних міркувань. Утім, їх науковий доробок є вагомим часткою національної спадщини. В даній розвідці ми звернемося до наукової спадщини Я. Падох.

Свого часу ректор Українського вільного університету Б. Цюцюра зазначив, що постать Я. Падоху заслуговує особливого відзначення¹⁸. Багатогранна і плідна громадсько-політична та наукова діяльність цієї непересічної особистості, без сумніву, заслуговує на спеціальне дослідження.

Я. Падох був дуже активною людиною і не зважаючи на свої правничі зацікавлення, адвокатську кар'єру та громадську діяльність, залишив велику кількість наукових праць, які привертають увагу сучасних дослідників. Серед багатого та цікавого творчого доробку зарубіжного українського вченого у сфері дослідження історії вітчизняного кримінального права, на особливу увагу заслуговують його праці присвячені історії права княжої доби¹⁹.

¹⁸ *Цюцюра Богдан*. Слово про книжку та її автора // Падох Ярослав. Суди і судовий процес старої України: Нариси історії / Б. Т. Цюцюра (післясл.). – Нью-Йорк–Париж–Сідней–Торонто–Львів, 1990. – 128 с. (Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 209. Істор.-Філософ. секція. Правнича комісія; Ч. 5.). – С. 123.

¹⁹ *Падох Я.* Ідеї гуманності і демократизму в карному праві княжої України. – Мюнхен: Накладом Українського вільного університету, 1949. – 31 с. (Науковий збірник Українського Вільного Університету. Ювілейне видання. – Мюнхен: Орлик, 1948. – Т. 5. – XXVIII + 255 с. – С. 111–128); Його ж. Охорона честі і свободи людини в карному праві княжої України. – Мюнхен, 1956. – 15 с. (Нау-

Свої навчальні матеріали та наукові праці дослідник створював в досить складних умовах. З приводу цього Л. Окіншевич зазначив: «Особливо несприятливо на ній, – як і на всій науковій праці сучасної української еміграції – виявляє себе майже повна відсутність українознавчих бібліотек»²⁰. Однак, українські історики, що опинились в еміграції були «майже повністю вільними у політичному, академічному та ідейно-методологічному аспектах»²¹, чого не можна сказати про розвиток історичної науки в УРСР. Не дивлячись на умови в яких довелося жити і працювати Я. Падоху, його праці, як вдало зазначає С. Кудін: «в умовах розвитку сучасної вітчизняної історико-правової науки є актуальними»²².

При вивченні історії українського права Я. Падох дотримувався, як він зазначав, «традиційної» схеми поділу історії українського права на три періоди: Княжої Русі-України, Литовсько-Руської держави і Гетьманської України. Разом з тим учений вважав, що не потрібно досліджувати період 1569–1648 рр., тому що ця доба «...для історика карного права мало цікава, бо тоді на українських землях діяло головним чином чуже право»²³.

ковий збірник Українського Вільного Університету. Ювілейне видання. – Мюнхен: «Logos», 1956. – Т. 6. – 360 с. – С. 187–197); Його ж. Суди і судовий процес старої України: Нариси історії / Б. Т. Цюцюра (післясл.). – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто – Львів, 1990. – 128 с. (Записки Наукового товариства ім. Шевченка. – Т. 209. Істор.-Філософ. секція. Правнич. комісія; Ч. 5.); Його ж. Давне українське судове право. Конспект викладів. – Мюнхен-Париж: Накладом Референтури студій і культурно-суспільних справ Центрального Союзу Українського Студентства, 1949. – 49 с. (Серія: Скрипти, Т. 25); Його ж. Нарис історії українського карного права / Передмова Лева Окіншевича / Бібліотека Українознавства НТШ. – Ч. I. – Мюнхен: Видавництво «Молоде Життя», 1951. – 133 с.

²⁰ *Падох Я.* Нарис історії українського карного права / Передмова Лева Окіншевича / Бібліотека Українознавства НТШ. – Ч. I. – Мюнхен: Видавництво «Молоде Життя», 1951. – С. 7.

²¹ *Оглоблин О.* Українська історіографія 1917–1956: Пер. з англ. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Центр українознавства. Історичний факультет, Державний комітет архівів України. – К., 2003. – С. 94.

²² *Кудін С. В.* Основні напрями дослідження кримінального права у працях Я. Падоху // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2010. – № 1 (48). – С. 195–202.

²³ *Падох Я.* Нарис історії українського карного права. – С. 9.

Я. Падох детально дослідив тексти «Правди Руської» – усіх трьох редакцій і свої висновки про принципи давньоруського права обґрунтував саме при її допомозі: «найважливіше джерело тогочасного карного права, Руська Правда, як відомо, складена за казуїстичною методою. У ній подана певна кількість злочинів, не як злочинів типових, але як конкретних випадків, які ймовірно найчастіше появлялися перед судом. З них не трудно скласти певні групи злочинів»²⁴.

На його думку, аналіз пам'яток права Русі свідчить про його прогресивність у порівнянні з тогочасним західноєвропейським правом. Такий висновок ґрунтується на таких положеннях, як ставлення до смертної кари та становища жінки в середньовічному суспільстві. Але, поряд з тим, також підкреслив, що право Русі мало певні особливості, які полягали, перш за все, у створенні норм, що поширювали чи змінювали звичаєві традиції. За своєю формою вони майже не відрізнялися від звичаїв. Також досліджуючи давньоруське право Я. Падох наголошував, що «стародавнє українське право, державне й звичаєве, стояло в періоді недержавності чи неповної державності під тиском чужого права й тому історикові українського права доводиться відділювати норми права свого від чужого»²⁵, що, в свою чергу, на думку історика, і викликало тенденцію «присвоєння» історії права княжої доби російською і польською наукою²⁶.

Такі погляди були притаманні переважній більшості українських істориків, що були змушені жити і працювати за межами своєї держави. Варто зазначити, що Русь як перше державне утворення викликала величезний дослідницький інтерес у середовищі української еміграції 1920–1940 рр. Ученими-емігрантами було досліджено широкий спектр питань щодо історії становлення та діяльності держави та права на Русі. Це було пов'язано і з тим, що в УРСР дослідники були сковані жорсткими ідеологічними обмеженнями.

Звертаючись власне до праць Я. Падоха, слід зазначити, що особливу увагу автор приділяв кримінальному праву, яке він роз-

²⁴ Падох Я. Охорона чести і свободи людини в карному праві княжої України. – С. 6.

²⁵ Падох Я. Піонерські заслуги Миколи Чубатого в науці українського права. – С. 83.

²⁶ Там само.

глядав як карне право, оскільки, на його думку: «влада карання в модерному устрої належить виключно державі, звідси й вужче окреслення карного права, як права держави накладати кару за злочини»²⁷. Учений надавав важливого значення історії кримінального права через те, що, з одного боку, вперше почали регулюватися саме кримінально-правові відносини, з іншого – у нормах кримінального права найчіткіше віддзеркалюється ідеологія суспільства, взаємовідносини між особою, суспільством і державою²⁸.

Основну увагу Я. Падох у своїх дослідженнях приділяв охороні честі і свободи людини²⁹ та ідеям гуманності і демократизму в карному праві княжої доби³⁰. І це не дивно, адже права і свободи людини – одна з найактуальніших і донині тем, досліджуваних філософами, юристами, політологами. Із древніх часів історія знає періоди, коли за особистістю взагалі заперечувалася яка-небудь наявність домагань до суспільства, держави. У поняття прав людини різні народи й зараз вкладають зовсім неоднаковий зміст. Але саме в їхньому визнанні й забезпеченні з боку держави криється одна з найважливіших умов розвитку суспільства й кожної особистості зокрема.

Смертна кара не існувала як інститут державного карного права княжої України. Її застосовували спочатку в духовних судах, а згодом вона стала переходити і в світське судівництво, і це стало очевидним під впливом візантійського права, а надалі і монгольських (татарських) звичаїв, гвалтуючи правосвідомість староукраїнського населення, просякнуту глибокою людяністю, так гарно висловленою у «Поученні дітям» кн. Володимиром Мономахом: «Не вбийте й не веліть вбивати нікого, хоч буде винен смерті»³¹.

У першій половині ХХ ст. як в Україні, так і в діаспорі зверталась значна увага на вивчення проблем давньоруського права. Цей

²⁷ Падох Я. Нарис історії українського карного права. – С. 9.

²⁸ Там само; Кудін С. В. Основні напрями дослідження кримінального права у працях Я. Падоха. – С. 196.

²⁹ Падох Я. Охорона честі і свободи людини в карному праві княжої України. – Мюнхен, 1956. – 15 с.

³⁰ Падох Я. Ідеї гуманності і демократизму в карному праві княжої України. – Мюнхен: Накладом Українського вільного університету, 1949. – 31 с.

³¹ Там само. – С. 12.

період залишив по собі велику кількість археографічних публікацій та наукових праць. Всі вони різні, оскільки створювались у різному науковому та політичному середовищі, але всі вони є цінними для розвитку історичної думки в цілому.

Звісно Я. Падох, як і більшість істориків української еміграції та діаспори, прагнув показати та довести неабияку роль для тогочасного суспільства саме українського права та його вплив на світову юридичну традицію.

Аналіз величезного творчого доробку Я. Падоха дозволяє зробити висновок, що він вдало поєднав у собі талант непересічного громадського діяча та науковця, публіциста та популяризатора самостійницької ідеології, який не втратив своєї актуальності й сьогодні. Перебуваючи за межами України Я. Падох намагався активізувати політичну діяльність української еміграції, координувати діяльність низки її угруповань. Він вдало поєднував викладацьку та наукову діяльність з адвокатською практикою, активно відстоювати право України на свою державність.

Андрій Бутенко

*кандидат історичних наук, доцент,
декан юридичного факультету ПВНЗ
«Європейський Університет», м. Київ*

«БАТЬКО» ТЕОРІЇ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ – АДВОКАТ МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ

«Одна, єдина, нероздільна, вільна Україна від гір

Карпатських аж по Кавказькі»

М. Міхновський

Життєвий шлях харківського адвоката Миколи Міхновського був наповнений надзвичайною кількістю епохальних подій в яких завзятий молодий громадський діяч завжди відігравав визначну роль. І якби лише один із започаткованих ним проєктів був успішним М. Міхновський назавжди увіковічив би себе в історії укра-

їнської політично-правової думки, а на щастя реалізованих задумів було достатньо.

Розуміючи що опис та аналіз життєвого шляху Миколи Міхновського потребує значних обсягів дослідження в даній статі ми хотіли б зупинитися на загальних рисах його діяльності, що дозволила сформуванню нову державно-правову теорію незалежності України.

Народився М. Міхновський у сім'ї сільського священика у селі Турівка Прилуцького повіту Полтавської губернії 19 (31) березня 1873 р. На світосприйняття майбутнього політичного діяча впливала його родина в якій плекались українські народні традиції. В. Андрієвський був близько знайомим з цією родиною і стверджував, що Іван Міхновський (батько Миколи) «...свої проповіді виголошував тільки українською мовою, незважаючи на сувору заборону російської цивільної й духовної адміністрації»³².

Освіту Микола Міхновський здобув у Прилуцькій гімназії. Закінчивши гімназію, у серпні 1891 року вступив на юридичний факультет Київського університету³³. Саме в студентські роки і відбувається формування політичних переконань Миколи Міхновського. Енергійна діяльність у Київській Громаді, а потім у «Братстві тарасівців» спонукала його до активних пошуків виходу України із складної ситуації. Радикалізація українського руху, поширення націоналістичних ідей, елементи яких спостерігаються в програмах багатьох українських організацій, створили умови для появи нової ідеології. Саме Миколі Міхновському і судилося стати основоположником нових, радикальних переконань.

По закінченню навчання 1895 р. М. Міхновський працював у Києві помічником адвоката і продовжував активно займатися громадською діяльністю³⁴. В наслідок активного тиску на українських діячів з боку царської охранки та особистих мотивів Микола Міх-

³² Андрієвський В. Микола Міхновський (нарис суспільної біографії) / Віктор Андрієвський // Визвольний шлях. – 1974. – С. 588 – 618.

³³ Мірчук П. Микола Міхновський. Апостол української держави / Петро Мірчук. – Філадельфія: Товариство студіюючої молоді ім. М. Міхновського, 1960. – 136 с.

³⁴ Там само.

новський у січні 1899 р. переїхав Харкова, де відкрив свою власну адвокатську контору³⁵. У Харкові він досить завзято вливався у роботу місцевої Громади. Активний діяч харківської Громади Юрій Коллард характеризував стосунки Громади із Міхновським наступним чином: «Наша «Громада» підтримувала з Миколою Міхновським найтісніші зв'язки. В той час М. І. Міхновський здобув уже між українським громадянством ім'я людини безкомпромісної в українському національному питанні і, хоч був не на багато років старший від нас, мав на молодь величезний вплив.. крок за кроком прищеплював він нам дух революційности в національному питанні»³⁶.

Саме поєднання активної адвокатської практики та активна громадська діяльність підштовхнули Миколу Міхновського до спроби розв'язати питання національного звільнення українців саме в юридичній площині. В 1900 році групою активних українських діячів була заснована перша українська політична партія в підросійській Україні – Революційна Українська партія «РУП». М. Міхновський був автором політичної програми РУП, яка носила красномовну та одночасно провокативну для тогочасного суспільства назву – «Самостійна Україна»³⁷.

Саме ця праця і зробила Адвоката М. Міхновського загально відомим і в даний час його ім'я найчастіше загадується в контексті тез цієї епохальної праці. Опираючись на природне право народів на самовизначення та спростовуючи будь які наслідки Переяславських угод 1654 року автор закликав усвідомити себе повноцінною нацією. А з новим усвідомленням себе як повноправної нації, постане новий погляд на своє буття: «... наше власне існування проти насилля не тільки над нами, але й над нашими предками, воно перериває течію за давнення, воно накладає на нас обов'язок розбити пута рабства, щоб – спадкоємці Богдана Хмельницького – ми по праву могли користуватись нашою спадщиною!».

³⁵ Коллард Ю. Спогади юначих днів: 1897-1906. / Юрій Коллард. – Торонто: Срібна сурма, 1972. – 209 с.

³⁶ Там само.

³⁷ Бутенко А. П. Еволюція поглядів Миколи Міхновського на українську державність : дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / Бутенко Андрій Петрович – Черкаси, 2006. – 217 с.

Тези «Самостійної України» М. Міхновського достатньо широко описані в сучасній науковій літературі і ми не будемо на них зупинятися. Та варто все ж зазначити, що ідеологію національно-визвольної боротьби можна впевнено поділити на «до» і «після» «Самостійної України».

Енергійному та наполегливому у своїй роботі молодому адвокату неодноразово довелося зіткнутися з нерозумінням його ідей сучасниками, навіть з боку однодумців в українському політичному русі.

Та все ж варто лише перерахувати проекти які започаткував та реалізував М. Міхновський, що б стало зрозуміло – це непересічна епохальна особистість яка йшовши проти стереотипів залишалася вірна власному переконанню і вірі в побудову успішної незалежної Української держави.

У 1902 р. задля консолідації прихильників ідеї незалежної України Міхновський започаткував нову політичну партію – «Українську Народну Партію». Опершись на однодумців М. Міхновський від імені УНП опублікував низку політичних документів, що обґрунтовували мету та визначали напрям політичної боротьби. Серед іншого значної уваги заслуговують праці «Десять заповідей УНП», відкритий лист до міністра, прем'єр-міністра графа Вітте з вимогою скасування сумнозвісного Емського указу. Задля поширення ідеї боротьби за незалежну Україну М. Міхновський взявся за організацію періодичних видань спільно із О. Макаренком започаткували газету «Самостійна Україна». Проте, вдалося випустити лише одне число³⁸. Завдяки наполегливій роботі М. Міхновського та братів Шеметів у листопаді 1905 р. починає виходити один із перших україномовних тижневиків – «Хлібороб» у 1906 р. організував випуск газети «Слобожанщина». Обидва видання вирізнялися радикалізмом поглядів і виразними національно-визвольними гаслами. Обидва видання були заборонені владою як «Націоналістичні». Досвід цієї роботи дозволив Миколі Міхновському втілити в життя проект українського тижневика «Сніп». Газета відразу ж заявила про себе радикальними ідеями та відкрито ворожим

³⁸ *Курас І. Ф.* М. І. Міхновський: постать на тлі епохи / І. Ф. Курас, Ф. Г. Турченко, Т. С. Геращенко. // Український історичний журнал. – 1992. – С. 76–91.

ставленням до офіційної влади за що неодноразово зазнавала утисків. Передові статті тижневика були просякнуті неприхованою ненавистю до сучасного держаного устрою Росії.

Перебуваючи у самому вирі політичної боротьби адвокат М. Міхновський не припиняв свою професійну практику. Та поруч з повсякденними справами він з особливим завзяттям брався до справ з політичним підтекстом. Так, у 1906 р. по Слобідській Україні пройшла серія судових процесів проти селян, звинувачених у антисемітських погромах. Міхновський виступив на цих процесах у якості захисника. Доводячи судові, що причиною селянських виступів є не міжнаціональний конфлікт, а винятково соціальні проблеми, винними у яких є постраждалі землевласники. Завдяки його професійним діям багато українських селян здобули свободу чи пом'якшення вироку³⁹.

Поєднання професійної юридичної освіти та громадсько-політичної діяльності дозволили Міхновському реалізувати юридичні проекти, що мали на меті побудувати правовий фундамент нової незалежної української держави. У 1905 році Міхновський опублікував конституційний проект, основний закон майбутньої держави мав назву – «Основний закон «Самостійної України» спілки народу Українського». Даний документ відрізнявся неабиякою політичною новизною, а в його основі лежала ідея створення незалежної української держави, що мала розвиватись на демократичній основі.

Пізніше Микола Міхновський сформував деталі політико-правового устрою майбутньої держави використавши свій досвід адвоката. Разом з соратниками була підготована праця, що отримала назву «Програма Української Народної Партії» в якій була сформована нова теорія, де національні і соціальні питання, доповнивши одне одного, постають як єдине ціле, утворюючи нову політичну теорію^{40, 41}.

³⁹ Мірчук П. Микола Міхновський. Апостол української держави / Петро Мірчук. – Філадельфія: Товариство студіюючої молоді ім. М. Міхновського, 1960. – 136 с. – С. 54.

⁴⁰ Програма Української Народної Партії. – Б.м., 1906. – 47 с.

⁴¹ Українська партія самостійників соціалістів (УНП): Діяльність партії Соціалістів – самостійників в зв'язку з політичними подіями на Україні за час 1901–1919. Ідеологія, програма і статут партії. – Відень–Київ, 1920. – 88 с.

Звісно, особливості даної публікації не дають нам можливості ретельно проаналізувати діяльність харківського адвоката Миколи Міхновського і ми змушені були уникнути в даній публікації згадок по гігантську роботу Міхновського в період становлення Української держави в період 1917–1920 років, його потуг над створенням українського війська⁴².

Підсумовуючи варто наголосити на значній та неймовірній енергії великого патріота, професіонала, що випередив свій час і вибудував політико-правову теорію незалежності української держави, що в подальшому дала можливість появи національно-визвольних рухів і стала однією із передумов сучасної незалежної держави, ім'я якій Україна.

Мар'яна Байдак

*магістр історії, аспірантка кафедри новітньої історії
України Львівського національного університету
імені Івана Франка*

МІЖ ПРИВАТНІСТЮ, ПРОФЕСІЙНИМИ ЗАВДАННЯМИ ТА ПОЛІТИЧНИМИ ВИКЛИКАМИ: УКРАЇНСЬКІ АДВОКАТИ В ГАЛИЧИНІ В ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ (ЗА ОСОБОВИМИ ДЖЕРЕЛАМИ)

У першій чверті ХХ ст. відбулися значні зміни в політичному становищі Галичини. Вони позначилися на становищі в краю українських адвокатів. В українському суспільстві Галичини в той час адвокати виконували головні функції національної інтелігенції. Правники брали участь у громадсько-політичному, культурно-освітньому та економічному житті краю. Події світового протистояння, які розгорнулися на території Галичини в 1914–1918 роках, вплинули насамперед на політичне і матеріальне становище адво-

⁴² *Євтимович В.* Поручик Микола Міхновський (Творець новітнього українського війська) / В. Євтимович // Гомін України. – 1957. – 21 квітня.

катів, змушуючи їх відкласти професійну діяльність на сприятливіший час. У роки Першої світової війни чимало адвокатів виїхали в еміграцію або ж вступили до легіону Українських Січових Стрільців, аби поширювати національну ідею серед солдатів-українців австрійської армії.

Розпад у результаті Світової війни «стабільної» Австро-Угорщини, що давала змогу українцям у міру можливостей реалізовувати національні інтереси, і перехід під владу «ворожої», як багато хто вважав, Польської держави, визначили нову регіональну специфіку. Становище Галичини у складі II Речі Посполитої до середини 1920-х років характеризувалося гострим протистоянням між українцями і поляками. Українці не погоджувалися з утвердженням польської влади (уважали край своєю територією), а поляки прагнули утвердити власну національну державність. За таких умов, попри неприхильність влади й матеріальні нестатки, адвокатам доводилося пристосовуватися до нової ситуації, аби мати можливість продовжувати професійну практику і розв'язувати повсякденні проблеми.

Спогади і листування висвітлюють різні сторони життя українських адвокатів у Галичині: професійну, громадсько-національну, приватну. Матеріали особового походження з урахуванням політичних обставин першої чверті ХХ ст. (коли Галичина перейшла від Австро-Угорської монархії – через світову та українсько-польську війни – до II Речі Посполитої) дають змогу встановити зв'язок між приватною, професійною і громадською сферами. З галицьких адвокатів інформативні спогади залишили С. Шухевич, Є. Олесницький, В. Старосольський, І. Макух та інші⁴³. Приватне листування багатьох галицьких адвокатів зберігається в особових фондах Центрального

⁴³ Шухевич С. Моє життя. Спогади / Степан Шухевич / Вступ. сл. В. Янева. – Лондон, 1991; Олесницький Є. Сторінки з мого життя / Євген Олесницький / Упоряд. М. Мудрий, Б. Савчик; авт. вступ. ст. О. Аркуша; авт. приміт. та комент. М. Мудрий. – Львів, 2011; Записки Наукового товариства імені Шевченка (далі – Записки НТШ). – Т. 210: Історично-філософська секція: Володимир Старосольський, 1878–1942 / Упоряд. У. Старосольська. – Нью Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1991; Макух І. На народній службі / Іван Макух / Упоряд. В. Верган, В. Лисий, М. Стахів. – Дітройт, 1958.

державного історичного архіву України у Львові⁴⁴. Його аналіз показує, що серед адвокатів не було якогось загального, однакового для всіх типу професійної та домашньої повсякденності.

До Першої світової війни кількість адвокатів-українців у Галичині збільшувалася. Правнича сфера набувала тоді в українському суспільстві популярності. Якщо в 1903 р. в Галичині працювали 33 адвокати-українці (усього тут було в той час 496 адвокатів), то в 1911 р. – 57, а у переддень Першої світової війни – уже 74 українських адвокати⁴⁵. Після Першої світової війни чисельність адвокатів-українців майже не змінилася – деякі з них відмовилися від адвокатської практики і не повернулися до Галичини через побоювання перед польською адміністрацією, були й такі, котрі загинули на фронті⁴⁶. Обрання молодими людьми на початку ХХ ст. професії адвоката залежало передусім від матеріального становища сім'ї (бо університетські студії та адвокатська практика потребували коштів), а також було продиктоване особливостями розвитку української світській інтелігенції.

Реалізація особистості в адвокатурі вимагала багатьох років навчання і практики, приміщення, коштів для відкриття канцелярії, що, втім, не гарантувало достатньої кількості клієнтів і високих прибутків. Адвокатські послуги в мирний час були затребувані населенням, що юристам давало змогу утримувати сім'ї. Проте війна змінила запити суспільства – адвокатська практика відійшла на другий план: «зложив адвокатський іспит і мав восени 1914 [року] відчинити свою власну канцелярію. [...] З початку серпня я мусів йти до війська і відчинення канцелярії треба було відложити до пізнішого часу»⁴⁷. Після війни – із запровадженням

⁴⁴ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАУЛ). – Ф. 359 (Осип Назарук). – Оп. 1. – Од. зб. 472 (Листи Костянтини Огоновської-Назарук до чоловіка); Ф. 360 (Володимир Старосольський). – Оп. 1. – Од. зб. 605 (Листи Одарки Старосольської до чоловіка); Ф. 372 (Володимир Охримович). – Оп. 1. – Од. зб. 101 (Листи Олени Охримович до чоловіка); та ін.

⁴⁵ Історія адвокатури України / За ред. Т. В. Варфоломєєвої, О. Д. Святоцького. – Київ, 1992. – С. 87.

⁴⁶ *Гловацький І.* Адвокатура Галичини: історія, розвиток, правовий статус (1772–1939) / Іван Гловацький. – Варшава, 2012. – С. 500.

⁴⁷ *Шухевич С.* Моє життя. Спогади / Степан Шухевич / Вступ. сл. В. Янева. – Лондон, 1991. – С. 235.

на території Галичини в 1919 р. польської цивільної адміністрації, суду та поліції – перед українськими адвокатами, які мали намір відкрити канцелярії, виникли перешкоди: «річ має ся так: хто зложив за Австрії присягу той має праву до отворення, хто тої присяги не має, мусить присягати на вірність Польщі, котра то присяга є дуже строго»⁴⁸. Зміни політичної ситуації змушували українських правників приміряти на себе різні ролі, відчувати успіхи й невдачі, шукати раціональне облаштування життєвого і професійного простору.

Попри фахову занятість, галицькі адвокати відігравали помітну роль у громадському житті. Дослідниця Наталія Мисак стверджує, що завершений образ українського адвоката початку ХХ ст. формували його суспільні дії та національні переконання, які допомагали працювати для народу-нації, захищати його перед польською адміністрацією⁴⁹. Національну позицію в роки Першої світової війни продемонстрував В. Старосольський. Перспективний адвокат залишив успішну канцелярію та сім'ю, аби вступити до Українських Січових Стрільців і там поширювати національну ідею: «Ідею, яка покликала до зброї, треба було одягнути в зрозумілі і пориваючі слова; поглиблювати її для тих добровольців, які вже пішли на її поклик і поширювати для тих, які ще стояли осторонь, але, як громада, творили запліччя. Від того запліччя мала йти матеріальна і моральна поміч: тому мусіло бути в ньому зрозуміння ідеї, віри в неї і готовність допомогти тим, які вже пішли на її поклик»⁵⁰. Вибір національних, політичних і громадських орієнтацій за часів навчання в університеті був тією умовою, яка давала змогу згодом включитися в суспільно-політичне життя. Публічна діяльність

⁴⁸ ЦДІАУЛ. – Ф. 359. – Оп. 1. – Од. зб. 472. – Арк. 35 зв. (Лист К. Огоновської-Назарук до чоловіка, Львів, 7 грудня 1921 р.).

⁴⁹ Мисак Н. Галицькі адвокати наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття: національна ідентифікація та професійна діяльність / Наталія Мисак // Україна – Польща: історична спадщина і суспільна свідомість / Відп. ред. М. Литвин; НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2012. – Вип. 5: Ювілейний збірник на пошану Олександра Колянчука. – С. 29.

⁵⁰ Напередодні світової завірюхи. Пацифіст з мечем // Записки НТШ. – 1991. – Т. 210. – С. 66–67.

правника еволюціонувала протягом життя від теоретичних знань до практичних дій.

Професійна і громадська діяльність українських адвокатів була переплетена з приватним життям. Дружини адвокатів зазвичай мали вплив на національні погляди і громадсько-політичну діяльність чоловіків. Вихованням дітей фактично займалася дружина, а чоловіча «присутність» відбувалася через листи як рекомендації, повчання чи вираз невдоволення. Відносини на відстані (адвокати часто перебували поза домом) давали жінкам можливість приймати самостійні рішення, розпоряджатися сімейними коштами і позиціонувати себе як самодостатню особистість. Перебуваючи під суспільним «контролем», українські адвокати все ж воліли приховати деякі сторони особистого життя, не виставляти на показ справжні почуття та емоції. Відвертість і щирість, притаманні домашньому середовищу, змінювалися на стриманість і підкреслену розсудливість у фаховій діяльності. Зміни, які відбувалися в економіці в першій чверті XIX ст., змушували дружин адвокатів братися до професійної діяльності, що перетворювало їх у активних учасниць економічних відносин.

Упродовж життя перед українськими адвокатами виникали ті чи інші дилеми професійного, національного, політичного чи приватного характеру. Професійне і особисте повсякдення адвокатів були нероздільні, перепліталися своїми проблемами і досягненнями. Життя українських адвокатів мало типову форму: з одного боку – дім, сім'я, матеріальний достаток, а з іншого – професійні та громадянські обов'язки. Крім того, на правників чинила тиск громадська думка – накладала обов'язки національно-патріотичного і морального плану. Це відбувалося за різних політичних обставин. Адвокати кожного разу мусили пристосовуватися до нових правових норм, обмежувати вираження національних переконань, бо це могло негативно позначитися як на професійному, так і особистому житті. У першій чверті XX ст. українські адвокати були змушені приймати важливі рішення (професійні, громадські чи сімейні), зважаючи не тільки на власні бажання, а й беручи до уваги політичні реалії в Австро-Угорській монархії чи Польській державі.

Дмитро Ващук
кандидат історичних наук, старший науковий
співробітник Інституту історії України НАН України

МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ У СУДІ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО: КОНЦЕПТ МИКОЛИ ЧУБАТОГО

Серед істориків української діаспори, котрі досліджували розвиток права на українських землях Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ), важливе місце належить Миколі Дмитровичу Чубатому (1889–1975). Будучи учнем М. Грушевського та О.-М. Бальцера, він здобув ступінь доктора філософії та увійшов до історичної науки як знаний фахівець історії церкви та права України⁵¹.

Об'єктом наукового аналізу у цій публікації стала його монографія «Огляд історії українського права», котра присвячена історії українського права у давньоруський період та за литовської доби⁵². Предметом нашого розгляду стали механізми захисту у суді на тих українських землях, які упродовж другої половини XIV – першої половини XVI ст. перебували у складі ВКЛ.

Головною проблемою висвітлення зазначеного питання є те, що у вказаний період не існувало адвокатського корпусу у сучасному розумінні. Проте, завдяки функціонуванню різноманітних правових документів на всій території ВКЛ була побудована ефективна правова система⁵³. Відповідно говорити про те, що у державі не існувало системи захисту у суді буде не зовсім правильним, на чому і наголошено у праці М. Чубатого.

⁵¹ Докладніше щодо біографії вченого див.: Герасименко Н. Чубатий Микола Дмитрович // Енциклопедія історії України: У 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – Т. 10 : Т–Я. – К. : Наукова думка, 2013. – С. 577–578.

⁵² *Чубатий М.* Огляд історії українського права: історія джерел та державного права. (Записки за викладами на Тайнім Українським університеті у Львові в рр. 1920–1923). – IV Видання / Перша і друга частина в однім томі. – Мюнхен, 1976. – 272 с.

⁵³ *Ващук Д.* Становлення та розвиток правової системи Великого князівства Литовського у другій половині XV – першій третині XVI ст.: на прикладі Київщини й Волині // Український історичний журнал. – 2015. – № 2. – С. 99–112.

Надзвичайно важливим способом захисту прав міщан було магдебурзьке право. Учений цілком вірно констатував, що на території ВКЛ міста, в тому числі і приватні, магдебурзьке право могли отримати виключно за дозволом господаря. Водночас, він висловлював сумніви стосовно його зв'язку з безпосереднім німецьким, звідки, власне, воно і походить. *«Тут маємо скоріше карикатуру на автономію, – писав історик, – бо т. зв. магдебурзьке право, застосовуване в вел[ико́му]. князівстві, не багато мало спільного з магдебурзьким правом Німеччини. Здавалося, що міста здобувають широку самоуправу, а насправді міста втрачали те значення в землі, яке до цього часу мали».* Для захисту своїх прав міста отримували виборчих урядників і раду, однак їх обирало не загальне віче, а вїйт чи пан. Крім того, наявність магдебурзького привілею мало б покращувало добробут міста і міщан, насправді ж на останніх покладались чималі повинності та обов'язки (с. 84)⁵⁴.

Значно більше уваги М. Чубатий присвятив висвітленню питань, які стосувались селян. Зокрема, він вірно визначив, що із середини XV ст. шляхта отримала право судити власних підданих, помилково датувавши великокнязівський привілей 1457 р., а не 1447 р. (с. 103)⁵⁵, і це стосувалося спершу фінансових питань, а не обмеження особистих прав селян. На його думку, *«в той час право суду держава вважає скоріше за джерело прибутку, ніж за вияв публічної влади. Тому перенесення права суду було лише делегування пану судити, а то важливіше – стягати прибутки, зв'язані із судом, цебто всі судові оплати. Таке перенесення суду має,*

⁵⁴ Тут і далі цитати будуть подаватись за таким виданням: Чубатий М. Огляд історії українського права: історія джерел та державного права. (Записки за викладами на Тайнім Українськiм університетi у Львові в рр. 1920–1923). – III Видання. – Мюнхен, 1947. – 176 с. У дужках зазначатимемо лише сторінки.

⁵⁵ Помилка пов'язана із тим, що вчений користувався документом із видання «Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные археографическою комиссиею. – Т. I. – Спб., 1846. – С. 73». Докладніше стосовно загальноземського привілею від 2 травня 1447 р. див.: Lietovos Metrika. Knyga Nr. 25. (1387–1546): Užrašymų knyga 25 / Parengė D. Antanavičius ir A. Baliulis. – Vilnius, 1998. – P. 47; Krasauskaite M. Die Litauische Adelsprivilegien bis zum Ende des XV. Jahrhunderts. – Leipzig, 1927. – S. 37.

проте, характер чисто фінансовий» (с. 103). Водночас, вважав учений, що домініальний (приватний) суд виникає на початку XV ст. і його першочерговим завданням була передача судових функцій від держави до приватних панів з метою фінансової користі з суду (с. 165).

Таким чином, у приватному суді вирішувались справи власних підданих, які виступали як обвинувачені і вирок залежав від власника. У справах *«між селянами різних панів справа вийшла на суд пана обвинуваченого селянина»*. Відповідно М. Чубатий робив аргументований висновок про те, *«що приватне судівництво було одною з причин, що побіч маєткової залежності вело до кріпацтва»* (с. 104). Однак це не означало, що держава зовсім не втручалась у судочинство над селянами, особливо у кримінальних справах. Дослідник зауважував, що *«лишаючи панам зиски з судів – «вини», для держави не було байдужим, чи злочини будуть карані, чи ні; виходячи з цього, держава не раз входить в права домініального суду, коли пан занедбує свої обов'язки»* (с. 165–166). Зокрема на Волині приватних підданих, обвинувачених у кримінальних злочинах (розбій, наїзд, насильство над шляхтичем і жінками, покалічення шляхтича і підпал) судив безпосередньо староста (с. 104)⁵⁶.

Для захисту прав громад на території українських земель ВКЛ зберігали компетенцію так звані копні суди. На думку М. Чубатого вони *«збереглися лише тому, що державне законодавство взяло їх під свою опіку, цілком протилежно тому, що було в Галичині, де завдяки ворожій поставі держави до цього прастарого інституту – він вже у II-й добі (тобто литовській. – Д. В.) занепав»*. Гуртом або «копою» (звідси і назва суду) вільне населення вирішувало різноманітні земельні суперечки, а також справи із завданними збитками на полях та лісах. Стосовно карних справ, то *«вони мають «вести сок», «гонити слід», або як тепер казалося «вести опит», хоч їх компетенція була значно ширша»*. Якщо у першому

⁵⁶ Докладніше про це див: Вашук Д. Судова діяльність «старости» на Волині та «воеводи» на Київщині в кінці XV – першій третині XVI ст. // Україна в Центральній-Східній Європі (з найдавніших часів до кінця XVIII ст.). – К., 2005. – Випуск 5. – С. 157–172.

випадку процес регулювався Литовськими статутами, то «гонення сліду відоме вже нам з *«Руської Правди»*. Захист обвинувачених, як і вирок «копного суду», багато в чому залежали, на думку історика, від *«свого громадського уряду та поважних – «добрії люде»* (с. 168)⁵⁷.

Не оминув увагою М. Чубатий і такий важливий аспект у юриспруденції, як судові права гетьмана. Їх компетенцію визначав статутний документ виданий Панами-Радою і затверджений великим князем литовським⁵⁸. Усе військо перебувало під повною юрисдикцією гетьмана. Він особисто виносив вирок обвинуваченому, навіть якщо останній заслуговував смертної кари. За слушним висновком ученого, «від його (гетьманського – Д. В.) суду не було апеляції, а його судовій владі підлягали і члени Панів-Ради, що служили у війську, бо його влада була «в місце господаря». Усі судові виплати також йшли на користь гетьмана (с. 140). Захищеність шляхтичів у цьому випадку полягала у сумлінному дотриманні норм військово статуту.

Отже, працю Миколи Чубатого можна сміливо зарахувати до класичних робіт з історії розвитку права на українських землях Великого князівства Литовського. Головна її цінність у тому, що історик написав не просто узагальнююче дослідження, а зумів показати цілісний процес починаючи від давньоруського періоду.

⁵⁷ Див. також статтю: *Гурбик А.* Правовий інститут «гоніння сліду» в копному судочинстві українських земель Великого князівства Литовського // *Ukraine Lithuania*: студії з історії Великого князівства Литовського. – К.: Інститут історії України НАН України, 2013. – Т. II. – С. 95–110.

⁵⁸ Одним із таких документів є **«Статут військової служби Великого князівства Литовського з викладенням основних засад її здійснення: «послушенства», дотримання встановленого порядку, правил поведінки під час військових дій, у поході та заходів з покарання за порушення вимог статуту» (1535 р.)**: Історія державної служби в Україні: у 5 т. / [відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; ред-кол.: С. В. Кульчицький та ін.]; Голов. упр. Держ. служби України, Ін-т історії України НАН України. – К.: Ніка-Центр, 2009. – Т. 3: Документи і матеріали. V ст. до н. е. – 1774 р. / [упорд.: Г. В. Боряк (кер. кол. упоряд.), Л. Я. Демченко, Ю. А. Мицик]. – С. 161–164.

Олена Ганусин
*магістр історії, аспірантка кафедри
новітньої історії України Львівського
національного університету імені Івана Франка*

УКРАЇНСЬКІ АДВОКАТИ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ

Для русинів/українців півдавстрійської Галичини друга половина XIX і початок XX ст. – період значних соціокультурних і політичних змін, одним із результатів яких була кристалізація національної ідеї. Тоді на перші ролі в суспільстві вийшла світська інтелігенція, а в її структурі особливо помітним стало середовище адвокатів. Адвокатська практика гарантувала фінансову і певну соціально-правову незалежність. Правники викликали в народній масі найбільшу довіру, адже мали з нею безпосередні контакти⁵⁹. Адвокати стали рушійною силою українського руху, формували правові можливості для його розвитку, а відтак мали значний вплив на розвиток політично-правової культури суспільства.

Тракування середовища адвокатів як основи і діяльної частини української світської інтелігенції в Галичині не є новим в історіографії. В останні роки до цієї теми зверталися Олена Аркуша⁶⁰, Ірина Василик⁶¹, Іван Гловацький⁶², Наталія Мисак⁶³, Михайло Пет-

⁵⁹ *Ганкевич Л.* Десятиліття Союзу Українських Адвокатів / Лев Ганкевич // Ювілейний Альманах Союзу Українських Адвокатів. – Львів, 1934. – С. 71.

⁶⁰ *Аркуша О.* «Найсильніший інтелект з-поміж політичних діячів Галицької України»: громадсько-політична біографія Євгена Олесницького / Олена Аркуша // Олесницький Є. Сторінки з мого життя / Упор.: М. М. Мудрий, Б. О. Савчик; авт. вступ. ст. О. Г. Аркуша; авт. прим. та комент. М. М. Мудрий. – Львів, 2011. – С. 15–129.

⁶¹ *Василик І. Б.* Кость Левицький: від адвоката до прем'єра ЗУНР / І. Б. Василик. – Київ, 2012.

⁶² *Гловацький І.* Адвокатура Галичини: історія, розвиток, правовий статус (1772–1939 рр.) / Іван Гловацький. – Варшава, 2012.

⁶³ *Мисак Н.* Галицькі адвокати наприкінці XIX – на початку XX століття: національна ідентифікація і професійна діяльність / Наталія Мисак // Україна –

рів⁶⁴, Інна Чуйко⁶⁵ та ін. Названі дослідники торкалися таких, пов'язаних із формуванням української інтелігенції загалом, аспектів історії галицької адвокатури, як соціальне походження, професійна і громадська діяльність. Водночас ще залишається чималий простір для вивчення модернізаційного потенціалу адвокатури, а також світоглядно-психологічної та ціннісної сфер життя українських адвокатів у південно-західній Галичині. Джерельною основою для таких досліджень є матеріали періодики, листування, спогади і щоденники (Євгена Олесницького, Івана Макуха, Кирила Трильовського, Володимира Старосольського та ін.).

Аналіз цих матеріалів дає підстави зробити такі висновки. По-перше, формування середовища адвокатів було пов'язане із загальною освітньою модернізацією суспільства. Освіту почали розглядати як можливість здобути кращі умови життя. Згодом, після університетських студій, молоді правники ставали виразниками нової системи цінностей, шукали альтернативні до наявних життєві смисли та орієнтири. По-друге, в інертному галицькому соціумі інтелігенти-адвокати конструювали власний творчий «колективний образ», формуючи в громадській думці «запит» на себе, а в перспективі – розширюючи простір «споживачів» для пропонуваного інтелігенцією культурно-мистецьких та інтелектуальних продуктів і послуг. По-третє, ідеалізований образ інтелігента-адвоката призводив до конфлікту бажаного з дійсним. Не всі завдання, які покладала громадськість, були під силу адвокатам, особливо зважаючи на політичні реалії південно-західної Галичини, партійні поділи, багатозначність поняття народу-нації. Розуміння цього конфлікту змушувало шукати ефективніші інструменти впливу на суспільство.

Польща: історична спадщина і суспільна свідомість: збірник наук. праць. – Львів, 2012. – Вип. 5. – С. 26–37.

⁶⁴ *Петрів М.* Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст. / Михайло Петрів. – Київ, 2014.

⁶⁵ *Чуйко І.* Євген Олесницький: сторінки життєпису. Історико-біографічний нарис / Інна Чуйко. – Тернопіль, 2005.

Показово, що адвокати від початку маркували себе як окрему соціальну групу з амбіціями на суспільне лідерство. Маркерами були одяг, дім, облаштування побуту, дотримання визначених правил етикету, читання преси і книг, подорожі, відвідування театрів, участь у масових заходах з національним забарвленням – релігійних святкуваннях, урочистостях з нагоди річниць «національних діячів» чи «історичних» подій, пожертвування коштів на розбудову громадських (освітніх, господарських і політичних) інституцій. Частиною ритуальних обрядів, в яких брали участь адвокати, були похорони відомих діячів, які перетворювалися на національне дійство, а могили ставали маркерами українського «національного» простору⁶⁶.

У другій половині XIX ст. українські адвокати в Галичині налагодили широку мережу особистих контактів і знайомств, і в цьому сенсі вони були творцями національної та професійної інфраструктури. Попри особисті непорозуміння, які траплялися через конкуренцію, назовні адвокати намагалися дотримуватися корпоративної солідарності й розв'язувати суперечки через компроміси. При усталених практиках знайомств, товариських стосунків і «своцтв»⁶⁷ творилася певна спільність адвокатури.

Адвокати були корпоративним середовищем, яке забезпечувало захист своїх членів і водночас давало можливість перебувати в інших середовищах. Своім прикладом адвокати змінювали традиційну соціальну структуру русько-українського суспільства, ставали його елітою, руйнуючи уявлення про русинів як народ селян і священників.

⁶⁶ Докладніше див.: Мудрий М. Похорони та могили: з історії творення у Львові українського національного простору в другій половині XIX – на початку XX століття / Мар'ян Мудрий // *Lwów: miasto – społeczeństwo – kultura. Studia z dziejów miasta*. – Т. IX: *Życie codzienne miasta* / Red. K. Karolczak i Ł. T. Sroka. – Kraków, 2014. – S. 144–156.

⁶⁷ Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаніка НАН України. Відділ рукописів. – Ф. 93 (Ревакович Тит). – Спр. 31. – Арк. 5 (Лист Т. Заячківського до Т. Реваковича. Галич, 21 червня 1893 р.).

Антон Гловацький
*викладач суспільно-гуманітарних дисциплін
Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола, м. Тернопіль*

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ АДВОКАТУРИ РЕГІОНУ

Історія української адвокатури, в силу ряду об'єктивних та суб'єктивних чинників все ще продовжує залишатися одним із найменш досліджених напрямів сучасної української історичної науки. Відсутність вагомій підтримки (в тому числі і матеріальної) з боку органів державної влади, домінування інших напрямів історичних досліджень, недостатній рівень правової культури суспільства – все це суттєво перешкоджає дослідникам займатися науковими студіями з даної тематики. Внаслідок цього величезний масив джерел, що стосується витоків та становлення інституту адвокатури, її розвитку у різні історичні періоди, життя та діяльності окремих представників адвокатської професії, досі залишається невідомим не лише пересічному громадянину, а й більшості фахівців-істориків.

Одним із таких джерел є Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). Як впливає з путівника⁶⁸ та анотованого реєстру⁶⁹ описів фондів архіву, у матеріалах ДАТО висвітлена історія адвокатури різних історичних періодів, зокрема міжвоєнного та радянського.

Характеризуючи матеріали ДАТО по міжвоєнному періоду, значимо, що вони представлені чотирма особовими архівними фондами, що стосуються життя і діяльності окремих адвокатів. Це фонди № 111⁷⁰, 204⁷¹, 217⁷² та 218⁷³. Отже, спробуймо детальніше зупинитись на матеріалах кожного фонду.

⁶⁸ Державний архів Тернопільської області: путівник / Укрдержархів; Держархів Терноп. обл. – Тернопіль: Астон, 2011. – С. 117.

⁶⁹ Анотований реєстр описів періоду до вересня 1939 року / редкол.: Ю. Є. Гумен та ін. – Тернопіль: Астон, 2012. – С. 57–58, 95, 99–100.

⁷⁰ Державний архів Тернопільської області (ДАТО), Ф. 111, оп. 1, Спр. 1–480.

⁷¹ ДАТО, Ф. 204, оп. 1, Спр. 1–159.

⁷² ДАТО, Ф. 217, оп. 1, Спр. 1–100.

⁷³ ДАТО, Ф. 218, оп. 1, Спр. 1–14.

Фонд № 111 стосується діяльності адвоката Первенцева. Хочемо відзначити, що він становить найбільший інтерес для дослідників, оскільки охоплює 480 справ за 1924–1939 рр. Фонд поділяється на кримінальний та цивільний відділи. У розпорядженні науковців перебувають матеріали 82 кримінальних⁷⁴ та 392 цивільних⁷⁵ справ, в яких брав участь адвокат. Окрім того, наявні і матеріали шістьох справ, що стосуються самого фондоутворювача. У трьох із них адвокат фігурує як одна із сторін судового процесу, що заслуговує на особливу увагу. В одному випадку проти адвоката порушили справу з метою примусового стягнення податку на дохід⁷⁶. Іншого разу Первенцев був фігурантом справи, що стосувалася грошової позики⁷⁷. У третьому випадку адвокат сам подав позов до суду з метою повернення йому грошових коштів (*мова йшла про 90 злотих* – Г. А.)⁷⁸. Інші три справи стосуються роботи Первенцева в Люблінській раді адвокатів^{79, 80}, та Люблінській адвокатській палаті⁸¹.

Матеріали фонду № 204 присвячені адвокату Савицькому та складають 159 справ, що охоплюють період 1921–1929 рр. Даний фонд включає справи про позови за борги⁸², землю⁸³, нерухомість⁸⁴, аліменти⁸⁵, поділ урожаю⁸⁶, право власності на рухоме майно⁸⁷, розірвання оренди⁸⁸ та посвідчення заповіту⁸⁹.

⁷⁴ ДАТО, Ф. 111, оп. 1, Спр. 1–82.

⁷⁵ ДАТО, Ф. 111, оп. 1, Спр. 83–231, 234–272, 274–302, 304–346, 348–464, 466–480.

⁷⁶ ДАТО, Ф. 111, оп. 1, Спр. 232.

⁷⁷ ДАТО, Ф. 111, оп. 1, Спр. 465.

⁷⁸ ДАТО, Ф. 111, оп. 1, Спр. 347.

⁷⁹ ДАТО, Ф. 111, оп. 1, Спр. 233.

⁸⁰ ДАТО, Ф. 111, оп. 1, Спр. 303.

⁸¹ ДАТО, Ф. 111, оп. 1, Спр. 273.

⁸² ДАТО, Ф. 204, оп. 1, Спр. 57–59, 62, 64–65, 71, 73, 76, 78, 82, 85, 92, 95, 111, 113–114, 116, 122, 141, 148, 153, 156.

⁸³ ДАТО, Ф. 204, оп. 1, Спр. 1, 3–8, 10–11, 13–25, 27–31, 33, 36–38, 40, 43–48, 51, 53–56, 61, 63, 68–70, 72, 80, 89–90, 98, 102–104, 108–110, 115, 117–120, 123–129, 134, 137–138, 140, 142, 146–147, 151, 157.

⁸⁴ ДАТО, Ф. 204, оп. 1, Спр. 2, 9, 39, 50, 52, 74–75, 81, 84, 91, 99, 105, 121, 131, 135, 149, 150, 154, 158–159.

⁸⁵ ДАТО, Ф. 204, оп. 1, Спр. 32, 35, 85, 87, 152, 155.

⁸⁶ ДАТО, Ф. 204, оп. 1, Спр. 130.

⁸⁷ ДАТО, Ф. 204, оп. 1, Спр. 79, 133.

⁸⁸ ДАТО, Ф. 204, оп. 1, Спр. 12, 49, 60, 67, 93–94, 97, 106–107, 112, 132, 136, 145.

⁸⁹ ДАТО, Ф. 204, оп. 1, Спр. 26, 34, 41, 42, 83, 96, 100.

Наступним особовим архівним фондом, що стосується історії адвокатури Тернопілля, є фонд № 217, що присвячений професійній діяльності адвоката Залеського. Фонд складається із 100 справ за 1921–1939 рр. і поділяється на кримінальний⁹⁰ та цивільний⁹¹ відділи, що налічують 13 та 87 справ відповідно.

Серед вищеперелічених найменшим за обсягом є фонд № 218, що містить 14 справ стосовно адвокатської діяльності Л. Бергмана за 1921–1937 рр.⁹² Справи, що стосувалися б самого фондоутворювача, на жаль, відсутні.

Відзначимо, що фонди архіву міжвоєнного періоду мають ряд особливостей. По-перше, територіально усі вони охоплюють м. Кременець Кременецького повіту Волинського воєводства. Це пояснюється тим фактом, що Первенцев, Савицький, Залеський та Бергман проживали і займалися адвокатською практикою саме у цьому місті. По-друге, документи написані виключно польською мовою⁹³. По-третє, впадає у око те, що далеко не кожен фонд містить матеріали, що стосувалися б самого фондоутворювача. У вищезначених фондах немає жодних листів, світлин чи інших одиниць зберігання особистого характеру, що могли б пролити світло на біографію адвокатів.

Крім фондів міжвоєнного періоду, цікавими є матеріали із фондів радянської доби. На відміну від фондів міжвоєнного періоду, фонд № Р-3226 не є особового походження. Він складається із матеріалів, що стосуються діяльності впливової адвокатської організації регіонального масштабу – Президії Тернопільської обласної колегії адвокатів⁹⁴. Підкреслимо, що дане об'єднання було професійною організацією радянських адвокатів Тернопілля.

На сьогоднішній день фонд налічує 564 одиниці зберігання за

⁹⁰ ДАТО, Ф. 217, оп. 1, Спр. 1–13.

⁹¹ ДАТО, Ф. 217, оп. 1, Спр. 14–100.

⁹² ДАТО, Ф. 218, оп. 1, Спр. 1–14.

⁹³ Анотований реєстр описів періоду до вересня 1939 року / редкол.: Ю. Є. Гумен та ін. – Тернопіль: Астон, 2012. – С. 58, 95, 99–100.

⁹⁴ Дана організація була заснована у листопаді 1944 р. на підставі наказу народного комісара юстиції УРСР від 29 жовтня 1944 р. під назвою «Оргбюро Тернопільської обласної колегії адвокатів». Проте у червні 1946 р. Оргбюро було перейменовано на Президію. Окрім Оргбюро, в області було створено 41 юридичну консультацію.

1944–1981 рр.⁹⁵ Документи написані українською та російською мовами, що суттєво спрощує для дослідників опрацювання та введення їх у науковий обіг. Матеріали фонду включають протоколи засідань Оргбюро (1944–1945 рр.)⁹⁶, Президії Тернопільської обласної колегії адвокатів (1946–1981), методичної ради (1977–1981), загальних і виробничих зборів адвокатів (1945–1981), науково-практичних конференцій, секцій кримінального і цивільного права. Також фонд містить плани і звіти про роботу Президії та юридичних консультацій (1946–1981), доповідні записки, листування про стан та якість правової роботи в області (1948–1981), акти ревізій діяльності Президії ті юридичних консультацій (1946–1979), а також штатні розписи адміністративно-управлінського персоналу.

Даючи оцінку фондам ДАТО, відзначимо, архів містить доволі значну джерельну базу, що стосується історії адвокатури тернопільського регіону міжвоєнного та радянського періодів. Не зважаючи на той факт, що документи даного архіву ще майже не введені у науковий обіг, сподіваємося, що їх наявність становитиме величезну перспективу для фахівців з історії вітчизняної адвокатури та у майбутньому ще неодноразово прислужиться для заповнення чималої кількості «білих плям» в історії адвокатури Тернопілля.

Михайло Довбищенко

доктор історичних наук, старший науковий співробітник

Центру українознавства філософського факультету

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ТА КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах проведення в сучасній Україні реформ, які покликані створити в нашій країні правову систему європейського зразка, на-

⁹⁵ Державний архів Тернопільської області: путівник / Укрдержархів; Держархів Терноп. обл. – Тернопіль: Астон, 2011. – С. 117.

⁹⁶ ДАТО, Ф. Р-3226, оп. 2, Спр. 1–4.

бувають особливого значення дослідження правової культури та юридичної спадщини українського народу. Загальновідомо, що в першій половині – середині XVI ст. на території України та Білорусі були проведені важливі реформи, які створили нову правову та судову систему, що базувалася на нормах Литовських статутів. Її важливою складовою був інститут адвокатури, який свідчив про усвідомлення нашими предками необхідності захисту прав і свобод людини. Видається важливим, що вперше положення про адвокатів (прокураторів) було зафіксовано у дев'ятому артикулі шостого розділу Першого Литовського статуту від 1529 року⁹⁷. Значення цієї дати стане цілком очевидним якщо пригадати, що у сусідній Росії, в духовний простір якої українців нав'язливо включають ідеологи «Русского мира», адвокатура фактично почала складатися лише у другій половині XIX ст.

На сьогодні історія адвокатури в Україні зазначеної доби досліджена лише фрагментарно – сучасні науковці, як правило, вивчають лише окремо взяті проблеми⁹⁸. Для комплексного дослідження цієї теми необхідно опрацювати великий обсяг архівних джерел та спеціальної літератури, огляд яких пропонуємо у цих тезах.

Отже, першим джерелом для наукових студій з історії української адвокатури мають стати правові акти польсько-литовської держави XVI–XVIII ст. Базовими в цьому сенсі є видання законів Магдебурзького права та Литовських Статутів, в яких прописані положення про адвокатуру в тогочасних міських та повітових судах. Надзвичайно важливими є також підзаконні акти, а саме сеймові постанови від 1724 та 1764 рр., які висували вимоги до професійних, освітніх та моральних якостей адвоката.

Документи що відображають практичну діяльність адвокатів, що працювали в правовому полі Литовських статутів, знаходяться передусім, в актових книгах повітових судів Речі Посполитої.

⁹⁷ Статути Великого князівства Литовського у 3-х томах. – Т. 1. – Одеса : Юрична література, 2002. – С. 112.

⁹⁸ Докладніше див. Старченко Н. Умоцвані-прокуратори-приятелі. Хто вони? / Наталія Старченко // Соціум. Альманах соціальної історії. – Випуск 1. – 2002. – С. 111–144.

На сьогодні цілісним блоком збереглися книги судів Луцького (кінець XVI–XVII ст.) та Володимирського (кінець XVI – перша третина XVIII ст.) повітів Волинського воєводства. Документи станових судів інших воєводств Правобережної та Лівобережної України або втрачені зовсім, або збереглися фрагментарно.

Робота, проведена зі згаданими джерелами свідчить, що до прийняття сеймових постанов 1724 року, адвокатською практикою в судах займалися різні особи, причому більша їх частина не була фаховими спеціалістами у даній галузі. Так, інтереси скаржників представляли, переважно, їх родичі, друзі або слуги. Існувала також, умовно кажучи, «корпоративна адвокатура». Найяскравіше вона виявлялася на процесах за участю Церкви. Відзначено, що інтереси Церкви та духовенства в суді дуже часто представляли не світські адвокати, а представники єпископської капітули, які виконували функції захисту в якості додаткового «навантаження» до їх прямих службових обов'язків. За таких обставин пошук «професійних адвокатів» – осіб, які системно працювали у відповідній сфері на контрактній основі, потребуватиме тривалого часу. Для цього необхідно дослідити адвокатську практику десятків (якщо не сотень) осіб протягом тривалого періоду їх життя, з вивченням специфіки ведення ними справ в суді.

Слід зазначити, що в Україні литовсько-польської доби діяли також суди, що перебували в правовому полі Магдебурзького та польського коронного права. В першому випадку йдеться про міські (війтівські) суди на території усієї України, в другому – про повітові суди українських земель, на які не поширювалася чинність Литовських статутів. Згадані землі входили до складу Руського воєводства і охоплювали територію Галичини та Холмщини. Системне опрацювання актового матеріалу зазначених установ пов'язане зі значними складнощами. По-перше, значна частина їх документації перебуває на території сучасної Польщі. По-друге, якщо актові книги повітових судів Волинського воєводства велися переважно староукраїнською та старопольською мовами, то у повітових судах коронних земель (до складу якого входило Руське воєводство) діловодство велось латинською мовою. За таких обставин, крім відмінного знання латинської мови, дослідник має опанувати

також латинську палеографію, без чого прочитання текстів буде неможливим.

Окремо слід зупинитися на проблемі історії адвокатури на землях козацької України. Загальновідомим є той факт, що в Гетьманщині поруч зі звичаєвим правом продовжували діяти Литовський Статут та Магдебурзьке право. Понад те, в результаті реформ гетьмана К. Розумовського у середині XVIII ст. були запроваджені повітові суди, за аналогією тих, що функціонували в той час на Правобережній та Західній Україні. Важливо, що у збірнику законів під назвою «Права по которым судится малороссийский народ» (1743) згадується інститут адвокатури як чинний на території козацької держави⁹⁹. В той же час питання про практичне функціонування адвокатури в межах Гетьманщини лишається недослідженим. Єдиною спробою розпочати наукові розвідки щодо зародження адвокатури на території Лівобережжя у XVIII ст. є стаття С. Кагамлик. Однак автор писала про духовних осіб (монастирських стряпчих) і не порушувала питання про діяльність адвокатів в державних установах гетьманської України¹⁰⁰. Припускаємо, що вирішити цю проблему можна було б після системного опрацювання актових книг ратушних судів Лівобережної України та справ Генеральної військової канцелярії.

Якщо йдеться про діяльність адвокатів литовсько-польської доби, слід пам'ятати, що інститут адвокатури, сформований в цю епоху, продовжував тривалий час існувати і після поділів Польщі. Відомо, що на приєднаних до Росії територіях Правобережної та Західної України аж до 40-х років XIX ст. мали чинність Литовські статuti, а в повітових судах продовжували працювати адвокати. При дослідженні цього, останнього етапу історії української адвокатури литовсько-польського походження, варто звернути увагу на

⁹⁹ Яковлів А. Український кодекс 1743 року «Права по которым судится малороссийский народ» його історія, джерела та систематичний виклад змісту // Записки наукового товариства імені Шевченка. – Т. CLIX. – 1949. – С. 172–173.

¹⁰⁰ Кагамлик С. Монастирські стряпчі як предтеча української адвокатури (на матеріалах Софронія Тарнавіота). Зб. Адвокатура України: історія та сучасність. Матеріали всеукраїнського круглого столу 25 січня 2013 р. м. Київ. – Київ–Тернопіль: видавництво ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2013. – С. 47–49.

спробу російського уряду узгодити її традицію з реаліями тодішньої Російської імперії, що виявилось у законі від 1808 року. Важлива інформація про соціальний стан, освіту та рівень професійної підготовки адвокатів Волинської губернії у 30-х роках ХІХ ст. міститься у так званій «інвентаризації» адвокатів Правобережної України, проведеної за ініціативи російського уряду незабаром після придушення польського повстання 1831 року¹⁰¹.

Загалом слід зазначити що, попри безумовні складнощі, дослідження історії адвокатури литовсько-польської та козацької доби є перспективним науковим проектом. Його реалізація дасть можливість не лише висвітлити невідомі сторінки з історії захисту прав особистості в Україні, але також сприятиме формуванню національно-професійних традицій в середовищі вітчизняних правників.

Оксана Івасюк

*кандидат філологічних наук, доцент кафедри
української літератури Чернівецького
національного університету ім. Юрія Федьковича*

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ТЕОДОТА ГАЛІПА

Діяльність інтелектуалів Буковини початку ХХ ст. свідчить про виразну інтердисциплінарність, характерну для епохи сецесії.

Важливе місце серед таких діячів займає постать Теодота Галіпа (1873–1943) – адвоката, українського письменника, політичного діяча. Його правничу, літературну спадщину досі незначна кількість фахівців мають можливість опрацьовувати. Теодот Галіп народився 19 червня 1873 р. у с. Волока Вижницького району Чернівецької області у родині відомого священика, просвітителя, інтелектуального аристократа Мелетія Галіпа. Мати майбутнього адвоката і

¹⁰¹ Центральний державний історичний архів України у місті Києві, Ф. 442 (Канцелярія Київського, подільського та волинського генерал-губернатора), оп. 1, спр. 1261, 139 арк.

письменника Єфрозина була активною учасницею українського жіночого руху, який щойно розгортався на Буковині, об'єднуючи такі імена, як Ольга Кобилянська, Костянтина Малицька, Євгенія Ярошинська та ін. Після успішного закінчення гімназії Т. Галіп вступив на юридичний факультет Чернівецького університету. Зі студентських років брав активну участь у громадському та політичному житті: був організатором товариства «Січ», а також багатьох національно-патріотичних та культурно-освітніх організацій, співавтором партійної програми «Національної ради русинів», 1907 р. очолював «Українську радикальну партію», видавав часопис «Народна справа», у 1911 р. став депутатом Буковинського сейму.

Під час Першої світової війни Т. Галіп служив у австрійській армії, у 1918 р. став членом Української Національної Ради від Буковини. «В Станіславові перебував тоді центр українського національного життя Галичини і почасти Наддніпрянської України, звідки зібралося багато чільних політиків і культурних працівників. Тоді в Станіславові були Генеральні Секретаріати вже цілком добре зорганізовані і провадили ділову працю по своїх ділянках. Національна Рада під представництвом посла д-ра Є. Петрушевича виготовляла і видавала закони і розпорядки, які зараз появлялися в урядовім «Віснику». В Станіславові виходила тоді преса і функціонувала інформаційна служба для закордону та підтримувала зв'язки з кореспондентами і емісарами тих держав, що цікавилися потім положенням в Галичині і українсько-польською війною, яка була тоді в повнім розгарі»¹⁰². Згодом Теодот Галіп переїхав до Києва та увійшов до складу Дипломатичної місії УНР у Римі. У 1921 р. переїхав до Відня, потім у 1923 р. до Хуста, де проводив широку адвокатську діяльність, займався літературою та просвітництвом, співпрацював з редакцією часопису «Русин»¹⁰³. У 1939 р.

¹⁰² Галіп Теодот. Твори / Т. Галіп; упорядкув., прим. та наук. ред. О. М. Івасюк, В. Є. Бузинської; післямова О. В. Колодій. – Чернівці: Букрек, 2015. – 440 с. – С. 391

¹⁰³ Колодій Оксана. «І серця мого кров прийми!»: Про Теодота Галіпа – письменника, юриста, дипломата : [монографія] / Оксана Колодій ; М-во освіти і науки України, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. – Чернівці : Книги – XXI, 2008. – 256 с.

Т. Галіп змушений переїхати до м. Брно у Чехословаччині, про його подальшу діяльність свідчать лише поодинокі відомості, зокрема від В. Сімовича, що він писав вірші і по-німецькому й містив їх в американських німецьких журналах лише для заробітку.

Помер у м. Брно 6 квітня 1943 р.

Його спадщина цілком не досліджена, не введена у контекст літературного процесу та й контекст історії адвокатури.

Сергій Кудін

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права і держави Національного
університету державної податкової служби України*

ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТА У ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД

У XV ст. в українських землях поглиблюється тенденція, пов'язана з поступовим розвитком професійної адвокатури. Ряд дослідників стверджує, що цей процес детермінували дві причини: поширення магдебурзького права та заміна натуральних відносин на товарно-грошові¹⁰⁴. Можна додати, що процесу утворення адвокатури сприяла також змагальність та усність процесу.

Як бачимо, становлення в Україні інституту захисту зумовлювалось поширенням магдебурзького права та утворенням міських судів. Але адвокатська діяльність поступово запроваджувалась і в

¹⁰⁴ *Чубатий М.* До історії адвокатури в Україні / М. Чубатий // Ювілейний Альманах «Союзу українських адвокатів у Львові» [Репринтне видання]. – К.: Вид-во «Юстиніан», 2014. – С. 51–53; *Падох Я.* З минулого української адвокатури / Ярослав Падох // Правничий вісник. – 1962. – Кн. 2. – С. 134–135; Історія адвокатури України / [Варфоломеєва Т. В., Святоцький О. Д., Кульчицький В. С. та ін.] ; під ред. В. В. Медведчука. – [2-е вид.]. – К.: Вид-во «СДМ-Студіо», 2002. – С. 3–4; *Борисенко С.* Утворення професійної адвокатури в Литовсько-руській державі / Степан Борисенко // Праці Комісії для виучування історії західно-руського та українського права. – 1927. – Вип. 3. – С. 89–91; *Святоцька В.* Адвокатура в Україні за магдебурзьким правом / В. Святоцька // Право України. – 2006. – № 7. – С. 125–126.

інших судах. С. Борисенко зазначає, що у державних судах у період до видання Литовського Статуту 1529 р. дозволялася діяльність захисників, з'ясовувалася процесуальна роль адвокатів, намічались деякі моменти структури адвокатури¹⁰⁵.

У цей період поняття «адвокат» часто не мало визначеного терміну, йшлося про заступництво однієї особи за іншу. Разом з тим, вже використовувався термін *«посол»*, а найчастіше – *«прокуратор»*. Ф. В. Тарановський зазначав, що цей термін зустрічався у працях відомих польських середньовічних юристів М. Яскера, Б. Гроїцького, П. Щербича (*«procuratores»*, *«prokuratorzy»*) і є аналогічним відповідним назвам у німецьких правових пам'ятках¹⁰⁶. Хоча їх праці і відносяться вже до XVI ст., тим не менше юристи користувались німецькими джерелами більш ранньої доби і з них він і був запозичений.

Саме цей термін було відображено у I редакції Литовського Статуту (р.VI, а.13), але використовувалися і *«заступництво у речах»*, *«приятель»* (р.VI, а.12). З аналізу цих двох статей бачимо, що поступово на загальнодержавному рівні відбулося оформлення інституту судового захисту через адвоката. Зокрема, захисник міг «заступити в речах» як відсутню, так і присутню на засіданні особу; визначались ті справи, в яких могли брати участь прокуратори; встановлювались певні вимоги до його особи. Так, прокуратором міг бути не лише підданий Великого Литовського князя, але й чужоземець.

Видання Статуту 1529 р. істотно поживило адвокатську діяльність, про що свідчать судові акти другої чверті XVI ст. С. Борисенко вказує на такі риси адвокатури цього часу: утворилася група людей, яка спеціалізувалась на юриспруденції; вона походила з різних соціальних станів (господарські дворяни, міщани, шляхта, купці

¹⁰⁵ Борисенко С. Утворення професійної адвокатури в Литовсько-руській державі / Степан Борисенко // Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права. – 1927. – Вип. 3. – С. 96.

¹⁰⁶ Тарановский Ф. В. Обзор памятников магдебургского права западно-русских городов литовской эпохи. Историко-юридическое исследование / Ф. В. Тарановский. – Варшава: Типография Варшавского Учебного округа, 1897. – С. 44.

та ін.); ці люди могли отримувати гонорар; вони займались захистом систематично; нормою життя стало правило, за яким одна із сторін мала виставити захисника; з'явилася «прокурація» (надання прокуратору листа-доручення)¹⁰⁷. Ф. В. Тарановський зазначав, що у містах також існували професійні адвокати (прокуратори, умоцвані, plenipotenty), які іноді призначалися судом, займалися адвокатською діяльністю систематично, сприяли поширенню збірок магдебурзького права в Україні¹⁰⁸. Попри це, адвокатська діяльність потребувала більш чіткого нормативного конституювання. Адже, з однієї сторони, шляхта вимагала заборонити «нижчим» станам доступ до прокураторства, з іншої – до адвокатури разом з чесними, порядними людьми проникали шахраї.

Проблемні питання діяльності адвокатів влада намагалась вирішити у II редакції Статуту (1566 р.). Захисники, як і раніше, називались прокураторами, але з'явилися і інші терміни: *«речник»*, *«умоцований»*, *«поручник»* (р. IV, а. 13, 22).

Однак суттєвою відмінністю від I редакції є те, що прокуратора більш чітко відділяють від інших категорій представників. Так, у р. IV а. 31 зазначалося, що «заступца», який представляв інтереси іншої особи у суді, повинен був це робити очно, або самостійно, або маючи разом із собою прокуратора. Правовий статус прокуратора закріплювався в артикулах 32–37. Зокрема, розрізняли адвокатів приватних та державних. Останні мали захищати інтереси тих, хто вимагав від «вряду» адвоката з причини неможливості (невміння кваліфіковано захистити свої права, відсутність фінансів) самостійно захищатись, а також інтереси вдів та сиріт (р. IV, а.33). Приватні ж адвокати могли працювати за гонорар; будь-яка особа, яка з причини хвороби була не спроможна особисто з'явитись до суду, наділялась правом найняти прокуратора (р. IV, а. 32–33). Новиною було те, що

¹⁰⁷ *Борисенко С.* Утворення професійної адвокатури в Литовсько-руській державі / Степан Борисенко // Праці Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права. – 1927. – Вип. 3. – С. 115–122, 129, 134–135.

¹⁰⁸ *Тарановский Ф.В.* Обзор памятников магдебургского права западно-русских городов литовской эпохи. Историко-юридическое исследование / Ф. В. Тарановский. – Варшава: Типография Варшавского Учебного округа, 1897. – С. 45.

членам суду та духовним особам заборонялось бути адвокатами, хоча самі вони для захисту своїх інтересів могли діяти через прокураторів (р. IV, а. 34). Попри ці обмеження, адвокатською діяльністю міг займатись будь-хто, як шляхтичі, так і простолюдини (р. IV, а. 35).

Очевидно, враховуючи негативи адвокатської діяльності на практиці, Статут 1566 р. вже визначав і те, що було заборонене адвокатам. Наприклад, прокураторам заборонялось без письмової згоди клієнта «пенезей записаныхъ брати и съ нихъ квитовати» (р. IV, а. 37). Вперше у законодавстві встановлювалися і юридична відповідальність адвокатів. Так, а. 35 встановлював покарання у вигляді позбавлення честі для шляхтичів-адвокатів та смертної кари – для простолюдинів-адвокатів – за передачу іншій стороні документів свого клієнта; а. 36 передбачав смертну кару за те, що адвокат скористався печаткою клієнта на користь особи, що хотіла спричинити шкоду підзахисному адвоката.

Законодавець приділяв значну увагу діяльності адвокатів. Про це свідчить, а. 36, в якому зазначаються причини, за яких прокуратор не міг захищати інтереси свого клієнта під час судового засідання. Така причина могла бути лише одна – тяжка хвороба. Причому, адвокат після видужання повинен був засвідчити перед судом під присягою про реальність своєї хвороби.

У III редакції Литовського Статуту (1588 р.), в основному, повторюються норми Статуту 1566 р. про правовий статус адвоката, хоча були і певні нововведення. Зокрема, було полегшено умови для здійснення адвокатської діяльності чужоземцям та членам суду. За а. 56 чужоземці мали право бути адвокатами з будь-яких справ, але клієнт повинен був особисто (або через відповідний лист, засвідчений сторонніми особами) повідомити про адвоката-іноземця до «вряду» земського чи гродського, останній же мав надати адвокату відповідний лист; тільки за таким «врядовимъ злеценъемъ можуть быти прокураторами и неоселые люди». В іншому випадку адвокат міг бути тільки «оселый въ томъ паньстве нашомъ». Членам суду за а.58 дозволялось бути прокураторами в судах інших повітів, тобто, в тих судах, де вони не здійснювали свої судові функції. Попри розширення суб'єктного складу адвокатів, законодавець встановив для них більш сувору кримінальну відповідальність. Так, відповідно до

а. 59 за зраду клієнту адвокати будь-яких станів тепер мали бути «горломъ карани»; вводилось правило, за яким недбале виконання прокуратором своїх завдань каралось чотирма тижнями ув'язнення.

Отже, із сказаного вище можна зробити наступні висновки:

1. Професійна адвокатура в Україні виникла протягом XV–XVI ст., що було пов'язане із поширенням в українських землях магдебурзького права, поступовою заміною натурального господарства товарно-грошовим, пріоритетом змагального процесу.

2. У цей період за адвокатом закріпився термін «**прокуратор**»; до адвокатської діяльності залучалися особи з різних соціальних верств населення, вони мали професійні знання та отримували гонорар; встановлювалося коло справ, які могли бути у віданні адвокатів; визначалися загальні та спеціальні причини, за яких клієнти могли скористатись послугами адвоката; законодавство регламентувало процедуру участі прокуратора у судових засіданнях; для адвокатів встановлювалося коло заборонених та кримінально-караних діянь, певні обмеження на здійснення адвокатської діяльності.

Світлана Кагамлик

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник

Центру українознавства філософського

факультету Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

СУДОВІ ПРОЦЕСИ І АДВОКАТУРА В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ XVII–XVIII ст.: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ

Судові процеси і адвокатура в Україні XVII–XVIII ст. досліджувалися переважно у сфері світських установ. Водночас окремі церковні інституції також часто вели тривалі судові процеси, які вимагали обґрунтування і захисту з боку тієї чи іншої сторони. Даний період в історії українських монастирів відзначився бурхли-

вою економічною діяльністю і пов'язаними з цим численними і тривалими маєтковими суперечками. «Хозяйственное направление, которым не в меру увлекались монастыри, – писал, например, один из дослідників Києво-Флорівського монастиря середини XVIII ст., – чем дальше, тем больше входило в явное противоречие с истинным характером иноческой жизни. Владея многочисленными вотчинами и принужденные неумолимою силою обстоятельств вести из-за них почти вековые тяжбы, монастыри столкнулись с мирскою суетою... не избежали соблазна, заразились ею»¹⁰⁹.

У порівнянні з процедурою власне судових процесів даної доби у вітчизняній (історичній та юридичній) літературі менше йдеться про бік захисту, який пов'язаний передусім з діяльністю стряпчих. Дослідники ще на початку XX ст. довели їх безпосередню причетність до виконання обов'язків, аналогічних тим, які виконували адвокати пізніших часів¹¹⁰. Крім монастирських стряпчих, діяльність яких ми змогли показати на прикладі одного із них, Софронія Тернавіюта¹¹¹, існувала категорія особливих архієрейських стряпчих, які виконували роль спеціальних уповноважених осіб при Синоді, а також займалися підбором документів, за допомогою яких відстоювалися права інституцій всієї Української Православної Церкви.

Заявлену проблематику планується розкрити через виявлення архівних документів і маловідомих опублікованих джерел, які стосуються судових справ, у двох площинах: 1) у церковно-політичній сфері (захист прав Української Православної Церкви перед російським урядом загалом і її окремих установ, зокрема Києво-Печерської лаври і Києво-Могилянської академії, роль у цих процесах українських архієреїв і спеціально призначених осіб, які виконували функції адвокатів); 2) в господарсько-економічній сфері (майнові

¹⁰⁹ *Шпагинский Н.* Киевский митрополит Арсений Могилянский и состояние Киевской митрополии в его правление (1757–1770 г.). – К., 1907. – С. 268–269.

¹¹⁰ *Введенский А. А.* Трудовая деятельность стряпчих в северно-русских монастырях в XVII – XVIII вв. // Север. – 1924. – Кн.1. – С. 36.

¹¹¹ *Кагамлик С. Р.* Монастирські стряпчі Києво-Печерської лаври XVIII ст. у відстоюванні інтересів обителі // Адвокатура України: забуте і невідоме: Серія «Нариси з історії адвокатури України». – Випуск 1 / За ред. І. Б. Василик. – К.: КВІЦ, 2014. – С. 46–60.

суперечки між окремими церковними установами – кафедрою Київської митрополії і окремими монастирями; судові процеси, які стосувалися розподілу майна померлих архієреїв і т. і.). Окремо слід звернути увагу, як на найменш досліджену проблему, на судові процеси в Синоді щодо виконання духовних заповітів української церковної еліти, які свідчили про невиконання останньою волі заповідачів.

Окреслюючи джерельну базу орієнтованого дослідження, можна визначити три головні групи джерел.

1) Основна і найважливіша, охоплює масив неопублікованих архівних джерел Центрального державного історичного архіву України, м. Київ (ЦДІАК України). Головним чином, це документи фонду Києво-Печерської лаври (ЦДІАК України, ф. 128) та Київської духовної консисторії (ЦДІАК України, ф. 127). Важливе місце у дослідженні посідають також матеріали російських архівних фондів, передусім Ф. 796 (Канцелярія Синоду) Російського державного історичного архіву та ін.

2) матеріали опублікованих збірників документів: Описание документов и дел, хранящихся в архиве Св. Синода: В 39 томах (1542–1759). – Спб., 1868–1910; Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православного исповедания Российской империи (ПСПП). – Тт. 1–4. – Спб. – 1910–1915; Памятники, изданные Временною Комиссиею для разбора древних актов: В 4-х тт. – К., 1846–1859; Акты и документы, относящиеся к истории Киевской Академии. В 5 томах. – К., 1904–1908.

3) окремі документи, опубліковані в часописах і періодичних виданнях другої половини ХІХ – початку ХХ ст.: «Киевские епархиальные ведомости», «Черниговские епархиальные известия», «Русский архив», «Киевская старина» і т. ін.

Опрацювання вищенаведених груп джерел дасть змогу розкрити маловідомі судові процеси, які відбувалися на терені Української Православної Церкви ХVІІІ ст., їх процедуру, мотиви, якими керувалася та чи інша сторона конфлікту при захисті своїх інтересів, а також персоналізувати їх учасників. Як наслідок, це дозволить вписати нові сторінки як до історії Православної Церкви та її окремих інституцій, так і пролити світло на діяльність української адвокатури раннього часу.

STEFAN HAKALLA – ADWOKAT I DZIAŁACZ SPOŁECZNY W RZESZOWIE

Prezentowana postać wywodzi się z pogranicza współczesnej Ukrainy i Polski. Stefan Hakalla rozpoczął swoją uniwersytecką edukację we Lwowie, a skończył na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie. Jego życiorys wpisuje się w losy wielu Polaków i Ukraińców zamieszkujących wspólnie teren Galicji w okresie przed drugą wojną światową. Stąd moje zainteresowanie adwokatem Stefanem Hakallą, którego osobę pragnę w tym tekście przybliżyć.

Okres międzywojenny to czas niezwykle burzliwy i zmienny dla Polaków mieszkających na terenie Galicji. Stanowiła ona wtedy prawdziwy tygiel narodowościowy i kulturowy. Wpływ na to miał również wielonarodowościowy charakter populacji monarchii austro-węgierskiej. W takim otoczeniu żył i działał Stefan Hakalla. Urodził się on w Przemyślu 26.12.1890 roku, jako syn Franciszka i Franciszki z domu Wagner. Miał on dwoje rodzeństwa Romana (ur.1889) i siostrę Janinę (1899). Niepotwierdzone do końca są informacje o jeszcze jednym bracie Zdzisławie. Ukończył pierwsze liceum ogólnokształcące im. Stanisława Konarskiego w Rzeszowie w roku 1908 r. Następnie studiował prawo na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie w 1913 r. uzyskał absolutorium¹¹². Następnie kontynuował studia na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie w 1918 uzyskał tytuł doktora praw¹¹³.

W okresie wojny światowej służył w armii austro-węgierskiej. W roku 1918 wstąpił do formującego się wojska polskiego. W roku 1922 przeszedł do rezerwy w stopniu kapitana. Wynika to z zaświadczenia wydanego z pieczęciami Sądu Rejonowego w Rzeszowie, w którym dr Józef Liwo major korpusu

¹¹² Index Lectorium nr 6541 wydany dnia 20.11.1908 r. przez c. k. Uniwersytet we Lwowie (ze zbiorów rodzinnych będących własnością dr Rafała Hakalla), (Index Lectorium nr 6541, 1908).

¹¹³ Dokument z dziekanatu Wydziału prawa i administracji c. k. Uniwersytetu Jagiellońskiego z dnia 28.10.1913 r. (L. str. 62. XIII. tom ks. ryg.) Zaświadcza on, iż Stefan Hakalla uzyskał absolutorium na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie i zgłosił się w celu zdawania egzaminów koniecznych do uzyskania tytułu doktora. (ze zbiorów rodzinnych będących własnością dr Rafała Hakalla), (Dokument UJ, 1913).

sądowego w rezerwie i adwokat oraz dr Jan Pawłowski major wojska polskiego i kandydat notarialny potwierdzają, iż dr Stefan Hakalla major w rezerwie i kandydat adwokacki pełnił służbę wojskową w okresie od 01.08.1914 r. do 01.09.1918 r., jako żołnierz austro-węgierski¹¹⁴. Między innymi na obszarze Albanii i Czarnogóry. W późniejszym okresie już, jako żołnierz wojska polskiego w korpusie sądowym w Kowlu.

W powrocie do Rzeszowa rozpoczął on starania o uzyskanie uprawnień adwokackich. Po odbyciu wymaganych praktyk został Stefan Hakalla wpisany na listę adwokatów w Krakowie z dniem 19.12.1924 r.¹¹⁵. Prowadził on kancelarię adwokacką przy ul. Zamkowej 1 w Rzeszowie. Wielokrotnie był wyznaczany przez Sąd Okręgowy w Rzeszowie, jako kurator w rozmaitych sprawach cywilnych (m. in. w procesach o nieślubność pochodzenia).

Stefan Hakalla prowadził również ożywioną działalność polityczną i społeczną. Najdłużej związany był ze Stronnictwem Narodowym. Sprawował funkcje prezesa jego koła w Rzeszowie w latach 1928-1932. A w późniejszym okresie do roku 1937 stał na czele zarządu powiatowego tego ugrupowania. Udzielał się również w Towarzystwie Gimnastycznym Sokół (był jego prezesem od 1936 roku) oraz w Towarzystwie Szkoły Ludowej¹¹⁶.

W wyniku mobilizacji w 1939 roku najprawdopodobniej podczas odwrotu wojsk na obszary wschodnie Rzeczypospolitej trafił do niewoli sowieckiej. Był więźniem Kozielska. Zamordowano go w Katyniu w kwietniu 1940 roku. Tam też spoczywa. Był jedną z wielu ofiar stalinowskiej polityki wyniszczenia zniewolonych wówczas narodów tej części Europy. Przez cały okres powojennej prawda o zbrodni na polskich oficerach była przemilczana. Wskazują to też dokuty rodzinne. Świadczy o tym pismo wdowy do Izby Adwokackiej w Krakowie, w którym pomimo wiedzy, iż mąż został zamordowany w Katyniu, zmuszona była przemilczeć tę sprawę¹¹⁷. Leonia z Sobieskich Hakallowa w

¹¹⁴ Zaświadczenie z dnia 31.12.1923 r. (ze zbiorów rodzinnych będących własnością dr Rafała Hakalla) (Zaświadczenie, 1923).

¹¹⁵ Pismo do adw. dr Józefa Liwo w Rzeszowie z Izby Adwokackiej w Krakowie w sprawie odbywania praktyk w jego kancelarii. (ze zbiorów rodzinnych będących własnością dr Rafała Hakalla), (Praktyki pismo, 1924).

¹¹⁶ K. Kaczmarek, Podziemie Narodowe na Rzeszowszczyźnie 1939–1944, Rzeszów 2003 r., s. 272.

¹¹⁷ Pismo Leonii z Sobieskich Hakallowej z dnia 15.01.1951 r. do Izby Adwokackiej Krakowie (ze zbiorów rodzinnych będących własnością dr Rafała Hakalla), (Pismo do Izby Adwokackiej, 1951).

окресі повоєнним працювала, jako tłumacz przysięgły z języka francuskiego. Małżeństwo było bezdzietne. Dla uczczenia pamięci po Romanie Hakalla w 2013 r. zasadzono w Rzeszowie dąb.

Stefan Hakalla był jednym z wielu obywateli Drugiej Rzeczypospolitej wymordowanych planowo przez władzę ZSRR. Znajdowały się wśród nich osoby o różnym pochodzeniu narodowościowym i wyznaniu. Podobne zbrodnie spotkały inne okupowane przez ZSRR społeczeństwa. Pamięć o tych osobach i wydarzeniach jest naszym obowiązkiem i jednym z gwarantów wolności.

Ольга Котовська

*кандидат філософських наук, доцент кафедри
європейської інтеграції та права Львівського
регіонального інституту державного управління
Національної академії державного управління
при Президентові України*

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ ПОЛІТИЧНИХ РОЗПРАВ НАД УКРАЇНСЬКИМИ АДВОКАТАМИ ГАЛИЧИНИ УПРОДОВЖ 1919–1926 РОКІВ (НА ПРИКЛАДІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ СПРАВИ АДВОКАТА ІВАНА ВОЛОШИНА)

Події Першої світової війни призвели до того, що карта тогочасної Європи повністю змінилась. Німецька, Російська, Османська та Австро-Угорська імперії припинили своє існування, а на їх місці постали нові державні утворення. В умовах розпаду Російської імперії й на хвилі національного піднесення 7 листопада 1917 року у Києві Українська Центральна Рада проголосила про створення Української Народної Республіки (УНР), яка впродовж 1917–1920 рр. змушена була боротись за своє існування не тільки політичними, а й військовими методами. 1 листопада 1918 року була проголошена Західноукраїнська Народна Республіка (ЗУНР) із столицею у Львові. ЗУНР об'єднала українців Галичини, Буковини та Закарпаття, котрі до того жили й діяли в межах Австро-Угорської

імперії. У листопаді цього ж року створено Польську Республіку (1918–1939) із столицею у Варшаві, керівництво якої відразу розпочало агресивні військові дії проти ЗУНР з метою включення Галичини до складу новоствореної польської держави. У цих складних історичних умовах зусиллями українських адвокатів та правників була створена правова основа для проголошення 22 січня 1919 року Акту Злуки ЗУНР і УНР¹¹⁸. На весні 1919 року розпочалась польсько-радянська війна, яка завершилась 18 березня 1921 року підписанням Ризького договору. Згідно з ним УНР перестала існувати, а землі Наддніпрянської України офіційно ввійшли до складу Польської Республіки та Української Радянської Соціалістичної Республіки. ЗУНР фактично існувала протягом 1918–1919 років і до 1923 р. на еміграції у Відні. Землі Галичини, Закарпаття та Буковини були розділені між Польською та Чехословацькою республіками, а також Королівством Румунія.

Зважаючи на складні передумови українського державотворення 1917–1920-х років, українські адвокати не могли стояти осторонь цих подій. Після захоплення Львова польськими військами у листопаді 1918 року за свою громадсько-політичну діяльність до в'язниць потрапила значна частина представників західноукраїнської інтелігенції, серед яких були адвокати й правники В. Бачинський, В. Охримович, І. Кивелюк, Т. Кормош, В. Старосольський та інші. Польська влада чинила тиск на професійну діяльність адвокатів, які захищали національно орієнтованих українців. Яскравий приклад таких політичних репресій знаходимо у справі адвоката Івана Волошина, звинуваченого у виступах проти польської держави та образі адвоката»¹¹⁹.

Польська держава майже без змін прийняла австрійське судочинство. Апеляційний суд діяв згідно Декрету президента Польщі

¹¹⁸ Андрусак Т. Г. Адвокати та їх роль у розвитку української правової думки // Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу. – Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. – С.14–19. – С. 18.

¹¹⁹ Рішення дисциплінарної комісії при апеляційному суді та листування у справі адвоката Волошина І., звинуваченого у виступах проти польської держави та образі адвоката 1920–1926 років. – ЦДІА України у Львові. – Справа № 217. – Фонд 205. – Опис 1. – 26 с.

від 8 лютого 1919 року шляхом перейменування Вищого крайового суду та був першою інстанцією у розгляді особливо важливих політичних справ, апеляційною інституцією по справах, які розглядалися окружними судами. Компетенція Апеляційного суду у Львові розповсюджувалась на територію трьох воєводств – Львівського, Станіславівського і Тернопільського. Прокурор при Апеляційному суді безпосередньо призначався президентом Польщі та підпорядковувався головному прокуророві, який одночасно був міністром юстиції, й прокуророві Верховного суду. Прокуророві Апеляційного суду у Львові підпорядковувалися прокурори, віце-прокурори і помічники прокурорів (підпрокурори) окружних судів у містах Березани, Золочів, Коломия, Львів, Перемишль, Самбір, Станіславів, Стрий, Тернопіль та Чортків¹²⁰. Прокуратура апеляційного суду виступала як сторона обвинувачення та відповідала за виконання законів в інтересах Польської республіки.

Притягнення до дисциплінарної відповідальності Івана Волошина 1882 р. н., сина Антона і Анни, греко-католицького віровизнання, безпосередньо було пов'язане з його висловлюваннями 19 березня 1920 року під час судового розгляду справи проти воїнів ЗУНР¹²¹. Розгляд справи вівся польською мовою та тривав з 30 березня 1920 року до 13 листопада 1926 року, що зафіксовано на 26-ти сторінках офіційних документів. Іван Волошин, який виступав у ролі захисника підсудних, вимагав, щоб Трибунал польської держави був визнаний неналежним для розгляду справи проти воїнів ЗУНР, звинувачених у крадіжці¹²².

Адвокат підсудних стверджував, що його клієнти є громадянами ЗУНР, які воювали за цілісність українських земель, що не входять до складу Польської Республіки, а тому Трибунал не може здійснювати судочинство відносно них. Помічник прокурора та головуую-

¹²⁰ *Логінова О.* Передмова // Прокуратура Апеляційного суду у м. Львів, 1919–1939 рр. – ЦДІА України у Львові. – Фонд 205. – Опис 1. – С. 4–5.

¹²¹ Рішення дисциплінарної комісії при апеляційному суді та листування у справі адвоката Волошина І., звинуваченого у виступах проти польської держави та образі адвоката 1920–1926 років. – ЦДІА України у Львові. – Справа № 217. – Фонд 205. – Опис 1. – 26 с. – С. 1.

¹²² Там само.

чий на судовому засіданні спробували зупинити ці висловлювання адвоката І. Волошина, але він повторив, що Галичина не належала до Польщі, ні тоді коли був вчинений злочин, ні в час розгляду справи. Вже 28 березня 1920 року помічник прокурора Гуртлер (Gurtler) розпочав попереднє слідство у справі адвоката І. Волошина, який, за словами звинувачення, «демонстративно виголосив свої міркування не в цілях захисту, а з метою агітації»¹²³.

Львівська палата адвокатів як орган адвокатського професійного самоврядування почала діяти відповідно до Тимчасової Постанови Австрійської імперії «Про устрій адвокатури» від 16 липня 1849 року. У зверненні від 20 жовтня 1923 року Львівська палата адвокатів висловила про відсутність причин для судового дисциплінарного провадження проти адвоката І. Волошина й наголосила на відповідності його дій міжнародним правам захисту, адже формально в міжнародному законодавстві ЗУНР існувала до 15 березня 1923 року, коли було прийнято Рішення Ради послів держав Антанти щодо східних кордонів Польщі. «Справа, в якій брав участь адвокат Волошин, мала політичний контекст і тому І. Волошин при захисті включив момент політичний, який з його погляду міг допомогти звинуваченим», – зазначається у зверненні Львівської палати адвокатів¹²⁴. Однак Дисциплінарний сенат Верховного суду в розпорядженні від 23 січня 1924 року наполягав на продовженні судового дисциплінарного провадження.

5 квітня 1924 року в приміщенні Львівської палати адвокатів по вул. Гродзинського 1 відбулось слухання у справі адвоката Івана Волошина без його присутності¹²⁵. Зі сторони захисту виступив Мирослав Янкевич. За результатами справи проти адвоката Волошина його було визнано винним у перевищенні адвокатських прав

¹²³ Рішення дисциплінарної комісії при апеляційному суді та листування у справі адвоката Волошина І., звинуваченого у виступах проти польської держави та образі адвоката 1920–1926 років. – ЦДІА України у Львові. – Справа № 217. – Фонд 205. – Опис 1. – 26 с. – С. 5.

¹²⁴ Там само. – С. 16.

¹²⁵ Там само. – С. 21.

та призначено покарання у формі письмової догани на підставі п. 12 Дисциплінарного статуту адвокатів від 1 квітня 1872 року та згідно п. 41 Дисциплінарного статуту адвокатів й Адміністративного кодексу від 6 липня 1923 року звільнено від компенсації коштів за дисциплінарне провадження¹²⁶. Рішенням дисциплінарної ради Львівської палати адвокатів від 17 листопада 1925 року з Івана Волошина було знято звинувачення про порушення адвокатської етики¹²⁷. У такий спосіб дисциплінарна рада Львівської палати адвокатів зняла політичний підтекст розпочатого судового провадження.

Від початку революційних подій 1917 року в Києві була спроба координувати громадсько-політичну діяльність адвокатів через створення Великої адвокатської комісії, хоча фактично робота комісії не була розпочата. Натомість її функції перебрало на себе Українське правниче товариство у Києві (1917–1920), що об'єднало адвокатів, суддів та правників¹²⁸. У Львові, починаючи з 1909 року, діяло Товариство українських правників, але впродовж періоду Першої світової війни та визвольних змагань 1918–1920-х років, діяльність західноукраїнських адвокатів не була консолідованою. Систематична практична робота західноукраїнських адвокатів розпочалась із початком масових арештів послідовників українського національно-визвольного руху та створенням Союзу українських адвокатів (1923–1939).

¹²⁶ Рішення дисциплінарної комісії при апеляційному суді та листування у справі адвоката Волошина І., звинуваченого у виступах проти польської держави та образі адвоката 1920–1926 років. – ЦДІА України у Львові. – Справа № 217. – Фонд 205. – Опис 1. – 26 с. – С. 22–23.

¹²⁷ Рішення дисциплінарної комісії при апеляційному суді та листування у справі адвоката Волошина І., звинуваченого у виступах проти польської держави та образі адвоката 1920–1926 років. – ЦДІА України у Львові. – Справа № 217. – Фонд 205. – Опис 1. – 26 с. – С. 25.

¹²⁸ *Скальський В. В.* Діяльність адвокатів в період Центральної Ради 1917–1918 рр. // *Адвокатура України: історія та сучасність: матеріали Всеукраїнського круглого столу.* – Київ; Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. 2013. – С. 89–93. – С. 90–92.

Любов Крупник
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Інституту кримінально-виконавчої служби
Національної академії внутрішніх справ*

АДВОКАТИ – ЗАХИСНИКИ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ

Роль адвокатів у судових процесах над радянськими дисидентами була загалом прогнозованою. Існувала система так званого «допуску», що фактично унеможливлювала повноцінне виконання захисником своїх професійних обов'язків. Цю систему описала московський захисник російських дисидентів Володимира Буковського, Анатолія Марченка, Павла Литвинова Діна Каменська у своїй книзі спогадів «Записки адвоката», яка з'явилась у США після того, як за чесну громадянську позицію її змусили покинути СРСР. Вона свідчила: «Суть цієї системи зводиться до того, що по справах, слідство по яких здійснювало КДБ (це майже всі політичні справи, а також справи про незаконні валютні операції, зв'язані з іноземцями і деякі інші) допускаються тільки ті адвокати, які отримують спеціальний на це дозвіл. (...) Я протягом декількох років також мала такий допуск»¹²⁹. Такий стан речей спричинявся до того, що роль адвокатів дисидентів у судовому процесі зводилась до процедурної формальності, оскільки результати такого судового розгляду були передбачувані і часто адвокати-конформісти замість захищати, підтримували обвинувачення.

Так, український дисидент Микола Горбаль пригадував як вперше побачився зі своїм адвокатом Софією Васютинською, призначеною йому для захисту під час повторної спроби сфабрикувати звинувачення за кримінальною статтею: «З перших же слів я відчув її неприязнь до мене. (...) Я припускав, що в наступні дні ми виберемо яку-небудь конкретну позицію для оборони (...). Васютинська

¹²⁹ Каминская Д. Записки адвоката. / Харьковская правозащитная группа; Худож. – оформитель Б. Ф. Бублик. – Харьков: Фолио, 2000. – С. 22.

прочитавши справу, сказала: «Ну що ж, опускайте крильця, приймайте новий удар долі»¹³⁰. Прикметно, що це була єдина її зустріч з підсудним. Аргументи у справі, які свідчили на користь непричетності М. Горбалья до злочину, він показав адвокату, і вони невдовзі зникли зі справи. С. Васютинська «не підтримала жодної його просьби, не вважала за потрібне прийти до нього в слідчий ізолятор, в той час як він постійно домагався присутності адвоката в слідстві й зустрічі з ним після слідства. Фактично вона взяла участь у закритті слідства, як цього вимагає судочинство, виправила деякі помилки і неточності, що їх допустився слідчий і за кілька днів до суду відмовилась брати участь у суді. Від адвоката, запрошеного дружиною напередодні суду, М. Горбаль, відмовився і взяв оборону на себе»¹³¹.

Проте судові процеси над радянськими дисидентами мали окремі винятки, коли адвокати не вдавали захист, а реально чесно відстоювати інтереси свого підзахисного. Таким прикладом став суд над помітною постаттю єврейського національного руху, членом Української Гельсінської Групи та співробітником робочої комісії розслідування використання психіатрії в політичних цілях Йосипом Зісельсом. За виступ на профспілкових зборах на захист права на репатріацію свого колеги, у 1972 р. 25-літнього Йосипа Зісельса було виключено з комсомолу. На той час він працював інженером технічного контролю Чернівецького радіотелецентру. Тоді ж він уже включився в діяльність загальноєврейського та загальнодемократичного рухів, що діяли в СРСР. Й. Зісельс допомагав тим, хто виїжджав в Ізраїль, відпровождував їх до кордону, за що тричі був затриманий у прикордонному місті Чоп.

У 1978 році Й. Зісельс став непроголошеним членом Української Гельсінської групи, збирав інформацію про осіб, яких насильно утримували і лікували у психіатричних лікарнях через їх політичні переконання, підтримував зв'язок з родинами та самими в'язнями

¹³⁰ Українська Гельсінська Група. 1978–1982. Документи і матеріали./ Упоряд. і ред. О. Зінкевич. – Укр. в-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка. – Торонто – Балтимор, 1983. – С. 138–139.

¹³¹ Там само – С. 113.

сумління. Він відкинув пропозиції КДБ покинути СРСР, а також відмовився підписати протокол про попередження, що він ознайомлений з наслідками якщо буде займатись «антирадянською діяльністю». 10 листопада та 8 грудня 1978 р. в його помешканні відбувся обшук і без ордеру на арешт його відвезли на допит в КДБ, а потім в СІЗО. 5 квітня 1979 р. Чернівецьким обласним судом за Ст. 187-1 КК УРСР (за недонесення про достовірно відомі підготовлювані або вчинені злочини, передбачені ст. 56 (державна зрада), 56-1 (посягання на конституційний лад), 57 (шпиунство) його було засуджено до трьох років таборів суворого режиму.

Захисником Й. Зісельса, а також таких радянських в'язнів сумління, як Б. Д. Дандарон (1972), В. О. Некипелов (1973–1974), Л. Д. Ройтбурд (1975), М. Д. Руденко (1977) та низки інших була адвокат з Ворошиловграда Неля Яківна Немиринська. Вона належала до числа тої мізерної кількості адвокатів, які при захисті дисидентів намагалися чесно виконувати свій професійний і громадянський обов'язок. Вона захищала Й. Зісельса двічі, тобто і під час наступного судового процесу за тією ж статтею КК УРСР у квітні 1984 р. Адвокат обидва рази вимагала аби підсудного звільнили у залі суду, винісши виправдовувальний вирок, оскільки «в матеріалах справи немає достатніх доказів, що Зісельс зробив злочини, передбачені ст. 187-1 КК УРСР»¹³². У своєму виступі адвокат зазначила, що кримінальна справа Й. Зісельса 1979 р. «досліджена украй погано. Перш усього, це торкається відсутності в матеріалах справи яких би то не було доказів вини підсудного. Органи слідства і прокуратури не потурбували себе розшуком свідків і документів, які підтверджують, що факти, викладені в матеріалах, вилучених у Зісельса в часі обшуку – неправдиві»¹³³. Проте, ці аргументи не вплинули на вирок суду.

У 1977 р. Неля Яківна Немиринська стала захисником письменника і громадського діяча Миколи Руденка, який був одним із за-

¹³² Українська Гельсінська Група. 1978–1982. Документи і матеріали./ Упоряд. і ред. О. Зінкевич. – Укр. в-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка. – Торонто – Балтимор, 1983. – С. 205.

¹³³ Там само – С. 201.

сновників та першим головою Української Гельсінської Групи, що виникла в Україні 9 листопада 1976 р. Його заарештували у Києві 5 лютого 1977 р., а згодом етапували до Донецька. Кримінальна справа, що налічувала 49 томів містила обвинувачення за ст. 62 ч. 1 і статтю 70 КК УРСР. Миколу Руденка судили разом з дисидентом Олесем Тихим у Дружківці Донецької області. Суд тривав 23 червня – 1 липня 1977 р. За вироком суду Микола Руденко отримав максимальний термін за згаданими статтями – 7 років таборів суворого режиму і 5 років заслання. Він був письменником і його судили за його твори «Економічні монологи», «Кредо єдності», «Енергія прогресу», романи «Орлова балка», «Формула Сонця», вірші, а також документи, видані Українською Гельсінською Групою. Йому інкримінували як «антирадянську агітацію та пропаганду», його творчість було кваліфіковано як наклеп на радянську владу. У своїх спогадах адвокат Неля Немиринська писала: «М.Руденко в суді не заперечував, що все, що фігурує у звинуваченні, написане ним. Але не визнав себе винним за ст. 62 ч. 1 і ст. 70 КК УРСР, оскільки вважав, що судити за літературну творчість неприпустимо»¹³⁴. Проте суд не зважив на ці доводи, а верховний суд до якого було надіслано касаційну скаргу вироку не пом'якшив.

Прикметно, що адвокат Неля Яківна не лише чесно і професійно виконувала свою роботу, а також стала другом родини дисидента, підтримувала його дружину Раїсу у час складних випробувань. Разом з Раїсою Руденко Неля Немиринська їздила провідати Миколу Руденка в Мордовію у табір суворого режиму. Від станції Явас вони разом пройшли пішки вісім кілометрів до зони по шпалах залізничної колії. З великими зусиллями адвокату вдалося добитися зустрічі із засудженим. Згодом, 20 серпня 1981 р. Київський міський суд засудив Раїсу Руденко за те, що копіювала і поширювала твори свого чоловіка до п'яти років таборів суворого режиму і п'яти років заслання (прокурор вимагав сім років таборів). Адвокат Неля Немиринська відвідала в таборі і Раїсу Руденко:

¹³⁴ Немиринська Н. Я. Про судові справи і трохи про себе. – Харків: Права людини, 2014. – С. 45.

«Вона відбувала покарання в Мордовії, селище Барашеве, в жіночому таборі для політичних в'язнів ЖХ-385/3. Руденка М. Д. відразу ж перевели на Урал в Кучино, зона 389/36. Якогога далі від дружини»¹³⁵. Таких адвокатів, як Неля Яківна Немиринська, в СРСР і в Україні зокрема, були одиниці.

Серед поодиноких прикладів чесного виконання свого обов'язку згадується також адвокат дисидента І. Геля, котрий мав сміливість передати лист від свого підзахисного, а також останнє слово, яке рідні згодом відправили за кордон. Політв'язень Василь Овсієнко з великою вдячністю і пошаною згадує про свого адвоката Сергія Макаровича Мартиша, який працював у Дарницькій колегії адвокатів. Сергій Мартиш склав касаційну скаргу у справі сина дисидента Олеса Сергієнка так, що його згодом позбавили згаданого вище допуску щодо захисту у політичних процесах. Василь Овсієнко свідчить: *«Коли в 1979 році мене звинуватили, що я нібито напав на співробітника міліції і повідривав у нього гудзики, Мешко порадила мені скористатися послугами Мартиша. І він добре мене захищав. Він запропонував судді закрити кримінальну справу, мене звільнити за відсутністю складу злочину, натомість покарати міліціонерів, які фальсифікували справу. Прокурор аж зайшовся від люті! Та просив суддю надіслати в адвокатську колегію Дарницького району Києва заяву «о неполном служебном соответствии Мартиша»¹³⁶. В результаті – дисидент отримав три роки покарання замість можливих п'яти!*

Характерно, що як зазначає дисидент Йосип Зісельс, по жодній справі щодо обвинувачення дисидентів, у суді не було доведено їх вину. Проте, цей факт не завадив їх засудити. Не зважаючи на всі зусилля, адвокати дисидентів не могли суттєво вплинути на вирок суду. Судовий розгляд мав лише створювати видимість правосуддя, оскільки його результати були загалом передбачувані. В умовах тиску і переслідувань інакодумців, адвокати, які чесно ставали на за-

¹³⁵ *Немиринська Н. Я.* Про судові справи і трохи про себе. – Харків: Права людини, 2014. – С. 57.

¹³⁶ *Кініані В.* Чи вбивав адвокат Медведчук дисидента Стуса? // Історична правда. – 2012, 3 квітня // <http://www.istpravda.com.ua/articles/2012/04/3/79214/>

хист дисидентів так само наражались на небезпеку. Тому вони є справжніми прикладами гідного виконання свого професійного покликання, зразками громадянської мужності та людської порядності.

Ольга Лазурко
магістр історії, юрист

ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВОКАТУРИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1918–1939 рр.)

В історичній ретроспективі професія адвоката завжди була популярною та затребуваною. Правовий захист громадянам гарантувався незалежно від історичної епохи. У міжвоєнний період інститут адвокатури II Речі Посполитій, був закріплений на конституційному рівні, а адвокати відігравали важливу роль не тільки в захисті прав громадян, але й інших суспільних процесах.

Важливим підґрунтям для функціонування адвокатури в II Речі Посполитій була нормативно-правова база, яка регламентувала діяльність адвокатських канцелярій. Після відновлення польської влади в Східній Галичині, адвокатура входила до системи органів юстиції. Слід відзначити, що до 1932 р. на території II Речі Посполитої діяло три системи права пов'язаних з урегулюванням діяльності адвокатури на різних територіях держави. У Східній Галичині діяльність адвокатури регламентувалася австрійським законодавством, із внесеними змінами.

Важливу групу правових актів становили документи, що визначали правовий статус адвоката у державі, до 1932 р. це зокрема, Тимчасове положення про адвокатуру 1849 р., розпорядження Міністра справедливості (юстиції) «Про складання адвокатського іспиту» від 1850 р., Постійне положення про адвокатуру 1868 р. та Дисциплінарний статут 1872 р. І лише у 1932 р. вступив в дію новий Закон про адвокатуру для всієї II Речі Посполитої. Однак, його прийняття не вирішило всіх проблем адвокатури. Закон зазнав критики з боку адвокатів, тому вже у 1938 р. був прийнятий новий закон.

В австрійському законодавстві встановлювалася свобода адвокатської діяльності та незалежність – адвокатура визнавалася абсолютно незалежною від суду та локалізованою загальнодержавною, повноваження адвоката – правозаступництво поєднувалося з представництвом. У польських законах, також, велику увагу було звернуто на адвокатське самоврядування. Однак, воно далеко не було повним і незалежним, оскільки склад Вищої Ради адвокатури фактично призначався Президентом держави строком на три роки. Крім того, Міністр юстиції мав право взагалі припинити прийом до адвокатури нових членів¹³⁷.

Характерно, що австрійське і польське законодавство висувало до кандидатів в адвокати доволі високі вимоги. Постійне положення про адвокатуру 1868 р. передбачало до кандидатів в адвокатуру наступні вимоги: 1) австрійське підданство; 2) правоздатність; 3) закінчення курсу юридично-політичних наук та отримання ступеня доктора права після складання встановлених іспитів в одному з австрійських університетів; 4) практичну підготовку визначеного законом виду діяльності; 5) успішне складання адвокатського іспиту¹³⁸. Законом про адвокатуру від 1932 р. встановлювалися нові вимоги до адвокатури: польське громадянство, повна цивільна правоздатність і дієздатність, бездоганний характер, володіння польською мовою, вища юридична освіта, адвокатська аплікація, складання адвокатського іспиту¹³⁹.

Дисциплінарний контроль над адвокатами й кандидатами в адвокати належав органам адвокатського самоврядування, передусім раді відповідної адвокатської палати, а найвищий контроль здійснював міністр справедливості, відповідно до Дисциплінарного статуту 1872 р. За цим законом, адвокат притягався до дисциплінарної відповідальності за порушення професійних обов'язків, або якщо

¹³⁷ *Гловацький І. Ю.* Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939 рр.) / Іван Гловацький. – Львів: Тріада плюс, 2003. – С. 80.

¹³⁸ *Kotliński T. J., Redzik A., Zaborski M.* Historia ustroju Adwokatury Polskiej w źródłach / Tomasz J. Kotliński, Adam Redzik, Marcin Zaborski. – Warszawa, 2013. – S. 80.

¹³⁹ *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 października 1932 r. Prawo o ustroju adwokatury // DURP. – 1932. – Nr. 86. – Poz. 733.*

своїми вчинками в професійній діяльності чи поза нею завдав шкоди честі та гідності адвокатській професії¹⁴⁰. Нові польські закони 1932 р. та 1938 р. передбачали створення при адвокатських палатах дисциплінарних судів. За порушення своїх обов'язків та приниження гідності адвокатського стану адвокати підлягали дисциплінарній відповідальності у вигляді наступних покарань: 1) попередження; 2) догани; 3) позбавлення адвокатської практики на 1 рік; 4) виключення із списку адвокатів; 5) позбавлення права патронату на 5 років¹⁴¹.

В питаннях оплати праці адвокатів, використовувався досвід Австрії. Розміри та порядок виплати гонорарів регламентував Закон 1890 року. У ньому зазначалося, що за виконання якого-небудь доручення розмір винагороди за витрачений час і працю визначається спеціальним тарифом.

В 1933 р. Міністром справедливості видано розпорядження, про врегулювання оплати праці адвокатів по всій території II Речі Посполитої¹⁴². Ним передбачалося, що адвокат отримує гонорар від клієнта відповідно до укладеної між ними угоди, а в разі її відсутності оплата праці адвоката регулювалася даним розпорядженням, яке передбачало оплату за окремі види діяльності в кримінальному та цивільному процесі.

Відповідно до положення 1868 року адвокати мали право виступати перед австрійськими судами всіх рівнів, бути професійними представниками сторін у всіх судових і позасудових публічних та приватних справах.

Участь адвоката у кримінальному процесі на території Галичини в міжвоєнний період регулювалася Австрійським кримінально-процесуальним кодексом 1873 р., який у 1928 р. замінений Польським кримінально-процесуальним кодексом. Обов'язкова

¹⁴⁰ *Kotliński T. J., Redzik A, Zaborski M. Historia ustroju Adwokatury Polskiej w źródłach / Tomasz J. Kotliński, Adam Redzik, Marcin Zaborski. – Warszawa, 2013. – S. 89.*

¹⁴¹ *Ustawa z dnia 4 maja 1938 r. Prawo o ustroju adwokatury // DURP. – 1938. – Nr. 33. – Poz. 289.*

¹⁴² *Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 kwietnia 1933 r. w sprawie wynagrodzenia adwokatów za wykonywanie czynności zawodowych // DURP. – 1933. – Nr. 24. – Poz. 200 i 201.*

участь захисника за австрійськими і польськими законами мала місце: 1) при розгляді кримінальної справи судом присяжним; 2) при розгляді кримінальної справи за відсутності обвинуваченого, у так званому заочному процесі; 3) при розгляді справи військово-польовим судом; 4) при розгляді справи суддею одноособово щодо обвинуваченого, який не досяг восьмирічного віку; 4) коли обвинувачений не досяг 17-річного віку; 5) коли були достатні підстави сумніватися щодо осудності обвинуваченого¹⁴³.

У цивільному процесі становище адвоката на території Галичини, з відновленням II Речі Посполитої продовжувало регулюватися до 1933 р. Австрійським цивільно-процесуальним кодексом 1895 р. та розпорядженням 1923 р., де передбачалася обов'язкова участь адвоката у цивільному процесі лише у випадку, коли ціна спору перевищувала 500 злотих, а також коли справа розглядалася перед Найвищим Судом, апеляційним судом і оружним судом, як судом першої інстанції¹⁴⁴.

Таким чином, правовий статус адвокатури досліджуваного періоду визначався державою на рівні правових актів. В історії правового статусу адвокатури Східної Галичини можна виділити два періоди: австрійський і польський. До 1932 р. діяльність адвокатури була регламентована австрійськими законами. З 1932 р. по всій території II Речі Посполитої, запроваджувалося єдине законодавство для адвокатських канцелярій.

Тогочасні австрійські закони висували до професії адвоката доволі високі вимоги. Законодавство Польщі в питаннях доступу до професії адвоката було більш ліберальним у порівнянні з австрійським, однак, значно обмежило автономні права адвокатських організацій – інститут адвокатури став все більше підпорядковуватися державі. Було законодавчо встановлено принципи і види дисциплінарної відповідальності адвокатів і кандидатів в адвокати. У результаті порушення адвокатських обов'язків та етики

¹⁴³ Гловацький І. Ю. Українські адвокати у політичних судових процесах у Східній Галичині (1921–1939 рр.) / Іван Гловацький. – Львів: Тріада плюс, 2003. – С. 177.

¹⁴⁴ Allerhand M. Uwagi o noweli procesowej z dnia 11 sierpnia 1923 nr 90 poz. 705 Dz. U. Rzp. P. / M. Allerhand // Przegląd Prawa i Administracji. – Lwów, 1924. – S. 61.

адвокатського стану, адвокат відповідав перед дисциплінарним судом Львівської палати адвокатів. Оплата праці адвоката встановлювалася відповідно до затверджених законодавчо тарифних ставок.

Олена Лугова

в. о. головного зберігача фондів

*Державного історико-архітектурного
заповідника в м. Березяни*

АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА БЕМКА ТА МИХАЙЛА ЗАХІДНОГО

Національно-визвольна революція 1918–1919 рр. на західно-українських землях не завершилась утворенням української держави і галицький край увійшов до складу польської держави. Українці залишились один на один з чужою окупаційною владою без легальних засобів захисту своїх національних прав. В таких не-легких умовах український народ акумулював всі власні сили для відновлення краю після страшних воєнних лихоліть та для самозахисту перед новою польською владою. Визначну роль в цьому процесі відіграли українські адвокати. У міжвоєнний період на Бережанщині, що на Тернопільщині, працювала низка непересічних адвокатів, які, окрім професійної діяльності, провадили активне громадсько-політичне життя краю. Д-р Михайло Західний, д-р Іван Хичій, д-р Володимир Бемко, д-р Франц Коковський, д-р Корнило Терлецький, д-р Володимир Гриневич, д-р Франц Бабяк, д-р Франц Свістель, д-р Володимир Логуш, д-р Михайло Степаняк та ін¹⁴⁵. З цієї адвокатської когорти помітно вирізняється діяльність двох адвокатів: д-ра Михайла Західного та д-ра Володимира Бемка.

¹⁴⁵ Бемко В. Українська палестра Бережанської судової округи та її доля // Правничий вісник. Ч. 2. – Нью-Йорк, 1963. – С. 200–202.

У 1921 році Михайло Західний розпочав свою адвокатську діяльність у містечку Козова, де відкрив свою першу канцелярію. У 1919–1920 рр. М. Західний активно співпрацював із Українською Колегією оборонців, що була утворена у 1919 р. при секції правової допомоги Українського горожанського комітету. Її основна мета полягала у наданні моральної, матеріальної, санітарної, педагогічної та правової допомоги неселенню Галичини у післявоєнний час¹⁴⁶. М. Західний зголосився взяти участь у справі проти 120 гуцулів (розпочалась у 1920 році і тривала понад рік) в Коломиї, якою вже займалися адвокати А. Чайковський, І. Ганкевич, Л. Бачинський, С. Федак та інші. М. Західний також зголосився допомогти зібрати кошти для оплати роботи адвокатів. Захист підсудних у цій політичній справі здійснювала Колегія оборонців, а вище згадані адвокати входили до її складу¹⁴⁷.

У вересні 1921 року Михайло Західний разом із адвокатами Натаном Оберлендером та Левом Ганкевичом захищали 9-х жителів с. Золота Слобода, яких арештували влітку 1919 року за те, що під час Чортківської офензиви вони роззброїли польську поліцію та кількох поліцейських передали українській військовій команді¹⁴⁸. У 1924 році Михайло Західний переніс свою канцелярію з Козови до Бережан. Справи в Козові він передав колезі, адвокату Миколі Стаднику¹⁴⁹.

Крім М. Західного у Бережанах працював ще один відомий адвокат – Володимир Бемко. У 1925 році він відкрив в Бережанах адвокатську канцелярію, що розміщувалась на першому поверсі На-

¹⁴⁶ Центральний державний історичний архів України у місті Львові (далі ЦДА у м. Львові). – Ф. 462. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 8–10.

¹⁴⁷ *Гловацький І. Ю.* Роль колегії оборонців в організації правового захисту політичних в'язнів у політичних судових процесах у Східній Галичині (1918–1926 рр.) / І. Ю. Гловацький // Вісник Хмельницького регіонального управління та права. – Хмельницький, 2003. – № 2 (6). – С. 23–24.

¹⁴⁸ *Гайдукевич Я.* Золота Слобода. – Тернопіль: Лілея, 2000. – С. 38.

¹⁴⁹ *Лугова О.* Адвокатська діяльність та громадсько-політична Михайла Західного // Бережанська гімназія: сторінки історії. Матеріали II Міжнародної наукової конференції, Бережани 18 вересня 2013 р./ Бережанський краєзнавчий музей/ упор. Н. Бойко, Н. Голод. – Бережани: 2014. – С. 80.

родного дому. Його юридична практика тісно перепліталася із громадською роботою. Приміщення канцелярії завжди було переповнене селянами, які шукали тут професійної правової допомоги. В. Бемко неодноразово брав участь у політичних судових процесах як захисник української молоді¹⁵⁰.

Професійна діяльність цих двох адвокатів була спрямована на захист бідних і нужденних, а також проти утисків українців польською владою. Протягом всієї своєї правничої діяльності М. Західний та В. Бемком тісно співпрацювали. Вони спільно провадили захист в цілій низці судових політичних процесів: у 1928–1929 роках у справі Федора Якимця та Михайла Шмуговського та інших затриманих гімназистів, яких звинувачували у протидержавній діяльності проти польської держави¹⁵¹; у березні 1931 року – у справі Івана Розп'ятовського (селянин із села Криве Бережанського повіту), Ілька Сироти (селянин із села Дібще Бережанського повіту), Михайла Галаси (уродженця села Криве Бережанського повіту), Дмитра Пителя, Степана Орляка та Андрія Хлопаса за державну зраду¹⁵²; у вересні 1935 року – у справі Семена Федечка, селянина із села Бишок Бережанського повіту, якого обвинувачували у підбурюванні до знищення портретів польського президента, ігнорування польської мови та спонування до зображення тризуба¹⁵³.

Звичайно, польська влада не дуже прихильно ставилася до такої активної професійної та громадсько-політичної діяльності

¹⁵⁰ *Лугова О.* Громадсько-політична діяльність Володимира Бемка // Бережанська гімназія: сторінки історія. Матеріали міжнародної наукової конференції / упор. Н. Бойко, Н. Голод – Бережани, 2013. – С. 105.

¹⁵¹ Бережанська гімназія. Сторінки історії. Ювілейна книга/ Підбір, упорядкування та редакція текстів і фотоматеріалів Надії Волинець. – Бережани; Тернопіль: Наукове товариство ім. Шевченка; Бережанська районна держадміністрація і районна рада; Відділ освіти райдержадміністрації; Бережанська українська державна гімназія ім. Б. Лепкого; Державний історико-архітектурний заповідник. – Бережани–Тернопіль: ДЖУРА, 2007. – С. 169.

¹⁵² Бережанська земля: історико-мемуарний збірник/ упоряд. В. Лев. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: комітет «Видавництва Бережани», 1970. – С. 244–245.

¹⁵³ *Гайдукевич Я.* Золота Слобода. – Тернопіль: Лілея, 2000. – С. 38–39.

В. Бемка та М. Західного. Першого листопада 1931 р. вночі В. Бемка, М. Західного заарештовано. Одразу в'язнів доставлено на залізничний вокзал, звідки їх направили у Вронки на Познанщині (сучасна Польща)¹⁵⁴. За деякий час В. Бемка та М. Західного звільнили.

26 жовтня 1936 року в Бережанах відбувся гучний політичний процес над членами ОУН В. Лабою та Д. Чмиром. Захисником першого був відомий адвокат В. Старосольський, другого – В. Бемко. Також В. Бемко спільно із М. Західним захищали Ф. Ціцюру на судовому процесі, який був успішно завершений. Останній політичний процес в Бережанах відбувся 14 вересня 1939 року проти Ореста Городиського, Всеволода Лемехи та Ярослава Сеньковського. Захисниками підсудних були В. Бемко, Ф. Коковський, В. Логуш та М. Степаняк (останній перебрав справи М. Західного після його смерті)¹⁵⁵. Завдяки професійній діяльності українських адвокатів двоє підсудних отримали по одному року в'язниці, а одного в ході судового процесу було виправдано. Згодом на підставі амністії двох засуджених звільнено¹⁵⁶.

Постаті адвокатів Михайла Західного та Володимира Бемка відрізняються із плеяди тогочасних адвокатів. Основним принципом їх професійної праці став захист прав українців і цього принципу вони дотримувалися власне під час участі в політичних процесах. На основі цього ж принципу базувалась також і їх громадсько-політична робота. А успішна адвокатська діяльність стала своєрідною формою боротьби проти безправності українського народу у польській державі.

¹⁵⁴ Бережанська земля: історико-мемуарний збірник/ упоряд. В. Лев. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто: комітет «Видавництво Бережани», 1970. – С. 236–238.

¹⁵⁵ *Гловацький І. Ю.* Українські адвокати східної Галичини як захисники у кримінальних справах по обвинуваченню у вчиненні політичних злочинів у міжвоєнний період (1918–1939 рр.). – Львів, 2005. – С. 131.

¹⁵⁶ *Бемко В.* Бережани-Бережанщина// Бережанщина у спогадах емігрантів. – Тернопіль: книжково-журнальне видавництво, 1993. – С. 192.

Богдан Луговий
кандидат історичних наук, доцент,
завідувач кафедри гуманітарних дисциплін
Відокремленого підрозділу Національного університету
біоресурсів і природокористування України
«Бережанський агротехнічний інститут»

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ В УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ ГАЛИЧИНИ

Перша половина ХХ ст. характеризувалася активізацією визвольних змагань українського народу. В ході збройної боротьби формувалася українська національна ідея. В цьому процесі адвокати та правники відігравали провідну роль.

В 1900–1914 рр. зросла кількість українських адвокатів та посилювався їх вплив на політичне життя Галичини. За словами Лева Ганкевича: «вони вже до 1914 р. кермують цілим майже національним життям»¹⁵⁷. Зростання ролі українських адвокатів в громадсько-політичному житті краю цього часу засвідчують статистичні дані про депутатів від Галичини до австрійського парламенту: у 1911 р. з 24 депутатів 12 мандатів отримали адвокати¹⁵⁸.

Одним з вагомих кроків формування національно-патріотичного виховання української молоді стало заснування товариства «Січ» адвокатом Кирилом Трильовським¹⁵⁹. Вихованці цієї організації склали основу військового товариства «Січові Стрільці», створене 18 березня 1913 р. під керівництвом відомого українського адвоката Володимира Старосольського.

Західноукраїнські адвокати та правники відіграли провідну роль у національно-визвольній боротьбі під час Першої світової війни. Вони взяли активну участь у створенні та діяльності Легіону Українських січових стрільців та формуванні української націо-

¹⁵⁷ Ганкевич Л. Десятиліття Союзу Українських Адвокатів // Ювілейний альманах Союзу Українських Адвокатів у Львові. – Львів: СУА, 1934. – С. 71.

¹⁵⁸ Сохоцький І. Будівничі новітньої української державності в Галичині // Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1961. – С. 234.

¹⁵⁹ Футулуйчук В. М. Військово-патріотичне виховання у Галицькій армії. – дисертація на здобуття наук. ступеня к. і. н. за спец. 20.02.22 «Військова історія». – Львів, 1999. – С. 29.

нальної ідеї. В лавах Легіону УСС Першу світову війну пройшла ціла низка українських адвокатів: Михайло Баран, Осип Будзиновський, Степан Витвицький, Дмитро Вітовський, Ярослав Воевідка, Михайло Волошин, Горук Сень, Роман Дашкевич, Василь та Петро Дідушки, Володимир Загайкевич, Ростислав Заклинський, Василь Кучабський, Кость Левицький, Осип Назарук, Михайло Новаківський, Зенон Носковський, Степан Ріпецький, Теордор Рожанковський, Іван Сіяк, Володимир Старосольський, Володимир-Лука Темницький, Кирило Трильовський, Лонгин Цегельський, Іван Цяпка, Ілля Цьокан, Степан Шухевич та ін.¹⁶⁰

Українське січове стрілецтво відстоювало ідею української самостійності і необхідність збройної боротьби як засіб досягнення незалежності держави. В подальшому адвокати, діячі Легіону УСС, відстоювали цю ідею в наступних військових формуваннях. Частково вона була реалізована з проголошенням ЗУНР 1 листопада 1918 року. В цей час галичани проявили самовіддану працю, яка була спрямована на утвердження української національної гідності, ідеї соборності і незалежності української держави. На початку ХХ ст. цього можна було досягнути лише за наявності національно-патріотичного військового формування. Такою дієвою силою стала Галицька армія.

В лавах УГА боролися за українську державу адвокати і правники: Павло Баб'як, Василь Бачинський, Володимир Бемко, Володимир Брикович, Осип Будзиновський, Дмитро Вітовський, Ярослав Воевідка, Роман Волошук, Володимир Галан, Сень Горук, Іван Гурко, Осип Демчук, Юрій Дякунчак, Іван Іванець, Іван Козак, Маріян Кречкопський, Іван Максимчук, Микола Николайчук, Зенон Носковський, Володимир Петришин, Гриць Ракочий, Микола Рибак, Ярослав Селезінка, Микола Хробак, Ілля Цьокан, Юліан Шепарович, Степан Шухевич та ін.

Галицька армія у боротьбі за волю України здійснила незабутній подвиг. Варто згадати слова командира бригади отамана Іллі Цьокана (здобував правничу освіту у Львівському університеті, а потім став активним військовим діячем): «немає в історії всіх інших народів світу, бо серед таких страшних злиднів, проти таких силь-

¹⁶⁰ Адвокати і правники – діячі Легіону Українських січових стрільців: Біографічний альбом / Упоряд. І. Б. Василик, О. С. Лугова, Б. В. Луговий. – К. КВІЦ, 2015. – С. 13–111.

них ворогів з усіх сторін, властиво проти цілого світу, який відмовляв нам право на самостійне політичне і державне життя, не приходилося ні одній нації воювати»¹⁶¹.

Російський полон не зламав волі до боротьби за незалежну державу. Прибувши із полону в Київ, січові стрільці влилися в боротьбу за українську державність. В процесі формування Галицько-Буковинського куреня Українських січових стрільців адвокати і правники відіграли провідну роль. Саме вони в більшості ввійшли до складу Стрілецької ради, яка була створена при курені. До таких військових діячів належать Євген Коновалець, Василь Кучабський, Роман Сушко, Федір Черник, Роман Дашкевич та ін.¹⁶²

Українське січове стрілецтво та Українська галицька армія поклали початок національно-визвольної боротьби українського народу в ХХ ст. Цю боротьбу продовжували діячі Української Військової Організації, Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії. Визначну роль в цих організаціях відігравали адвокати та правники, які становили рушійну силу підпільних формувань.

Олена Макарчук

кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики та засобів масової комунікації Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

**АДВОКАТ СЕВЕРИН ДАНИЛОВИЧ
ЯК СПІВРОБІТНИК ОРГАНУ РУСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ
РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ «НАРОД»
(ЛЬВІВ – КОЛОМІЯ, 1890–1895 рр.)**

Северин Теофілович Данилович один з найактивніших громадських та політичних діячів піддавстрійської України кінця ХІХ–поч. ХХ століття.

¹⁶¹ Цьокан І. Від Денікіна до большевиків / І. Цьокан. – Відень, 1921. – С. 18.

¹⁶² Лазарович М. В. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. – Тернопіль: Джура, 2005. – С. 448–519.

У 1885 р. він закінчив правничий факультет Львівського університету, де здобув ступінь доктора права.

С. Данилович працював адвокатом у Станіславові (1885–1886 рр.), Коломиї (1886–96 рр.), містечку Кути (нині смт. Косівського р-ну Івано-Франківської обл., 1896–1900 рр.), м. Тернополі, місті Бучач, с. Бурштин (нині місто Івано-Франківської обл.), м. Долина (нині Івано-Франківської обл.)¹⁶³. В активі громадсько-політичної діяльності Северина Даниловича створення тернопільських товариств «Народна бібліотека» і «Народна Воля». В силу того, що він був одним із засновників РУРП, С. Данилович став співавтором партійної програми цієї політичної партії¹⁶⁴.

Задум видавати незалежний орган радикального українського спрямування виник у галицької прогресивної громадськості ще в 1888 р.: «... Не треба між нами доказувати, – писав М. Павлику Северин Данилович, – що поступової незалежної популярної газети для нашого народу в цій хвилі dokonче потрібно (...) коло тої газети (...) зібрати всю нашу молоду поступову інтелігенцію, а з другої сторони всіх діяльніших селян». Зі свого боку, С. Данилович обіцяв такому виданню не менш як 200 передплатників від самої лише Коломийщини¹⁶⁵.

Схвально сприйняв С. Данилович вихід нового популярного видання – журналу «Народ». «Перше число «Народа» в більшій частині дуже подобалося і мужики починають набирати охоти до тої газети, – писав С. Данилович у листі до І. Франка. – (...) Взагалі в першій числі «Народ», на таку газету популярну, якої у нас, ще доси не було, котра би мігла дуже багато робити для народної справи лишень (...) необхідно. утримати її особливо в першій році, бо на пізніше (...) буде мати навіть дуже значне число передплатників»¹⁶⁶.

¹⁶³ Електронний ресурс http://esu.com.ua/search_articles.php?id=23545

¹⁶⁴ Українська журналістика в іменах. Матеріали до енциклопедичного словника / За ред. М. М. Романюка. Вип. 13. – Львів, 2006. – 576 с. – С. 122–123.

¹⁶⁵ Драгоманов М. П. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895) / Драгоманов М. П., Павлик М. І. [Зладив Михайло Павлик]. Видав Лев Когут. – Чернівці: З друкарні т-ва «Руська Рада». Том V (1886–1889). – 1912. – 416 с. – С. 401.

¹⁶⁶ Данилович Северин. Лист до І. Франка від 11 січня 1890 року з Коломиї. – Інститут літератури НАН України. – Ф. 3 – Од. зб. 1602. – Арк. 401–404.

У тому ж листі С. Данилович повідомляв І. Франка як одного з редакторів видання про те, що «узбирані» (з передплатників – О. М.) гроші та «спис (...) передплатників висилаю Вам завтра 12/1 (1890 р. – О. М.) і постараюся чим скорше розіслати усім передплатникам «Батьківщини» (газета для селянства, яку у 1888 – 1889 рр. редагував М. Павлик – О. М.) усім знакомим вам читальням і по більшості своїх людей»¹⁶⁷.

Намагався С. Данилович зробити більш доступним для читача і зміст часопису. «Народ»: «Артикул (Стаття. – О. М.) «По соймі» не популярний для мужиків, не зрозумілий, – писав він у листі до І. Франка у січні 1890 р. – треба числити з тим фактом, що наші мужики звикли читати газету з самої гори (...) стат(т)ю за стат(т)ею, а ніколи не вибирають уперед речі приступніших. А так натрапивши з початку на незрозумілу стат(т)ю навіть не дивляться, що далі є в газеті і не перечитану кидають. З того виходить, щоби на передніх сторонах газета містила статті як найпопулярніші.

З перших номерів видання цього часопису С. Данилович активно включився у роботу як автор. Приміром, четвертий номер «Народу» відкривається публікацією С. Даниловича «Про неподільність мужицьких ґрунтів»¹⁶⁸. Восьмий номер започатковується статтею С. Даниловича «Уваги з провінції по зйїзді наших нотаблів»¹⁶⁹.

На початку жовтня 1890 р. у Львові на з'їзді представників прогресивної української інтелігенції було вирішено створити Русько-українську радикальну партію. Журнал «Народ» повинен був стати друкованим органом партії. «З сим числом, – вказувалося у редакційній статті 20-го номеру за 1890 р., – «Народ» стає органом партії (...) І від тепер мусить писати виразніше, згідно з дальшими й ближшими цілями партії»¹⁷⁰.

С. Данилович відгукнувся на заклик однопартійців і у грудневому номері опублікував статтю «Народовецьки Staatsstreich і народна справа»¹⁷¹.

¹⁶⁷ Данилович Северин. Лист до І. Франка від 11 січня 1890 року з Коломиї. – Інститут літератури НАН України. – Ф. 3 – Од. зб. 1602. – Арк. 401–404..

¹⁶⁸ Народ. – 1890, Р. І. – Ч. 4, 15 лютого. – с. 33–36.

¹⁶⁹ Там само. – 15 квітня. – С. 105–108.

¹⁷⁰ Там само. – Ч. 20, 15 листопада. – С. 315.

¹⁷¹ Там само. – Ч. 24, 15 грудня. – С. 398.

На жаль, це плідне співробітництво припинилося в силу скорочення числа передплатників та читачів «Народу», що, в свою чергу, призвело до припинення видання цього друкованого органу РУРП.

Володимир Марковський
кандидат юридичних наук,
начальник відділення практичного навчання
навчально-методичного центру Львівського
державного університету внутрішніх справ

НАУКОВІ ПРАЦІ УКРАЇНСЬКИХ АДВОКАТІВ ЩОДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ МОВНИХ ПРАВ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ ст.)

Про права українців Галичини на вживання рідної мови в органах державного управління та судах Австро-Угорщини маємо доробок українських правників, датований кінцем ХІХ ст. – поч. ХХ ст. Політична і наукова дискусія, що велася на сторінках тодішніх польських і українських часописів, не обмежувалася лише боротьбою за літературну українську мову і правопис. У працях українських юристів, адвокатів йшлося про необхідність розширення публічних сфер застосування української мови.

Одна з перших праць, присвячених вказаній проблематиці, належить видатному українському юристові, політичному та державному діячеві К. Левицькому і має назву «Про права руської мови»¹⁷², опублікована 1896 р. Наукова робота містить тексти та витяги з нормативно-правових актів, що надавали зацікавленим особам певні можливості стосовно вживання української мови у публічних установах Галичини. Правник не тільки проаналізував чинне мовне законодавство, але й акцентував на важливості боротьби українців за власні мовні права.

¹⁷² *Левицький К.* Про права руської мови / Кость Левицький. – Львів: друкарня НТШ, 1896. – 33 с.

1905 р. датована праця С. Дністрянського «Права руської мови у Львівському університеті»¹⁷³. У цій роботі правознавець аргументовано доводив, що мовні права є невід'ємним (природним) правом кожної нації, хоча може й не бути його визначальною рисою. Вказана наукова робота мала теоретичне і практичне значення. Основною метою написання праці став захист рівноправності української та польської мов на основі тогочасного австрійського законодавства, обґрунтування вимоги українців на право отримувати вищу освіту рідною мовою у Львівському університеті.

Адвокат М. Здерковський був автором праці «Права рускої мови в ц. к. судах та державних прокураторіях»¹⁷⁴, виданої у 1909 році. Як і С. Дністрянський, він відстоював тезу про рівнозначність правового статусу української та польської мови у Галичині у сфері публічних відносин. Головним аргументом, на який посилалися обидва науковці, було положення ст. 19 Конституції Австро-Угорщини від 21 грудня 1867 р. про рівноправність мов Австро-Угорщини.

Цікаво, що незабаром, у 1910 році у Львові видано монографію представника польської історико-правової школи, судового радника Я. П'єрацкі «Мовне питання в судах та прокуратурі Східної Галичини»¹⁷⁵. У передмові видання автор вказав на необхідність підготовки такого видання, яке би тлумачило австрійське мовне законодавство з польської точки зору. На думку Я. П'єрацкі, у праці М. Здерковського «Права рускої мови в ц. к. судах та державній прокуратурі» висвітлено нормативно-правові акти про мову з «української» точки зору. Польський юрист зазначив: «Судді-поляки іноді не володіють достатніми знаннями про вимоги австрійського мовного законодавства, відтак, користуючись науковою розвідкою Мирослава Здерковського, могли би піти хибним шляхом». Оцінюючи намагання українців захистити свої мовні права

¹⁷³ Дністрянський С. Права руської мови у Львівському університеті / Станіслав Дністрянський. – Варшава [б. в.], 1905. – 38 с.

¹⁷⁴ Здерковський М. Права рускої мови в ц.к. судах та державних прокураторіях / Мирослав Здерковський. – Львів: Накладом Д-ра Володимира Бачинського з друкарні Івана Айхельбергера у Львові, 1909. – 41 с.

¹⁷⁵ Pieracki J. Kwestya językowa w sądach i prokuratorych Wschodnio-Galicyskich. – Lwów: Polonia, 1911. – 177 s.

та розширити сферу застосування української мови, Я. П'єрацкі розцінював це, як спробу обмежити мовні права поляків у Галичині.

Українські правники (С. Дністрянський, К. Левицький, М. Здерковський та ін.), на відміну від польських, відстоювали думку про те, що конституційна норма ст. 19 Конституції Австро-Угорщини має пряму дію: не тільки теоретичне (декларативне) значення, а й практичне (правозастосовне).

Український адвокат, депутат австрійського парламенту Є. Олесницький проаналізував законодавчі ініціативи українців у галузі шкільної освіти. Зокрема, пропонувалося здійснити поділ Крайової шкільної Ради на дві секції: польську і українську з метою забезпечити українцям право на освіту рідною мовою. Вказані ініціативи висвітлені у звіті Є. Олесницького перед виборцями у Стрию¹⁷⁶. У авторизованих спогадах «Сторінки з мого життя»¹⁷⁷ Є. Олесницький аналізував правозастосовну практику у сфері мовних відносин. Зокрема йшлося про те, що відповідно до існуючої на той час нормативно-правової бази, в суді, обвинуваченим української національності та їхнім адвокатам не можна чинити жодних перешкод щодо застосування рідної мови під час кримінального провадження у суді (розпорядження австрійського Міністерства юстиції від 08.06.1860 № 8640). Про те, як складно було втілювати цю правову норму у юридичній практиці, вказував Є. Олесницький. У 1891 році заснувавши адвокатську контору у Стрию, адвокат одразу розпочав вносити до судів подання та заяви тільки українською мовою, а також вимагав у суді складання відповідних протоколів рідною мовою свого клієнта (українською). Як згадував Є. Олесницький, це викликало обурення суддів та адвокатів поляків, які закидали йому те, що він нібито хоче ускладнити їм роботу. Але те, що спочатку зумовлювало абсолютне несприйняття та агресію, за рік діяльності почало сприйматися як само собою зрозуміле, зазначив адвокат.

¹⁷⁶ *Олесницький Є.* Справоздане посольське д-ра Є. Олесницького відбуте в Стрию дня 8-го грудня 1904 / Євген Олесницький. – Львів: Накладом Д-ра Олесницького, 1904. – 30 с.

¹⁷⁷ *Олесницький Є.* Сторінки з мого життя / Євген Олесницький. – Стрий: Щедрик, 2007. – 381 с.: іл.

Враховуючи реалії застосування української мови в Східній Галичині в кінці XIX – поч. XX ст., українські правники того часу пропонували українцям правові способи захисту своїх мовних прав. Наприклад, Ф. Евин подав взірці скарг, які слід було вносити до Львівського апеляційного суду в разі «порушення мовних прав українців», також перелічив нормативно-правові акти, на які потрібно посилатися при підготовці таких скарг¹⁷⁸. На його думку, в такій скарзі слід посилатися на ст. 19 Конституції Австро-Угорщини 1867 р., на розпорядження Міністерства юстиції від 09.07.1860 № 10340 та спільне розпорядження міністерств від 05.06.1869 № 2354. Далі автор перечислив умови, коли такі скарги можна вносити до суду. У разі, якщо скарга до апеляційного суду була безуспішною, її можна вносити безпосередньо до Міністерства юстиції у Відні.

Якщо адміністрація інших (не судових) органів влади порушує права української мови, наприклад, використовує польську мову для податкових повідомлень українським фізичним та юридичним особам, звертається нею чи оголошує свої рішення, які стосуються українських сторін, Ф. Евин пропонував звертатися до намісництва краю у Львові або безпосередньо до відповідного міністерства у Відні.

У брошурі В. Бачинського «Боронім прав руської мови в суді» перечислені мовні права українців у судах Галичини та інших органах влади. Там само містилися інструкції, як має повести себе українець у разі порушення його мовних прав. Було подано 7 взірців скарг для різних інстанцій, зокрема, до Міністерства юстиції та українських депутатів Галицького крайового сейму. Автор пропонував: «засипати скаргами цілий парламент та всіх міністрів, а добитися свого першого права, права рідної мови»¹⁷⁹.

¹⁷⁸ *Евин Ф.* Правотар. Збірник обов'язуючих цивільних і карних законів та приписів про права руської мови враз з взірцями судових подань, скарг, внесень, жалоб, грамот, векселів і подань у справах адміністративних з приписами про штемпелеві, вписові і переносні належності / Филип Евин. – Жовква: З друкарні ОО. Василян у Жовкві, 1905. – 936 с.

¹⁷⁹ *Бачинський В.* Боронім прав руської мови в судах / Володимир Бачинський. – Львів [б. в.], 1909. – 15 с.

Українські правники та громадсько-політичні діячі австрійського періоду сформулювали вимоги щодо обсягу невід'ємних, на їхню думку, мовних прав. На відміну від поляків, вони запропонували підходи до здійснення мовної політики, що є актуальними і на сучасному етапі розвитку міжнародного законодавства у сфері захисту мовних прав національних меншин. Ці підходи відзначаються толерантністю і можуть стати основою у здійсненні мовної політики будь-якої демократичної держави. Не заперечуючи особливого статусу державної мови, українські адвокати вважали, що кожному народу належить право на освіту рідною мовою; право створювати приватні виховні та навчальні заклади з національною мовою навчання; право на звернення до органів влади рідною мовою; право отримання відповіді на звернення рідною мовою; право на використання рідної мови на усіх стадіях судового процесу.

Віра Мельник

*кандидат історичних наук, викладач кафедри
українознавства Львівського національного
медичного університету імені Данила Галицького*

**ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГАЛИЦЬКИХ АДВОКАТІВ
РАДИКАЛІВ В СЕЙМІ ТА ПАРЛАМЕНТІ
КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ ст.
(НА ПРИКЛАДІ ТЕОФІЛА ОКУНЕВСЬКОГО)**

Автономія Галичини у складі Австро-Угорської імперії була фактором, що сприяв політичному розвитку українського й польського національних рухів, основним осередком взаємодії яких став Галицький крайовий сейм та навколо сеймова боротьба. Діяльність Галицького крайового сейму є важливою складовою історії українського парламентаризму в цілому та українсько-польських стосунків зокрема.

Помітну роль в виборчій кампанії 1889 р. відіграла активізація селянського середовища, що виливалась у прагнення до самодіяльності та подекуди приводила навіть до зіткнень із місцевою інтелі-

генцією, авторитет якої раніше вважався безумовним. «Ще до там-тої каденції сеймової, – писав Т. Окуневський, – рішало о особі руського кандидата до сейму наше священство. Тепер же голос наших селян став так сильний, що не то священники на нього оглядатися мусять, але просто перед ним капітулювати»¹⁸⁰.

Адвокат Т. Окуневський, відомий своїми радикальними поглядами, сеймовий мандат без особливих труднощів здобув у Коломийському повіті.

У своїй автобіографії Теофіл Окуневський згадував цей період, так: «Перший мій публічний виступ був на вічу в Коломиї¹⁸¹, поруч посла Ю. Романчука про політичні наші права. Сей виступ мій мав той наслідок, що в два роки по тім, як Коломийщина зачала шукати за кандидатом на посла до Союму, то люди самі видвигнули мене на кандидата, хоть я зовсім не мав до сего претензії і уважав, що се місце належиться старшому. Я ж не мав і 30 вимаганих законом років, та й приготовлявся до адвокатського іспиту»¹⁸².

Формальною перепусткою у «велику» політику став для нього мандат до Галицького сейму, який він отримав 1889 р. Депутатську діяльність Теофіл розглядав, як можливість реалізувати власну програму «працювати на благо рідного народу». Серед виступів посла (депутата) в Галицькому сеймі варто відзначити ряд проблем над якими працював Т. Окуневський, а саме питання що стосувалися виборчого процесу, землі, будівництва доріг, церковного життя та шкільництва. Т. Окуневський брав активну участь в обговоренні законопроектів, виголошував свої пропозиції, але не завжди вони бралися до уваги більшістю депутатів сейму. Власним прикладом Т. Окуневський намагався утвердити новий тип українського політика – енциклопедично ґрудованого, зваженого у висловах, приємного у кулуарному спілкуванні.

Вибори до Галицького крайового сейму 1895 р. характеризувалися поглибленням тиску адміністративного апарату на виборців задля проведення до депутатства прихильників курсу «нової ери».

¹⁸⁰ ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 238. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 122.

¹⁸¹ Z Kolomijszczini/ Narod, 1 XI 1890 nr. 21

¹⁸² ЦДІА України у м. Львові. – Ф. 238. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 122.

Численні правопорушення та тиск на виборців призводили до втрати підтримки власної громадськості.

Т. Окуневський приступивши до роботи в новому скликанні Галицького сейму найважливішим своїм завданням вважав відновлення справедливості під час виборчого процесу в Галичині. Тому, виступи на сесіях Сейму, в пресі та вічах стосувалися саме виборів та виборчого процесу.

На виборах 1897 р. до австрійського парламенту, від УРП було обрано Т. Окуневського, Р. Яросевича та незалежного кандидата Д. Танячкевича. Т. Окуневський згадував цей період так: «трое нас опозиціоністів опинилося у Віденському парламенті. Був ще інший клуб український під проводом Барвінського, до якого належали Вахнянин, Охримович, о.Гробелський, Каратницький і о. Мандичевський. Президентом міністрів був тоді гр. Бадені, а задачею нашою (нас трьох) було розкривати перед Європою суть і значення Галицьких виборів. Се ми осягли, бо Галицькі вибори стали на цілім світі славні»¹⁸³.

Приступивши до роботи на засіданні парламенту він одразу ж виступив з промовою про галицькі вибори. Т. Окуневський наводив приклади нападів, насильства, брехні по кожному з виборчих округів і цим самим намагався довести Високій палаті нелегітимність виборчого процесу. Вразила Т. Окуневського також хитрість та несправедливість священників, які всіляко намагалися отримати перемогу на виборах та отримати ще більший вплив на селянство. В доповіді посла Т. Окуневського яскраво відображено дух патріота свого народу, не раз лунали слова «серце рвалося», «душили найвищі ідеали», він висловлює сподівання на допомогу австрійського парламенту.

Під час першої каденції у Державній Раді Т. Окуневський чималу увагу приділив виборам в Галичині. Він намагався показати австрійській владі всі виборчі проблеми та порушення, що виникли під час їх проведення. Т. Окуневський своїми виступами домігся зміни виборчого законодавства та перегляду результатів виборів по

¹⁸³ Центральний державний історичний архів у Львові (далі – ЦДАЛ). – Ф. 328. – Оп. 1. – Спр. 103. – Арк. 122.

деяких округах. Важливе місце у його виступах займали питання арешту виборців, Т. Окуневський намагався виправдати їх вчинки та змінити міру покарання.

В 1907 р. УРП здобула 3 місця, а після виборів 1911 р. мала вже 5 послів у Відні (Л. Бачинський, В. Стефаник, К. Трильовський, М. Лагодинський, П. Лаврук) та в Галицькому сеймі – шість депутатів. 26 березня 1899 р. було створено Українську національно-демократичну партію (УНДП)¹⁸⁴. Біля її витоків стояли І. Франко, М. Грушевський, Ю. Романчук, К. Левицький, Є. Левицький, В. Охримович, В. Будзиновський та Т. Окуневський¹⁸⁵.

Отже, розглянувши майже кожен день політичного життя Теофіла Окуневського в Галицькому Сеймі в 1895–1900 рр. варто відзначити його велику працьовитість, бажання відновити справедливість. Посол майже кожного сесійного засідання піклувався долею рідного народу висловлюючи все нові та нові запити. Т. Окуневський під час цієї каденції працював над ухваленням виборчого закону, який би зміг забезпечити справедливі вибори. Будучи депутатом Галицького Сейму та послом до австрійського парламенту він намагався домогтися справедливості під час проголошення результатів виборів.

Т. Окуневський на засіданнях уряду порушував питання освіти, еміграції, економіки, доріг, лікарень. Кожен виступ, це не просто голослівні слова, а підкріплені доказами, доконані, добре обдумані факти. І кожен з них є важливим передовсім для виборця з його рідного краю. Всі інтерпеляції виголошені Окуневським під час каденції були добре підготованими, виваженими, показували досконале знання ситуації. Проблемою в депутатській роботі було не розуміння з боку більшості депутатів та влади, адже більшість запитів просто зазнавали краху, тільки відданість та вдячність рідного народу додавала йому снаги до подальшої праці.

¹⁸⁴ *Левицький К.* Історія політичної думки галицьких українців. 1848–1914. – Львів: З друкарні о. Василяня, 1926. – С. 32.

¹⁸⁵ *Чуйко І.* Євген Олесницький: сторінки життєпису. Історико-біографічний нарис. Тернопіль, 2005. – С. 172.

Депутатська діяльність Т. Окуневського у австрійському сеймі стала логічним продовженням парламентської праці у Галицькому сеймі. Завдяки його активності, працьовитості та наполегливості не одноразово вдавалося привернути увагу центрального уряду до українців в Галичині. Рішучі заяви та численні запити Т. Окуневського стосувалися саме найболючіших питань галицького українства. Предметом його виступів були виборчі махінації місцевої влади і польських кіл, з приводу яких він часто виступав з промовами. Неодноразово посол доводив неконституційність існування міністерства для Галичини, вимагаючи на засіданнях його ліквідації. Т. Окуневський підтримував основну політичну вимогу для галицьких українців відділення Східної Галичини в окрему національно-адміністративну одиницю. Посол завжди був прихильником ідеї відкриття українського університету у Львові. Однак найбільше зусиль в австрійському парламенті він доклав для відстоювання інтересів галицького селянства. У роки війни логічним продовженням посольської праці Т. Окуневського стала участь в утворенні та роботі ЗУНР. Завдяки своєму багатому досвіду громадсько-політичної роботи та високому інтелектуальному і культурному рівневі видатний політик відіграв важливу роль у діяльності української фракції австрійського парламенту.

Теofil Окуневський є взірцем європейського парламентарія, політика, який розумів важливість парламентаризму для успішного розвитку народу. Будучи фаховим адвокатом, він усвідомлював першочергове значення закону для покращення економічного, соціального, культурного становища найширших верств народу. Постать Т. Окуневського, людини, яка була українцем, при цьому українцем свідомим єдності всього українського народу, без огляду на кордони, і європейцем, який не мислив розвиток рідного народу поза загальноєвропейським розвитком, не привертає, поки що, до себе належної уваги. Будучи водночас, і депутатом (послом, за тогочасною термінологією), і адвокатом, і організатором українського національного життя на Городенщині та й врешті всієї Галичини, він розумів що будь-який, навіть найкращий закон нічого не вартує для пересічного громадянина, якщо той не знає його, не вміє використовувати, а, в разі потреби, боротися за право, надане цим законом.

Олег Павлишин
*кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри новітньої історії України
Львівського національного університету імені Івана Франка*

АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВГЕНА ПЕТРУШЕВИЧА

В історії України Євген Петрушевич знаний, насамперед, як політик та державний діяч. В добу національно-визвольних змагань 1917–1923 рр. він очолював Українську Парламентарну Репрезентацію, Українську Національну Раду – парламент Західно-Української Народної Республіки, був проголошений Диктатором. Втім шлях діяча до «великої політики» почався з його адвокатської діяльності у Східній Галичині напередодні Першої світової війни. Саме робота адвоката надала йому матеріальну можливість займатися громадською та політичною діяльністю в краю, вишколила його ораторські та організаційні здібності.

Вибір правничого фаху був непростим рішенням Є. Петрушевича. Спочатку, після закінчення Академічної гімназії, він, продовжуючи родинну традицію, вступив у 1880 р. до Генеральної греко-католицької духовної семінарії у Львові. Як семінарист був одночасно студентом богословського факультету університету. Втім, провчившись в семінарії два роки, він залишив її та поступив заново вже на факультет права і адміністрації університету. Студював науки в зимовому семестрі 1882/83 навчального року, й, через річну перерву вчився до 1887 р.

Вступ Є. Петрушевича на правничий факультет засвідчив виразну тенденцію, яка спостерігалася в останній чверті XIX ст., коли все більше вихідців з українських священицьких сімей Галичини обирали світський фах. Надалі правничу освіту здобували й інші Петрушевичі: молодший брат Євгена Роман, син старшого брата Степана – Лев, син сестри Марії – Ярослав та наступні покоління його родини.

Біографи Є. Петрушевича зазначають, що практику адвокатського кандидата (аплікантуру) він проходив у Степана Федака, котрий

відкрив свою канцелярію у Львові 1890 р. С. Федак був відомий як громадський діяч, меценат української музики, співзасновник товариства «Боян».

Практика адвокатського кандидата, як одна зі сходинок до отримання адвокатського свідоцтва, мала ще один вимір – матеріальний. Адже, для того щоб відбутися ще одну необхідну умову – однорічну безплатну практику в державному суді, необхідно було мати відповідні заощадження. Пересічний кандидат адвокатури міг мати дохід 100–120 корон у місяць, окрім комісійних. Вже після року практики його дохід міг сягати 180 корон. Таку платню молодий фахівець не міг тоді отримувати на державній посаді.

Припускаємо, що саме через матеріальний чинник, кандидат адвокатури Є. Петрушевич відбув практику у три терміни: 17 вересня 1888 р.– 17 лютого 1889 р.; 18 березня – 20 серпня 1889 р. й 10 лютого – 26 березня 1895 р. У 1891 р. Є. Петрушевич здобув у львівському університеті ступінь доктора цивільного і церковного права.

Відбувши аплікантуру, Євген здав адвокатський іспит й отримав статус «краєвого адвоката» з правом на самостійну професійну діяльність. У липні 1896 р. Є. Петрушевич відкрив адвокатську канцелярію у Львові на вул. Міцкевича у будинку № 6 (на цьому місті тепер – Будинок Учених, вул. Листопадового чину).

Відомо, що того ж року адвокатську практику у місті розпочав ще один українець – Юліан Ілевич який, здобув докторський ступінь у 1891 р. Тоді у Львові вже працювали адвокатські канцелярії: Івана Добрянського, Костя Левицького та Степана Федака.

Про адвокатську працю Є. Петрушевича у львівський період його життя знаємо небагато. Відомо, що він виступав адвокатом на гучному політичному процесі над Вітольдом Репером, Семеном Вітиком й товаришами, який відбувся у Перемишлі взимку 1897 р. Зокрема Є. Петрушевич захищав перед судом присяжних Петра Новаковського селянина із Торок, рідного брата Михайла Новаковського, посла до Галицького сейму. В результаті фахового захисту всіх обвинувачених на процесі звільнили одноголосним вироком.

Є. Петрушевич через свій фах був залучений і до добродійної акції. Рішенням «Народної Ради» йому, як й іншим українським

адвокатам Львова, доручили надавати юридичну допомогу біднішим верствам населення безплатно.

Адвокатська праця давала необхідні засоби для існування самого правника та його родини. Однак уже на початку ХХ ст. у порівняно не чисельному середовищі українських адвокатів спостерігається диференціація в плані матеріального становища. Старші українські адвокати, зокрема, Кость Левицький та Степан Федак, досягли добрих статків, стали власниками нерухомості у місті. Молодші – вже мали проблеми з постійною клієнтурою. В умовах стагнації економічного життя Галичини клієнтів було не густо. Ситуацію ускладнювала ще й досить жорстка конкуренція серед колег. Утримувати канцелярію у Львові при високій вартості приміщень, було нелегко. Незабаром Є. Петрушевич був змушений шукати інше місце для своєї адвокатської контори. Будинок, в якому він почав працювати, розібрали, а на його місці почали будувати казино.

Український актив краю пильно слідкував за тим, як заповнюються адвокатські вакансії у Східній Галичині. Національний провід ставив завдання-максимум, щоб у кожному зі 147 міст та містечок цієї частини краю був принаймні один «свій» адвокат. Відтак навесні 1897 р. Є. Петрушевич переїхав до Сокаля, де відкрив адвокатську канцелярію.

В час приїзду Є. Петрушевича до Сокаля у повітовому суді, під головуванням Юліана Сельського, вже працювали п'ять адвокатів: Владислав Вейда (згодом став бургомістром), Лео Гольдфарб, Роберт Павловський, Валеріян Філіповський та Самуель Франкель – усі доктори права. З 1905 р. самостійну адвокатську практику провадив «емеритований» суддя Петро Лінинський (1846–1914), колишній сеймовий депутат. У Є. Петрушевича, як у більшості адвокатських канцелярій, були апліканти. Відомо, що у Сколе його аплікантом (станістом) деякий час був Микола Книш. Однак він не став адвокатом, а перейшов на державну службу фінансового («скарбового») уряду в Раві Руській. Припускаємо, що ще одним практикантом Євгена Петрушевича був Роман Перфецький.

У повітовому центрі Є. Петрушевич обороняв інтереси місцевого селянства. Адвокати-українці, маючи справу з селянами, добре усвідомлювали, що «мужик заплатив свій дуже гіркий гріш і треба

ему його совісно відробити». Втім українські селяни на загал «процесувалися» не часто. Найбільш активними учасниками судових розглядів наприкінці XIX ст. стали євреї. Вони до 1877 р., згідно австрійського законодавства, не мали права купувати у Галичині землю у власність. Тоді усього 38 євреїв володіли більшими земельними угіддями. Як тільки заборона була скасована, заможніші з них почали набувати землю. В результаті такої економічної активності у 1890 р. п'ята частина усієї земельної власності краю опинилася в руках євреїв.

Є. Петрушевич брав участь в різноманітних судових процесах майнового характеру та аукціонах. Зокрема, «Gazeta Lwowska» повідомляла, що 4 листопада та 9 грудня 1897 р. у приміщенні повітового суду Сокаля відбувся примусовий розпродаж маєтку Якуба Рота. Адвокатом невідомих вірителів виступав Є. Петрушевич. У Сокалі та повіті Є. Петрушевич окрім високої професійної репутації, здобув авторитет та популярність своєю громадсько-політичною діяльністю.

Вихід адвокатів на провідні позиції посилив національний рух в інтелектуальному, матеріальному та організаційному плані. Знання законодавства, відносна матеріальна забезпеченість, формальна незалежність від влади, клієнтура на місцевому рівні – усі ці чинники створювали кращі умови для громадсько-політичної діяльності. Окремі адвокати завдяки високому професіоналізмові та жертвній праці серед селян ставали найбільшими авторитетами для українців не тільки свого повіту але й цілих регіонів. Таким був Теофіль Кормош у Перемишлі, Євген Олесницький для Підкарпаття, Кирило Трильовський для Покуття та Гуцульщини.

У грудні 1905 р. Є. Петрушевич несподівано залишив Сокаль і переїхав на адвокатську роботу до Скольного, де працював до початку Першої світової війни. Така раптова зміна місця праці мусіла мати серйозні причини, адже в Сокальщині він вже здобув значний професійний і громадський авторитет. За однією версією, яка згадується в літературі, його, з політичних міркувань, запросив до Сколе Євген Олесницький. За іншою – Є. Петрушевича змусили виїхати зі Сокаля недруги-москвофіли. Втім, беручи до уваги, те, що

українська преса чомусь замовчувала цей переїзд, можна припустити, що на це були інші причини, радше особистого характеру. Ще більшу неясність додає той факт, що, вже переїхавши до Скольного, у березні 1906 р. Є. Петрушевич обирався до Сокальської Повітової Ради з курії сільських громад.

На новому місці Є. Петрушевичу довелося заново здобувати професійні та громадські позиції. Окрім нього у містечку працювали ще п'ятеро адвокатів: Ісаак Габель, Якуб Міхал Гелер, Адольф Спрітцер, Бернард Рарес та Йоахім Менелес. У професійній діяльності Є. Петрушевичу сприяв той факт, що начальником повітового суду був українець, депутат до Галицького сейму Лев Левицький. Відомо, що аплікантом у скільській канцелярії Є. Петрушевича був Жигмонт (Сигізмунд) Іван Ерденбергер (1883–1936), батько якого був німець за походженням, мати – українка. Є підстави вважати, що ще одним практикантом деякий час був Теодор Ваньо родом з Буська (1880–друга половина 1950-х років).

Перед Першою світовою війною Є. Петрушевич став заступником бургомістра (посадника, мера) Сколе. Це не було винятковою подією для Галичини. Наприкінці XIX – на початку XX ст. українці займали посади бургомістрів в Дрогобичі, Саноку, Тернополі та Ярославі.

Є. Петрушевич не був помітним в національному інтелектуальному житті краю. Після захисту докторату з права, що передбачав знайомство з найновішою фаховою літературою, адвокат надалі науковою роботою в галузі права не займався. На відміну від своїх колег по фаху, насамперед тих, що мешкали чи працювали у Львові, Є. Петрушевич не мав більших публікацій й не виконував журналістської ані редакторської роботи в українських часописах.

На початку Першої світової війни Є. Петрушевич, як і більшість українських політиків Галичини, переїхав з родиною до Відня. До Галичини, за винятком короткочасних візитів та перебування у добу державотворення ЗУНР не приїжджав (грудень 1918– червень 1919 рр.) На еміграції у Відні (1914–1918, 1920–1923) чи в Берліні (1923–1940) Є. Петрушевич адвокатською практикою не займався – головні його зусилля фокусувалися в політичній сфері. З українців адвокатську практику у Відні провадив Євген Левицький, у Берліні – Роман Перфецький (друга половина 1920-х рр.).

Євгена Петрушевича не можемо віднести до видатних українських адвокатів. Він не був залучений до резонансних судових процесів, не написав фахових наукових праць. Проте його обрання до австрійської Державної Ради та Галицького Сейму засвідчує, що професійні обов'язки, як і громадську роботу серед місцевих українців він виконував достойно.

Дмитро Паробок
здобувач Львівського ДУВС (м. Київ)

ЕПІЗОД З ІСТОРІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПЕРШОЇ УНР (1917–1918 рр.)

З часів Древнього Риму прийнято вважати, що «Під час війни закони мовчать» (Silent leges inter arma). Революцію також можемо вважати свого роду війною – нового проти старого, віджилого. І разом з тим переконаємося, що навіть у роки найбільших потрясінь закони не мовчать, а адвокати продовжують свою професійну діяльність. До уваги читачів – один невеликий епізод доби Української революції, який певною мірою характеризує діяльність Центральної Ради та впливи на неї київської адвокатури.

Жовтневий переворот в Петрограді (7 листопада н. с. 1917 р.) та прийняття Третього Універсалу (20 листопада н. с. 1917 р.) висунули на повістку денну питання про створення власної фінансової системи, яка б дістала поширення на території України, окреслений Третім Універсалом.

Уже 10 (23) листопада Генеральний секретаріат розглядав інформацію В. Винниченка про неможливість виплати заробітної платні заводським робітникам з причини відсутності коштів у відділеннях банків.

Внаслідок агресії більшовицької Росії проти України (грудень 1917 р.) ситуація з фінансами вкрай загострилася.

Серйозним викликом для Секретаріату фінансів стала криза розмінної готівки, зумовлена відмовою більшовицького Петрограда постачати в Україну грошові знаки. Ще 4 грудня 1917 р. РНК РРФСР

прийняла рішення про припинення асигнування урядові УНР рубльової готівки¹⁸⁶. Зрозуміло, що без поступлень з революційного Петрограда залишилися й приватні банки. Особливо гостро відчувався брак асигнацій найнижчих номіналів. На цьому негайно¹⁸⁷ спробували нажитися т. зв. *фаринники* (грошові спекулянти. – Д. П.). Відповідно, у програті опинилися як робітничі маси, чії зароблені кошти виплачувалися із суттєвим запізненням, так і підприємці, вимушені платити спекулянтам-*фаринникам* відступного за розмін купюр великих номіналів. На засіданні Генерального секретаріату 19 грудня 1917 р. (п. 6 повістки денної) присутні заслухали внесення товариша (заступника) Генерального секретаря фінансів В. Мазуренка і надали дозвіл зробити облаву на спекулянтів розмінними грошовими знаками¹⁸⁸. Як стверджує П. Гай-Нижник «Всього, внаслідок цієї акції, було відібрано більш ніж 50 тис. рублів. Такі кроки уряду викликали зрозуміле невдоволення ділових кіл»¹⁸⁹.

До справи підключилися відомі київські адвокати. Також на засіданні Малої ради 21 грудня 1917 р. дії Генерального секретаріату фінансів – облави, здійснені військовими та юнкерами у київських кава'ярнях «Семадені» та «Франсуа», де у запідозрених у спекуляції відбирали готівку вище 500 рублів, піддали критиці Е. Литваков (об'єднана єврейська соціалістична партія) та Д. Чижевський (меншовик).

Роз'яснення Малій раді давав ініціатор обшуків – заступник Генерального секретаря фінансів В. Мазуренко: «Ці грошові фаринники поховали в свої кишні всі гроші. Деякі за розмін грубих грошей та чеків беруть до 15 відсотків. Один фабрикант за розмін чека на 100 тис. крб. мусив такому фариннику дати «куртажу» 8 тис. крб. Щоб трохи вборкати зажерливість цих фаринників,

¹⁸⁶ *Гай-Нижник П. П.* Податкова політика Центральної Ради, урядів УНР, Української Держави, УССР (1917–1930 рр.). – Київ: Цифра-Плюс, 2006. – 304 с. – с. 15.

¹⁸⁷ Протокол засідання Генерального секретаріату. 13 листопада 1917 р. // Центральный державный архив вищих органів влади України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 1063, оп. 3, спр. 1, арк. 73–73 зв.

¹⁸⁸ Протокол засідання Генерального секретаріату. 19 грудня 1917 р. // ЦДАВО України. – Ф. 1115, оп. 1, спр. 27, арк. 1–2

¹⁸⁹ *Гай-Нижник П. П.* Український державний банк: історія становлення. Документи і матеріали (1917–1918 рр.). – К.: Цифра-друку, 2007. – 339 с. – С. 20.

Генеральний секретаріат і наказав зробити в них труси, повідбирати гроші і покласти їх в банк на біжучі рахунки. Через кілька день їм ці гроші було повернуто (треба думати, великими, а не розмінними купюрами. – Д.П.). При трусові були представники прокуратури та представники банків, які видавали фаринникам розписки на відібрані в них гроші. Самих фаринників, які заробляли на такому лихові, як грошова скрута, притягнуто буде до суду»¹⁹⁰.

Мала рада того ж дня розглянула кілька проектів резолюцій з цього питання, включаючи й пропозиції дд. Сиркіна та Литвакова. У підсумку прийняли резолюцію Є. Нероновича: «Признати, що боротьбу з фаринництвом грошовими знаками треба вести якнайрішучіше в інтересах трудової людності, при чому треба вживати всіх можливих заходів. Мала рада, заслухавши запитання про зроблені труси і відповідь на запитання генерального секретаріату, вважає цю відповідь задовольняючою»¹⁹¹.

Як бачимо, під спільним натиском адвокатів та поміркованих політиків з числа членів Малої ради Генеральний секретаріат фінансів був вимушений діяти у попередньому (дореволюційному) правовому полі: труси (обшуки) спекулянтів мали відбуватися за обов'язкової присутності представників прокуратури та банків, які здійснювали інкасацію вилученої роздрібною готівки. При чому тимчасовому – на кілька діб – вилученню підлягали лише суми (вище 500 крб.), які суттєво перевищували місячну заробітну платню робітника чи службовця. Згодом, навіть діставши 21 грудня 1917 р. схвалення Малої ради на продовження практики трусів (обшуків) спекулянтів, Генеральний секретаріат фінансів фактично згорнув цю роботу.

Питання про недостатню революційну рішучість діячів Першої УНР (зокрема у порівнянні з радикальними діями більшовицького табору) залишається дискусійним – передусім з огляду на доцільність цієї консервативної політичної лінії. Разом з тим намагання Центральної Ради та її Генерального Секретаріату діяти у правовому полі є доволі симптоматичним.

¹⁹⁰ Матеріали засідання Малої ради. 21 грудня // Народна воля (Київ). – 1917. – 23 грудня.

¹⁹¹ Там само.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ АДВОКАТАМИ ЧЛЕНІВ УВО-ОУН У 1921–1939 РОКАХ

Поразка національно-визвольних змагань 1917–1920 рр. призвела до окупації України сусідніми державами. Польський окупаційний режим впроваджував політику асиміляції населення Західної України та економічний визиск окупованих територій, які опинялися в становищі «внутрішніх колоній». Саме тому серед українців різко зростали націоналістичні настрої та виникли Українська Військова Організація (УВО) й Організація Українських Націоналістів (ОУН). Першочерговим завданням для них стала побудова незалежної держави. В умовах шовіністичної політики окупаційної влади поневолені нації зазвичай рятуються за допомогою організованих форм націоналізму. Створення українських національно-визвольних організацій у ХХ ст., не було винятком із цього правила.

Дотримуючись засад суворой конспірації та організаційної дисципліни, УВО-ОУН використовували різні методи боротьби: політичні демонстрації і протести, страйки, бойкот польських товарів, проведення «шкільних акцій» тощо. Найдієвішими засобами, на думку самих націоналістів, була збройна боротьба. Основні їх заходи – замахы проти одіозних представників польської державної адміністрації – проводилися відповідно до принципів, які у 1929 р. були опубліковані в газеті «Сурма». Зокрема, УВО-ОУН використовувала революційний терор як засіб самооборони, він мав стати найстрашнішою зброєю в руках підпілля. Але водночас це був її остаточний і найсильніший аргумент у час, коли всі інші аргументи вже вичерпано. На думку націоналістів, революційний терор мав моральне виправдання ще й тому, що був, по суті, адекватною відповіддю на насильство окупанта.

Безперечно, це був ослабкий засіб для усунення польської влади, але дієвий, щоб досягнути цілі самооборони. Політичне значення революційного терору полягало в тому, що він створював на-

пруження, яке перешкоджало закріпленню окупаційної влади. Він підривав авторитет і силу ворожої держави, зміцнював упевненість і надії поневолених.

Бойові акції ОУН розгорталися в двох напрямках: 1) оборонному – для захисту структур Організації від провокаторів; 2) наступальному – мали демонструвати силу і дієвість Організації її прихильникам і противникам. Пік масових бойових акцій припадав на перші роки існування УВО та ОУН.

Замахи ОУН на представників польської адміністрації та українців, які з нею співпрацювали, мали виразне політичне забарвлення і не супроводжувалися жертвами з боку цивільного населення. Боротьба ОУН проти польської колонізаційної політики не передбачала фізичного знищення осадників, а лише ліквідацію їхнього майна. За допомогою бойових акцій вони хотіли привернути увагу світової громадськості до політики утисків щодо українців. Зневіра в можливості здобути незалежність України легальними засобами змусила молоде покоління шукати нових шляхів визвольної боротьби. Радикальна програма ОУН імпонувала молодим українцям своїми цінностями та цілями, вони бачили в Організації виразника своїх власних інтересів і активно поповнювали її ряди.

В переважній більшості націоналістів польська влада обвинувачувала: державній зраді; порушенні публічного спокою і заворушеннях; насильстві; зневажанні розпоряджень влади і підбурювання проти влади. Стандартними вироками тільки за саме членство в УВО-ОУН були 1–4 роки тюремного ув'язнення. У загальній кількості засуджених на тюремне ув'язнення в 1921–1939 рр. члени УВО-ОУН становили понад 2510 осіб. За даними провідного діяча ОУН та історика Петра Мірчука польська поліція і служба безпеки заарештували понад 20 тисяч осіб за націоналістичну діяльність.

За орієнтовними підрахунками проти націоналістів було проведено понад 606 політичних процесів. На них польський суд виніс 17 смертних вироків та 27 позитивних ув'язнення, а інших в'язнів було засуджено в сукупності на понад 5870 років тюремного ув'язнення.

В той час коли націоналісти були затримувані, заарештовані чи потрапляли у в'язницю, до оборони найчастіше залучалися кращі адвокати Західної України спершу із Українського Горажанського Комітету, згодом Союзу Українських Адвокатів (СУА): Степан Шухевич, Володимир Старосольський, Степан Федак, Кость Паньківський, Олександр Марітчак, Мар'ян Глушкевич, Лев Ганкевич, Олександр Павенцький, Євген Давидяк, Степан Шевчук, Володимир Гриньовський, Пилип Евин, Володимир Загайкевич (Львів), Володимир Горбовий (Долина), Ярослав Шлапак (Станіславів), Самійло Підгірський (Ковель), Михайло Бурій (Кременець) та інші. Інколи для оборони підсудних залучалися адвокати, які були поляками, євреями (наприклад: Адам Залевський, Беніамін Ланцберг, Закжевський, Забродзький). Саме кваліфікований адвокатський захист мав першочергове значення при звільненні чи зменшенні терміну ув'язнення.

Саме СУА безоплатно надавала для захисту націоналістів у 1921–1926 рр. своїх членів та створила спеціальну Колегію Оборонців, яка була дорадчим органом при політичних процесах. Згодом, в переважній більшості, оплата праці адвокатів здійснювалася збірками, які проводили націоналісти в Північній Америці і в Західній Україні заходами Комітету політичних в'язнів.

Тактика захисту адвокатами націоналістів повинна була бути політично й ідеологічно вивіреною та мала характеризувати світогляд підзахисного. В ході політичних процесів за рекомендаціями керівництва УВО-ОУН адвокати мали всіляко піднімати питання визвольної боротьби поневолених народів, насамперед поляків, що під час повстань і підпільної діяльності застосовували такі ж методи, як підсудні. Апелювати, що поневолювачі також засуджували їх на смерть та пожиттєві ув'язнення.

Підсудні націоналісти мали перетворювати політичні процеси на форуми пропаганди ідеї національно-визвольної боротьби серед українського суспільства та світової громадськості, також вони звинувачували Польщу в окупації та в знущанні над українським народом.

Завдяки вмiлим і професійним діям адвокатів польські суди на політичних процесах не виголошували багато смертних вироків

(лише: Василю Крупі і Роману Луцейко (1922), Ользі Басараб (1924), Яківу Голояду і Степану Пришляку, Василю Біласу і Дмитрові Данилишину (1932), Степану Корпану (1934) та Ілярію Куку (1938), а багатьом з в'язнів-націоналістів оголошували різного роду помилування та амністії. Так під натиском масових політичних протестів та адвокатських судових проваджень польська влада в 1936 р. амністувала понад 3500 політв'язнів, а засудженим від 5 до 10 років покарання скорочувалося наполовину.

Особливості захисту адвокатами членів УВО-ОУН у 1921–1939 роках дають нам змогу набагато краще проілюструвати розвиток націоналістичної ідеології та даний етап національно-визвольної боротьби. Вони дуже фахово обороняли націоналістів від безпідставних політичних репресій польської влади, а також постійно зміцнювали своїми виступами у свідомості українського суспільства право національного і державного самовизначення.

Михайло Петрів
адвокат, м. Коломия

АДВОКАТ-ФІЛАТЕЛІСТ ІВАН ЧЕРНЯВСЬКИЙ

Постать Івана Чернявського добре відома серед кола європейських філателістів, особливо колекціонерів українських марок та марок «старої Австрії і класичної Європи». Чернявський на своєму віку пережив вісім змін влади: австро-угорської, російської періоду Першої світової війни, української періоду Західно-Української Народної Республіки, румунської в 1919 р., польської у міжвоєнний період, радянської (1939–1941), німецької (1941–1944) і знову радянської, змінюючи фах судового радника, президента коломийського окружного суду, адвоката й наприкінці життя музейного працівника, зажив визнання, як один із створювачів «коломийських марок» 1918–1919 рр. й колекціонер-філателіст європейського рівня.

Життєпису І. Чернявського присвячуються короткі енциклопедичні довідки Ігоря Андрухів і Петра Арсенича¹⁹², Івана Гловацького¹⁹³, Петра Гуцала¹⁹⁴ та Олега Павлишина¹⁹⁵. Про І. Чернявського в контексті дослідження «коломиїських марок» періоду 1918–1919 рр., дізнаємося з публікацій Казимира Гробоні¹⁹⁶, Яна Дудзінського, яка є чи не першою фаховою публікацією на цю тему¹⁹⁷, а також Зиновія Книша¹⁹⁸, Євгена Котика¹⁹⁹, Юрія Максимчука²⁰⁰, Миколи Секретаря²⁰¹, о. Зиновія Флюнта²⁰², Станіслава Шрамченка²⁰³, Георга фон Штайдена²⁰⁴ та ін. Світові філателістичні видання містять до-

¹⁹² Чернявський Іван // Андрухів І. О. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. / Андрухів І. О., Арсенич П. І. – Івано-Франківськ, 1996. – С. 68.

¹⁹³ Чернявський Іван // Гловацький І. Ю. Українські адвокати Східної Галичини (кінець XVIII – 30-ті роки XX ст.) / Гловацький І. Ю., Гловацький В. І. – Львів, 2004. – С. 128.

¹⁹⁴ Чернявський Іван Корнелійович // Гуцал П. З. Українські правники Тернопільського краю: Біографічний довідник / П. З. Гуцал. – Тернопіль, 2008. – С. 168.

¹⁹⁵ Чернявський Іван / Олег Павлишин // Довідник з історії України. – Т. 3. – К., 1999. – С. 569–570.

¹⁹⁶ *Hrobni K. Z pozółklych kart / Kazimierz Hrobni // Echo Filatelistyczne.* – 1920. – No. 2/3. – S. 13–18.

¹⁹⁷ *Dudziński J. Ukraiński znaczki na Pokucia / Dudziński Jan // Filateliści Polski.* – 1919. – No. 3; 1920. – No. 1; *Kolomyjskie wydanie tymczasowe // Ikaros: Miesięcznik Filatelistyczny.* – 1936. – Vol. 11. – No. 50. – S. 3–10; No. 51. – S. 23–26.

¹⁹⁸ *Книш З. Українські державні поштові марки / Зиновій Книш // Коломия й Коломиїщина.* – Філадельфія, 1988. – С. 824–829.

¹⁹⁹ *Котик Є. З історії поштових марок Західної України / Євген Котик // Філателія України.* – 2004. – № 6 (44). – С. 7–13. Переклад Арнольда Бранделіса з журналу: *Philatelist.* – 1953. – Vol. 3. – No. 4.

²⁰⁰ *Максимчук Ю. 30-річчя появи Коломиїських поштових марок / Юрій Максимчук // Життя.* – Аугсбург, 1949. – Ч. 2. Сучасник передрук: *Галфілвісник*, 1996. – Ч. 4 (12). – С. 11–12.

²⁰¹ *Секретар М. В справі марок Західної України / Микола Секретар // Український Філателіст.* – Відень. – 1925. – Ч. 1. – С. 2–3; 1927. – Ч. 3. – С. 2–3.

²⁰² *Флюнт З. В справі марок Західної України / о. Зиновій Флюнт // Український Філателіст.* – 1927. – Ч. 10. – С. 1–2.

²⁰³ *Шрамченко С. Поштові марки румунської окупації Покуття в 1919 р. / Станіслав Шрамченко // Український Філателіст.* – 1926. – Ч. 3. – С. 2; В справі марок Західної України // 1926. – Ч. 3. – С. 1–2; Ч. 11/12. – С. 1–2; 1927. – Ч. 3. – С. 1–2; Ч. 7/8. – С. 1; Ще до «Історії коломиїських поштових марок» // 1928. – Ч. 6/7. – С. 3; З історії Західно-Української філателії України // 1935. – Ч. 3/4. – С. 1–2; 1939. – Ч. 3/4. – С. 3–4.

²⁰⁴ *Георг фон Штайден. Коломиїські видання поштових марок // Незалежний культурологічний часопис «І».* – Львів. – 2010. – Число 62.

відкову інформацію про Івана Чернявського, подаючи його як уславленого колекціонера з Коломиї, Україна»²⁰⁵, а у співтоваристві колекціонерів марок відомим є його маркування – «JCz»²⁰⁶.

На сьогодні найширшою публікацією про життя й діяльність І. Чернявського є енциклопедична довідка Леоніда Мельника²⁰⁷ та англomовна стаття Бориса Заячівського²⁰⁸. Проте чи не у всіх публікаціях неточно подано роки, назви судів та посад, на яких працював І. Чернявський упродовж життя. Поза увагою дослідників залишаються такі важливі аспекти, як його діяльність в Науковому товаристві ім. Шевченка у Львові, правління львівського товариства «Просвіта», Союзу Українських Адвокатів у Львові, обіймання посади начальника управління юстиції в період румунської окупації Покуття, адвокатська практика у міжвоєнний період і в чась німецької окупації.

Іван Корнилович Чернявський народився 13 травня²⁰⁹ 1867 року в м. Збаражі, нині Тернопільської області, у багатодітній сім'ї: був шостою дитиною серед одинадцяти. Батько був теслею та боднарем, мав свою майстерню і прагнув дати синові освіту. Закінчив місцеву школу і Тернопільську державну гімназію з польською мовою викладання (1886). Правничу освіту здобув у Львівському університеті (1890). Після закінчення навчання проходив службу в австро-угорській армії, очевидно це було впродовж 1891 року. У 1892 р. Іван Чернявський розпочав свою довголітню кар'єру на різноманіт-

²⁰⁵ *Ivan Cherniavsky: Prominent collector from Kolomyia, Ukraine / Wesley Capar and Inger Kuzych. Marks on the back of trident-overprinted stamps: a study // Ukrainian Philatelist: Journal of the Ukrainian Philatelist and Numismatic Society. – Springfield (USA). – 1995. – № 1/2. – С. 7.*

²⁰⁶ Cherniavsky, Dr. Ivan, 'JCz' // Режим доступу: <http://www.filatelia.fi/experts/namesa.html>

²⁰⁷ Мельник Л. Чернявський Іван, син Корнила / Леонід Мельник // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 12, літера Ч. – Коломия, 2001. – С. 31.

²⁰⁸ *Zayachivsky B. Ukrainian Philatelist Ivan Cherniavsky / Borys Zayachivsky // Ukrainian Philatelist. – 1995. – № 1/2. – С. 92–97.*

²⁰⁹ Книга записів працівників Державного музею народного мистецтва Гуцульщини в Коломиї за 1944–1948 рр. – С. 11. Ця ж дата вказана і в «Посвідченні адвоката» – «Personalausweis für advokaten», яке видане на ім'я І. Чернявського 6 серпня 1942 р. Дату народження І. Чернявського – 18 травня вказують Л. Мельник і Б. Заячівський, що очевидно є помилковою датою.

них судових посадах: в цьому році він – судовий практикант (*praktykant sądowy*) Золочівського окружного суду²¹⁰; у 1893 р. в цьому ж суді він числився уже судовим кандидатом (*auskyltant*); у такому ж статусі упродовж 1894–1896 рр. працював в повітовому суді м. Лопатина, а в 1897 р. в повітовому суді м. Жаб'є (тепер м. Верховина, Івано-Франківської обл.); 1898–1900 рр. був уже помічником судді (*adjunct*) в повітовому суді в м. Турка; 1901–1902 рр. працював секретарем повітового суду в м. Ходорові. Згідно записів «Шематизму королівства Галичини і Лодомерії...» за 1903–1905 рр. не знаходимо прізвища Івана Чернявського серед судових працівників Східної Галичини, а тільки зазначено, що впродовж цих років, він був членом правління товариства «Просвіта» у Львові. На загальних зборах Наукового товариства ім. Шевченка у Львові 2 лютого 1902 р. Іван Чернявський був обраний до складу Правничої комісії²¹¹, а в 1904 р. став заступником голови комісії Станіслава Дністрянського і перебував на цій посаді впродовж 1904–1905 рр.²¹² Дописував до українського юридичного журналу «Часопись Правнича» подаючи огляди судової практики з розгляду цивільних, торговельних і кримінальних справ²¹³. У 1906–1907 р. продовжував членство у правлінні товариства «Просвіта» у Львові.

У 1906 р. Іван Чернявський повернувся до праці в суді на посаді секретаря Львівського крайового суду²¹⁴; у такому ж статусі в цьому суді він працював в 1907–1908 рр.²¹⁵ В цьому ж році став судовим радником Коломийського окружного суду і працював тут до встановлення в місті влади ЗУНР з перервою з 1915 – до др. пол. 1917 рр. у зв'язку з вимушеною евакуацією з сім'єю до Відня перед

²¹⁰ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1892. – Lwów: Nakładem c. k. namiestnictwa, 1892. – S. 52: Czerniawski Jan – praktykant sądowy.

²¹¹ Хроніка НТШ. – Львів, 1903. – Ч. 13. – Вип. 1. – С. 34.

²¹² Хроніка НТШ. – Львів, 1903. – Ч. 17. – Вип. 1. – С. 26.

²¹³ Чернявський І. Из судейської практики / Іван Чернявський // Часопись Правнича. – Львів, 1902. – Т. 4/5. – С. 1–14; 1904. – Т. 6/7. – С. 1–33.

²¹⁴ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1906. – Lwów: Nakładem c. k. namiestnictwa, 1906. – S. 84.

²¹⁵ Szematyzm Królestwa Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem na rok 1907. – Lwów: Nakładem c. k. namiestnictwa, 1907. – S. 84.

початком першої окупації Коломиї російськими військами. Очевидно, як тільки російські війська залишили місто після третьої окупації (13.06.1916–27.07.1917) І. Чернявський повернувся до Коломиї, відновив працю на посаді судового радника.

З проголошенням ЗУНР Іван Чернявський – активний учасник державотворення: як делегат від Коломиї за квотою Української національно-демократичної партії ввійшов до складу вищого представницького органу ЗУНР – Української Національної Ради (1918–1919)²¹⁶, обраний до законодавчої і військової комісії УНРади. На початку листопада 1918 р. обійняв посаду референта у справах пошти і телеграфу відділу Окружної Національної Ради в Коломиї. 30 грудня 1918 р. урядом ЗУНР – Державним секретаріатом Іван Чернявський був іменований президентом окружного суду в Коломиї²¹⁷. Постановою Державного секретаріату судівництва від 2 січня 1919 р. було іменовано суд присяжних в Коломиї, який очолив І. Чернявський – президент окружного суду²¹⁸. В період короткої окупації (26.05 – 21.08.1919) території Покуття румунськими військами І. Чернявський від 27 червня 1919 р. був начальником управління юстиції окупаційної зони Покуття²¹⁹.

Зі встановленням влади Речі Посполитої І. Чернявського було заарештовано і вивезено до Нового Сонча²²⁰. У січні 1920 року І. Чернявський повернувся до Коломиї, відновив юридичну практику, але вже в статусі – адвоката і здійснював її до встановлення в місті радянської влади в 1939 р. Зі створенням «Союзу Українських Адвокатів у Львові» (1923) в числі шістнадцяти українських адвокатів входив до коломийського відділення С.У.А.,²²¹ яке до

²¹⁶ Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад-грудень 1918 року) // Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/Subdivisions/um/um2-3/Statti/7-PAVLYSHYN%20Oleh.htm>

²¹⁷ Покутський вісник. – Коломия. – 1919. – Ч. 4. – 16 січня. – С. 3.

²¹⁸ Там само.– С. 4.

²¹⁹ Kön. rumänische Okupations-Armee für Pokutien. Cabinet des Militär-Territorial-Kommandanten. Оригінал листа зберігається в приватному архіві автора.

²²⁰ Чернявський І. Історія Коломийських поштових марок: 1) українських, 2) окупаційних румунських С.М.Т. / Іван Чернявський. – Коломия: Накладом Евгена Велічковського, 1928. – С. 14.

²²¹ Бюлетень Союзу Українських Адвокатів. – Львів, 1927. – Червень. – С. 4.

смерті 2 червня 1935 р. очолював адвокат й відомий письменник Андрій Чайковський. На зборах коломийського відділення С.У.А. (07.09.1935) за участі дванадцяти адвокатів та восьми кандидатів в адвокати Івана Чернявського обрано головою відділення²²². У міжвоєнний період вів звичну адвокатську діяльність, канцелярія, в якій працював його помічник, розміщувалася у власному помешканні. Серед відомих його справ – захист Степана Мельничука на судовому процесі який відбувався в Чорткові в листопаді 1922 р.

Степан Мельничук, один з керівників партизанського загону в кількості 50 осіб, який в ніч на 22 жовтня перетнув Збруч і почав збройну боротьбу з польською владою. У боях під Заліщиками 31 жовтня 1922 р. чисельно переважаючи польські частини завдали поразки партизанам. 2 листопада 1922 р. військовий суд засудив до смертної кари керівників загону: Степана Мельничука і Павла Шеремету розстріляли в Чорткові, Василя Крупу і Романа Луцейка – у Львові. Іван Чернявський мав статус адвоката і в період німецької окупації, про що свідчить «Personalausweis für advokaten», видане генерал-губернаторством 6 серпня 1942 р.²²³

Іван Чернявський активний учасник українського громадського життя. За його участі поживалася в Коломиї діяльність філії товариства «Просвіта», упродовж декількох років був її головою та очолював товариство «Родина», входив до правління товариства «Народна торгівля»²²⁴; у 1912 р. очолив громадський комітет з організації та проведення «Шевченківського концерту» в Коломиї²²⁵ та входив до складу виставкового комітету виставки домашнього промислу у Коломиї (21–30 вересня 1912). На початку ХХ століття входив до складу «Артистичної комісії» театру «Українська Бесіда». У міжвоєнний період очолював коломийську філію товариства «Рідна школа» (1930-ті), був членом «Коломийського

²²² Сходина Коломийської делегатури С.У.А. // Життя і право. – Львів. – 1935. – Ч. 4 (35). – С. 18–23. (С.23).

²²³ Посвідчення видане на термін до 31.12.1943 р. і продовжене до 31.03.1945 р. Приватний архів.

²²⁴ Ю. К. Кого ми вибрали на послів / Ю. К. // Покутський вісник. – Коломия, 1919. – Ч. 2. – 5 січня. – С. 3.

²²⁵ Покутське слово. – Коломия. – 1912. – Ч. 5. 4 квітня. – С. 6.

Клубу Філателістів», «Українського Філателістичного Товариства у Львові», «Союзу Українських Адвокатів у Львові». Від 1926 р. активно співпрацював з Володимиром Кобринським у справі відкриття музею «Гуцульщина», збирав різні матеріали, дарував гроші на придбання вартісних експонатів до фондів музею, особливо філателістичної колекції. Книга запису музейних експонатів містить відомості про передачу Іваном Чернявським до фондів музею великої кількості різноманітних документів та матеріалів за період 1927–1944 рр., однак на превеликий жаль у фондах сучасного «Національного музею народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. Йосафата Кобринського» в Коломиї нічого не збереглося з того, що передав Іван Чернявський.

Та найпомітніший слід в українській історії І. Чернявський залишив як створювач, а пізніше оповідач коломийських марок та один з найбільших українських колекціонерів поштових марок.

З початком польсько-української війни в регіоні Покуття виникла проблема із забезпеченням поштовими марками. На спільній нараді 5 грудня 1918 р. за участі Миколи Івасюка, голови О.В.К Теодора Примака й Івана Чернявського була прийнята його пропозиція, про те, щоб надалі використовувати австрійські марки, але зі зміненою вартістю: 3, 6 і 12 гелерові на 10 сотикові, 15 гелерові на 5 сотикові, і українськими надруками на них: «на горі Укр. Н. Р. (Українська Народна Республіка) на долині більшою цифрою нову вартість». Крім того, в обіг було введено нову марку для рекомендованих листів вартістю 30 сотиків. Про новий порядок обігу поштових марок на Покутті О.В.К. повідомила усі поштові відділення, які розмішувалися на території Коломийської округи листом від 5 грудня 1918 р.²²⁶ Коломийські марки викликали тоді і викликають зацікавлення серед міжнародних колекціонерів.

24 травня 1919 р. румунські війська вторглися на територію Покуття, а вже в понеділок 26 травня увійшли в Коломию, – так розпочалася румунська військова окупація Покуття, яка тривала до 21 серпня 1919 р. Відразу поштовий обіг між приватними особами був припинений, а пошта функціонувала лише для забез-

²²⁶ Текст листа подається: Український Філятеліст. – 1927. – Ч. 7/8. – С. 1.

печення переписки з урядовими установами. Так тривало до 12 червня, коли до І. Чернявського звернулися за консультацією як впорядкувати поштовий обіг на Покутті, якщо австрійські марки будуть передруковані ручною печаткою з написом «С.М.Т.», що румунською мовою означає – Comandamentul Militar Teritorial (анг.: The Territorial Military Command), – Військова Територіальна Команда, з означенням нової вартості 40 і 60 сот. і 1 к. 20 сот.²²⁷.

На початку 1928 р. Іван Чернявський видав свою основну працю в царині української філателістики – «Історія коломиїських поштових марок». Книжка вийшла українською²²⁸, німецькою²²⁹ та польською²³⁰ мовами окремими виданнями. Розділ з книжки: «Про марки з часів румунської окупації на Покутті (С.М.Т.)» опублікований в 1968 р. в перекладі англійською мовою у «The Journal of the Rossica Society of Russian Philately»²³¹ з детальними коментарями редакції та поданням взірців марок, а в 1971 р. німецькою в «Der Ukraine Philatelist»²³².

²²⁷ Шрамченко С. Поштові марки румунської окупації Покуття в 1919 р. / Станіслав Шрамченко // Український Філятеліст. – 1926. – Ч. 3. – С. 2.

²²⁸ Чернявський І. Історія Коломиїських поштових марок: 1) українських, 2) окупаційних румунських С.М.Т. На основі автентичних документів і своїх власних записок і споминів зладив Іван Чернявський адвокат в Коломії / Іван Чернявський. – Коломия: Накладом Евгена Величковського, 1928. – 47 с. Сучасне видання окремих розділів: Галфілвісник. – Львів, 1996. – Ч. 4 (12). – С. 12–16.

²²⁹ Czerniawskyj I. Geschichte der Briefmarken von Pokutien. Ukrainische Briefmarken sowie Briefmarken aus der Zeit der rumänischen Okkupationsherrschaft in Pokutien (Kołomyja). Auf Grund authentischer Dokumente, persönlicher Aufzeichnungen und Erinnerungen verfasst von Iwan Czerniawskyj. Advokat in Kołomyja / Iwan Czerniawskyj. – Kołomyja: Verlag von Eugen Welyczkowskyj. – 1928. – 47 s. 3 передмовою Dr. Iwan Karl Turyn. Zum Geleit.

²³⁰ Czerniawski J. O znaczkach ukraińskich wydanych w Kołomyji w r. 1918 (z ilustracjami) / Jan Czerniawski. – Kołomyja. – 1928. – 34 s.

²³¹ Chernyavskyj I. Notes on the C.M.T. Stamps Issued During the Romanian Occupation of Pokuttia / Ivan Chernyavskyj // The Journal of the Rossica Society of Russian Philately. – New York. – 1968. – No. 75. – P. 71–81. Його ж: Ukrainian Philatelist. – 1991. – Vol. 38. – No. 1. – P. 8–16.

²³² Chernyavski I. Bemerkungen über die während der rumänischen Besetzung von Pokutien verausgabten C. M. T. – Marken [Ex Rossica # 75 (1968) übersetzt durch Haubner] / Ivan Chernyavski // Der Ukraine Philatelist. – Hamburg. – 1971. – No. 22 (Dezember). – P. 4–10.

Книжка Івана Чернявського «Історія коломийських поштових марок» отримала прихильний відгук у колі європейських філателістів, автора нагороджено похвальною грамотою на міжнародній філателістичній виставці, яка проходила 25 травня – 3 червня 1936 р. в м. Брюсселі, Бельгія²³³.

В перший період встановлення радянської влади в Галичині (вересень 1939–червень 1941) Іван Чернявський був «прихованим колекціонером» – зібрав колекцію радянських марок цього періоду. У післявоєнний період Іван Чернявський повернувся до свого улюбленого захоплення колекціонування марок працюючи в Державному музеї народного мистецтва Гуцульщини в Коломії з 01.07.1944 р. до 20.09.1948 р. За інформацією Леоніда Мельника у ніч на 15 липня 1949 р. невідомі, очевидно, радянські каральні органи, викрали з музею багатющу філателістичну колекцію: приблизно 30 000 марок, серед яких були унікальні світові марки²³⁴. Борис Заячівський подав детальний опис того, що було викрадено: п'ять упорядкованих альбомів з 8475 марками; колекційні альбоми з маркованими конвертами – 14 678; 158 конвертів і поштових листівок з австрійськими, німецькими та іншими марками; 48 зошитів з марками періоду німецької окупації; альбом з 900 радянськими марками; чисельні альбоми, каталоги зі світовими марками²³⁵. Ця подія негативно вплинула на Чернявського та все ж він на прохання директора музею Володимира Кобринського почав відновлювати музейну колекцію. По смерті Івана Чернявського його приватна колекція марок була продана одному колекціонерові у м. Косів, а доля музейної колекції й досі невідома.

Іван Чернявський помер 5 лютого 1959 р., похований в Коломії на старовинному українському кладовищі Монастирок у спільній могилі з дружиною Оленою та сином Володимиром.

²³³ Відзначення Українця-філателіста // Український філателіст. – 1936. – Ч. 5/6. – С. 9.

²³⁴ Мельник Л. Чернявський Іван, син Корнила / Леонід Мельник // Енциклопедія Коломийщини. – Зшиток 12, літера Ч. – Коломия, 2001. – С. 31.

²³⁵ Zayachivsky B. Ukrainian Philatelist Ivan Cherniavsky / Borys Zayachivsky // Ukrainian Philatelist, 1995. – № 1/2. – С. 97.

ІСТОРІЯ АДВОКАТУРИ ХАРКІВЩИНИ 1864–1917 РОКІВ: ПРОБЛЕМИ ВИСВІТЛЕННЯ

Харків завжди був яскравим та потужним прикладом юридичного життя, могутнім центром розвитку юридичної науки та провідним осередком класичної адвокатури. Перші віхи становлення адвокатури Харківщини науковці пов'язують із судовою реформою Російської імперії 1864 року. Однак формування інституту харківської адвокатури мало місце задовго до цього, коли діяльність адвокатів мала представницький характер. В «Правах, по которым судится малороссийский народ» 1743 року вперше було використано термін «адвокат» в якості захисника прав сторони, встановлено обов'язкову реєстрацію професійних адвокатів у судах, де вони виявили бажання працювати, та обов'язковість приймати присягу при вступі у професію²³⁶, а також встановлені перші вимоги до осіб, які бажали стати адвокатами.

Реформування судової системи та створення адвокатури як самостійного незалежного інституту були введені судовою реформою 1864 року. Прогресивні на той час зміни у правосудді вимагали створення інституту саме професійної присяжної адвокатури²³⁷. Стало зрозумілим, що судовий захист – найвища гарантія забезпечення прав людини у співвідношенні з інтересами держави, оскільки торкається сфери складних, глибоких, людських взаємовідносин, моральних цінностей, долі людей. У «Судових Статутах» вперше особистість отримала певні права перед обличчям державної влади²³⁸. Вже було очевидним, що ефективний захист у суді може

²³⁶ *Заднепровский А. П.*, Гайворонская В. В. Харьковской адвокатуре 130 лет. – Харьков: ЮИЧП «Харьков юридический», 2004. – С. 5.

²³⁷ *Варфоломеева Т. В.*, Гончаренко С. В. Історія адвокатури. Правове становище адвокатури та адвокатська діяльність. Правила адвокатської етики: Посібник. – К.: Прецедент, 2008. – С. 27.

²³⁸ *Заднепровский А. П.*, Гайворонская В. В. Харьковской адвокатуре 130 лет. – Харьков: ЮИЧП «Харьков юридический», 2004. – С. 11.

бути забезпечений лише особами, що є професійними юристами та мають неабиякий досвід. Саме для цього покликана адвокатура, саме цього вимагала судова реформа в Російській імперії і саме в руслі представництва та захисту інтересів особи була створена та почала розвиватися адвокатура Харківщини. Вказані перетворення судової системи з невеликими змінами проіснували до 1917 року.

Цей період являє собою час юридичного пробудження та активних реформ, пов'язаних із реформами в Російській імперії в цілому, та проведення і апробування нововведень судової реформи зокрема. Слід зазначити, що даний період відображає загальне формування інституту адвокатури, оскільки здобутки харківських адвокатів цих років, особливо у розрізі етики, вимогам до вступу у професію, відповідальності, деяким питанням організації та діяльності адвокатського самоврядування залишилися незмінними і на сьогодні.

Правова регламентація діяльності адвокатів та вимоги до них, правовий статус присяжних повірених, правила цивільного та кримінального судочинства вказаного періоду закріплювалися деякими статтями першого та другого Статутів, а також третім Статутом «Створення судових установ». Ставки винагороди за певними категоріями справ встановлювалися трьома «Высочайшими мнениями Государственного Совета».

З 19 травня 1874 року почала свою роботу Рада присяжних повірених при Харківському окружному суді. Це була третя адвокатська організація Російської імперії після створення таких у Санкт-Петербурзі та Москві. Вона являла собою корпоративну організацію адвокатури, що представляла інтереси верства та була судом рівних над рівними з питань здійснення дисциплінарної влади.

Інформацію про осіб, які отримали свідоцтва на право бути повіреними, Харківський окружний суд доводив до відома Міністра юстиції та публікував імена цих осіб в Харківських губернських відомостях, які частково збереглися у фондах Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка. Імена багатьох присяжних повірених були відомими не лише в межах Харківщини, а й у всій Російській імперії.

Не зважаючи на яскравий слід, що залишився в історії від здобутків та потужного потенціалу адвокатів вказаного періоду, не існує ґрунтовних робіт та матеріалів, в яких було б зібрано воедино та відображено повну картину розвитку адвокатури нашого краю. Процес формування в сучасній Україні правової держави та тривалий процес реформування інституту адвокатури актуалізує інтерес до зародків формування, аналізу роботи демократичних інститутів попередніх поколінь, діяльності дореволюційної адвокатури, правонаступництва позитивних ідей та напрацювань. Отже, наразі постає завдання комплексно та всесторонньо розкрити віхи становлення і формування адвокатури Харківщини, відобразити роль та місце адвокатів у суспільно-політичному та культурному житті регіону, роботі судів та здійсненні правосуддя, вивчити специфіку діяльності присяжних повірених, тактику та особливості ведення ними справ, охарактеризувати корпоративні утворення харківської адвокатури, проаналізувати рівень організаційного та матеріального забезпечення діяльності адвокатів та в цілому донести їхній позитивний досвід.

Відтворити повну історію харківської адвокатури доволі складно, не лише у зв'язку із тим, що не існує єдиних джерел, які б відображали розвиток історії адвокатури, однак і через те, що значна частина матеріалу цього періоду була знищена під час революції та світових війн. Ті матеріали вказаного часу, які збереглися, зіпсовані часом та дуже давні, а відтак – нечитабельні. Певні матеріали є настільки застарілими, що їх можливо вивчати лише на діафільмах, щоб не зробити непридатними взагалі. І великою заслугою працівників бібліотек та архівів є дбайливе ставлення до таких матеріалів, оскільки хоч неможливо відновити вже втрачені, однак саме завдяки праці цих осіб не псується наявні матеріали. Є можливість знайомитись із матеріалами, що збереглися, та потроху, ніби пазл, збирати відомості про повірених і висвітлювати історію адвокатури Харківщини.

Відтак дуже важливо не втратити ці матеріали взагалі, систематизувати та узагальнити дані стосовно харківської адвокатури цього періоду, зберегти інформацію про становлення адвокатури, що є значним пластом становлення адвокатури України та історії нашої

держави в цілому. Дуже корисно ознайомитися з історією періоду, коли фактично були закладені фундаментальні засади діяльності професійної адвокатури та використовувати накопичений досвід і напрацювання адвокатури Харківщини 1864–1917 років.

Досить важко віднайти повні біографічні дані харківських адвокатів, оскільки матеріал щодо них не збирався та не видавався. Майже «білими плямами» є біографічні відомості стосовно багатьох присяжних повірених того часу, можна знайти лише невеликі згадування про них в газетах чи книгах цього періоду, односкладні фрази у статтях науковців. Дуже важливо зібрати поіменно історію, біографію видатних харківських адвокатів, оскільки саме вони були першими представниками незалежної професії, окремої верстви адвокатів. Ці блискучі, видатні та малознані професіонали своєю працею внесли вклад у розвиток професії юриста, піднесли статус адвоката на новий щабель сприйняття суспільством, тобто вплинули в цілому на розвиток адвокатури. Особливо важливо майже по зернинках зібрати з різних джерел дані біографій персоналій адвокатів того часу, оскільки багато з цих людей мігрували чи загинули у зв'язку із революцією та громадянською війною в країні, і подальша доля більшості з них невідома. Однак це ті люди, імена яких маємо знати та увіковічити у пам'яті наступних поколінь, їх імена мають бути відомі сучасній не лише адвокатській чи юридичній спільноті, а й усьому громадському суспільству, всім нащадкам.

Опосередковано знайомитися з багатою історією харківської адвокатури можна завдяки вивченню праць відомих українських та російських авторів і науковців А. Зарудного, Є. В. Васьковського, І. В. Гессена, А. Ф. Коні, В. Д. Спасовича, К. К. Арсен'єва, С. А. Андрієвського, Ф. Н. Плевако, М. П. Карабчевського, М. Б. Смоленського, В. І. Смолярчука, Є. А. Скрипальова, М. А. Троїцького, І. Я. Фойницького, Т. В. Варафоломеевої, В. В. Медведчука, О. П. Задніпровського, В. В. Гайворонської²³⁹.

²³⁹ *Олена Садовська*. Інститут адвокатури Харківщини у другій половині XIX–першій половині XX століття. – Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Випуск 1 / за ред. І. Б. Василик. – К.:КВІЦ, 2014. – стор. 212–213.

Окремі матеріали зібрані Харківською обласною колегією адвокатів та Харківським регіональним відділенням Спілки адвокатів України, однак єдиного проекту, який би відображав становлення та розвиток професії адвоката та історичних досягнень харківської адвокатури, в даний час не існує.

Архівні матеріали збереглися в Державному архіві Харківської області, Харківській державній науковій бібліотеці ім. В.Г.Короленка, деякі видання дбайливо зберігаються у відділі рідкісної книги Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого».

Цікавими є книги, статті, газети саме того часу, спогади присяжних повірених та їхніх помічників. Стислу, однак ґрунтовну інформацію містять Харківські календарі, що видавалися видавництвом Харківського губернського статистичного комітету щороку, які частково збереглися у вищевказаних бібліотеках. Ці видання хронологічно відображають історію Харкова в цілому, а також безпосередньо стан судочинства та судовий розділ, відомості про склад Ради присяжних повірених, інформацію про присяжних повірених, приватних повірених та осіб, що мали право «ходити по справам», їх перелік кожного року та адреси робочих місць, містять нормативні документи, що регулювали питання діяльності, винагороди, та проекти правил та різного роду актів. З цих матеріалів наочно видно не лише зростання кількості осіб, що входили до верстви повірених у той чи інший рік, а й вимоги до професії.

Ґрунтовно висвітлено діяльність адвокатів Харківщини у щорічних Звітах про діяльність Ради присяжних повірених округу Харківської судової палати, що частково збереглися та Очерках діяльності судових установ Харківського округу, що написані самими присяжними повіреними, як одним із авторів є Левенсон.

Пізнавальними є матеріали, що написані присяжними повіреними та їх помічниками. Зокрема, помічник присяжного повіреного Нисселович Л. Н. у своїй праці «Наша присяжная адвокатура: колыбель ее недостатков» описує проблеми, які існували в адвокатській спільноті, проблеми помічників присяжних повірених як незвизаної верстви населення, труднощі при складанні іспиту та проходження практики для здобуття статусу присяжного повіре-

ного. Його праця не містить завищених відгуків чи знеособленого оповідання, а навпаки доволі критично описує складнощі, що існували. Такі матеріали необхідно вивчати нарівні з іншими джерелами, щоб створити повне уявлення саме об'єктивної картини історії адвокатури вказаного періоду.

У матеріалах Державного архіву Харківської області містяться відомості про контори присяжних повірених²⁴⁰ у вказаний період: Неміровського О. Я., Вороніна М. П., Козлова С. О., Розторгуєва В. А., з яких можна дізнатися про особливості їх функціонування.

Державний архів Харківської області зберігає також безпосередньо справи присяжних повірених від звернень клієнтів до повіреного чи Ради присяжних повірених Харківської області з певними правовими питаннями, розподіл справи на повіреного, саме адвокатське досьє, скарги на повірених, якщо такі були, матеріали дисциплінарних проваджень. З цих даних можна виокремити адвокатів певної спеціалізації того часу, ознайомитися з ходом справи та веденням справ, зрозуміти регламентну діяльність Ради присяжних повірених Харківської області, причини та наслідки притягнення присяжного повіреного до відповідальності тощо.

З матеріалів дисциплінарних проваджень, що збережені у фонді архіву, можна описати процес формування етичних принципів, якими повинен був керуватися кожний присяжний повірений, та етичних якостей, якими він повинен був володіти, адже це відбувалося, в основному при розгляді Радою подань осіб, які бажали приєднатися до числа присяжних повірених, та при розгляді Радами дисциплінарних справ у відношенні присяжних повірених.

Значні фонди зібрано у першому в Україні музеї адвокатури, що створений при «Харківській колегії фундації адвокатів України».

Адвокатура Харківщини була і являє собою яскраву частину історії України та української адвокатури. Тому відтворенню розвитку інституту правових захисників Харківщини з 1864 року та

²⁴⁰ *Олена Садовська*. Інститут адвокатури Харківщини у другій половині XIX–першій половині XX століття. – Адвокатура України: забуте і невідоме. Серія «Нариси з історії адвокатури України». Випуск 1 / за ред. І. Б. Василик. – К.:КВІЦ, 2014. – С. 222.

усуненню прогалин у відомостях стосовно персоналій повірених є надзвичайно актуальною працею, спрямованою зібрати, систематизувати, узагальнити та донести широкому колу читачів відомості про харківську адвокатуру, створити базу для навчання представників юридичної професії, зберегти та примножити позитивний образ адвокатури, відновити, передати адвокатам і таким чином зберегти старі та добрі традиції харківської адвокатури, створені розумом і працею попередніх поколінь.

Іван Семенюк

*викладач кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

РОЛЬ АДВОКАТУРИ У СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ У ГАЛИЧИНІ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

Правове реформування в суспільстві складно уявити без концептуального вирішення наступної проблеми: з'ясування ролі адвокатури в здійсненні правосуддя. Пошук відповідей на це питання проводиться на основі дослідження чинників та особливостей правосуддя. Один із таких чинників – інститут адвокатури.

Проблематика історичного розвитку та функціонування інституту адвокатури досліджувались багатьма українськими правознавцями, зокрема такими, як: В. Бігун, Т. Варфоломеева, І. Гловацький, О. Жуковська, В. Святоцька, О. Святоцький, М. Михеєнко, М. Штефан, О. Якименко, С. Сливка, Л. Тацій та ін.

Відаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних і зарубіжних вчених у дослідженні проблематики, зауважимо: нині теоретичні та філософські питання ролі інституту адвокатури в здійсненні правосуддя залишаються малодослідженими.

Проведення правової реформи та побудови громадянського суспільства неможливе без здійснення правосуддя. Як відзначає В. С. Бігун, під правосуддям розуміємо судове здійснення ідеї права. Останнє розглядається як систематизоване уявлення про те явище, яке позначається як «право, конкретизоване за допомогою певного праворозуміння, відповідної концепції. Ідея права – змістовна ка-

тегорія правосуддя. Ідея ж правосуддя конкретизується в смислах правосуддя»²⁴¹. Досліджуючи проблематику адвокатури, варто розглянути роль цього інституту в творенні таких смислів.

Останнім часом стає доступнішим малодосліджений матеріал авторства відомих українських адвокатів, зокрема матеріали історичних судових процесів 1930-х років у Східній Галичині. З-поміж таких є матеріал судового процесу кримінальної справи щодо Зенона Пеленського. Як відзначив останній, в судовому процесі «трагедія, яку переживала українська нація по втраті своєї державності заставила кожного, хто її переживав пригадуватися над причинами цієї трагедії»²⁴². А. Бедрій зазначав, що «справжні націоналісти не лише голосять ідею, але відважно виступають у її захист, навіть під загрозою втрати життя чи довгих тюремних присудів окупантським режимом»²⁴³.

Адвокати сприяли стабілізації політичних уподобань населення як основи процесу історичного державотворення, що стало перспективною опорою стабілізації основ громадянського суспільства.

Активна позиція українських адвокатів у 1930-х роках, які супроводжувалися «політичними» процесами на Галичині, зумовлювала їх відчутні обмеження, оскільки всі судові слухання проходили під головуванням суддів – поляків. Адвокати навмисне ініціювали заяви провокуючого характеру, щоби служителі Феміди достукалися до свідомості українського суспільства.

У 1930-х роках українські адвокати здійснювали захист переважно на солідарних засадах, що мало значення для вироблення єдиної тактики захисту, яка не була витвором лише одного конкретного адвоката, а колективної думки всієї адвокатської спільноти, яка брала участь у справі. Такі рішення мали місце на засіданнях Колегії оборонців або Союзу Українських Адвокатів.

Зацікавленість адвокатури питанням формування правової держави, шляхом правотворчої діяльності проявляється протягом

²⁴¹ Бігун В. С. Філософія правосуддя: ідея та здійснення: [монограф.] / В. С. Бігун. – К., 2011. – 330 с. (Бібліотека Міжнародного часопису «Проблеми філософії права»). – С. 16.

²⁴² ЦДДА у м. Львові [Текст]. – Фонд 371. – Опис 1. – Справа 108. – Арк. 36.

²⁴³ Бедрій А. Борець і мученик за Україну – доктор Володимир Горбовий [Текст] / А. Бедрій. – Дрогобич: Відродження, 1995. – С. 22.

всього історичного процесу. Позиція відомого адвоката В. Ю. Старосольського, як зазначає О. Хом'як, така: «професор відповів, що ці питання будемо розв'язувати у власній державі, а тепер вони для нього тільки українці»²⁴⁴. У своїй діяльності адвокатура наголошувала на результативності правосуддя, оскільки дієвість останнього була однією із основ реального втілення напрацювань науки щодо побудови правової держави, як основи державотворення.

Висловлена думка окремого адвоката в судовій справі була позицією цілого інституту, що водночас стало перспективою закріплення основ для побудови системи права, його втілення в побудові державності. З цього приводу адвокат В. Горбовий у провадженні однієї із судових справ зазначив «помилка людини може бути виправдана, але помилка органу справедливості – ні»²⁴⁵. Таким чином, однією із умов державотворення в українському суспільстві є високий рівень правосуддя, учасником якого і є адвокатура.

Захисні промови українських адвокатів у процесі судових захистів членів УВО та ОУН є одним із важливих джерел вивчення як їх змісту, так і судового красномовства. У більшості випадків це стосується судових промов, де особливо виразно виявляються приватні та особисті інтереси підсудного та його захисника, часто – суспільства.

Окремі промови, виступи адвокатів тогочасної Східної Галичини могли становити великий обсяг друкованого тексту, який часом досягав кілька сотень сторінок машинописного тексту. На перший погляд, це могло видатися надмірним, проте результативним для підзахисного та вражаючим для присутніх у судовій залі. Як приклад, Ю. В. Старосольський відзначав, що «матеріали промов адвокатів С. Шухевича і В. Старосольського – разом (складали) близько 120 сторінок»²⁴⁶.

²⁴⁴ Хом'як О. Пан (За термінологією В'ячеслава Липинського) / О. Хом'як // Записки Наукового Товариства ім. Т. Г. Шевченка. Т. 210: історично-філософська секція. Володимир Старосольський 1878–1942. Ред.: Уляна Старосольська. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто, 1991. – С. 384.

²⁴⁵ Там само. – С. 136.

²⁴⁶ Гловацький, Ю. Ю. Промови українських адвокатів Галичини на політичних процесах початку ХХ ст. [Текст]: [наук.-практ. посіб.] / Ю. Ю. Гловацький. МВС України. Львівський юридичний інститут. – Львів: [Б. в.], 2004. – С. 114.

Обсяг тез залежав від характеру судової справи, кількості обвинувачених, ступеня звинувачення та сили доказів. Кожна частина промови, її обсяг та наведення конкретних даних змінювалась залежно від наявних обставин.

На основі вищевикладеного матеріалу варто відзначити демократичність засад побудови інституту адвокатури, зокрема незалежний, волелюбний характер її природи, який створив цьому інституту репутацію надійного гаранта забезпечення прав і свобод людини.

У даному випадку інститут української адвокатури може розглядатися як один із чинників становлення сучасного справедливого правосуддя, а також державності.

Ірина Скакальська

доктор історичних наук, доцент Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка

ГРОМАДСЬКА ТА ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ГРИГОРІЯ СТЕПУРИ

У низці історіографічних досліджень з історії Поділля та Волині лише фрагментарно зустрічаємо відомості про адвоката та громадського діяча Григорія Калістратовича Степуру (1881–1944), тому проблематика потребує подальшого дослідження.

Варто зазначити, що Григорій Степура народився на Поділлі у містечку Жванець у родині лікарів. Навчався у Подільській духовній семінарії, але через участь в українському гуртку під тиском адміністрації був змушений перевестися до Кутаїської духовної семінарії в Грузії. Завершивши у 1903 році навчання у семінарії, Григорій влаштувався вчителем. Пропрацювавши близько року, повернувся в Україну і вступив до Харківського ветеринарного інституту. Тут Григорій Степура приєднався до української студентської громади. Незабаром він змінив уподобання і вступив до Варшавського університету на юридичний факультет.

За часів УНР був губернським комісаром Поділля. У зв'язку з більшовицькою окупацією він змушений у 1923 році переїхати із

сім'єю до Луцька (Волинське воєводство). Тут він заснував «бюро правних порад і писання прохань» при міській повітовій «Просвіті». Його контора стала місцем захисту скривджених волинян. У Луцьку Г. Степура вів активну громадську діяльність. Він листувався з відомим українським діячем Андреем Шептицьким, надсилає йому рукопис своєї праці «Історія села Жванець». Однак подальші події перешкоджали виходу у світ цієї історичної розвідки. У 1939 році в селі Юляна, що біля Луцька, енкаведисти заарештували Г. Степуру. У 1944 році він помер на засланні в місті Ургенч Хорезмської області. Місце поховання невідоме...²⁴⁷

Адвокат Григорій Степура очолював у 20-х роках ХХ ст. юридичне бюро при Кременецькому повітовому союзі кооперативів на Волині²⁴⁸. Також він організував юридичне бюро при «Просвіті», яке розпочало роботу у 1922 році²⁴⁹. Григорій Степура входив до управи товариства ім. Лесі Українки у Луцьку, яке було засноване у 1929 році і займалося просвітницькою та благодійницькою діяльністю²⁵⁰. Українська еліта Західної Волині міжвоєнного періоду ХХ ст. вдало поєднувала професійну та громадську роботу.

Маємо інформацію про успішні справи адвоката Григорія Степури. Наприклад, він виграв судовий процес на користь Б. Білецького. У 1922–1927 рр. Борис Білецький служив дияконом на приході у с. Рівне Любомльського повіту Волинського воєводства. Мав судову тяжбу з польським паном. Справу виграно, однак той все ж змушений був змінити місце проживання і характер роботи.

Через деякий час Г. К. Степура допоміг Борису Білецькому влаштуватися в Луцьку українську гімназію. 12 жовтня 1928 року

²⁴⁷ *Йолтуховський Р.* Губернський комісар зі Жванця / Руслан Йолтуховський [Електронний варіант] // Подолянин. – Режим доступу : <http://podolyanin.com.ua/history/9028/>

²⁴⁸ Державний архів Волинської області, ф. 522, оп. 1, спр. 2., арк. 39.

²⁴⁹ Життя Волині // Наш голос. Волинський селянський тижневик. – Луцьк, 1922. – Ч. 3–4.

²⁵⁰ *Миць М.* Товариство ім. Лесі Українки на Волині / М. Миць // Літопис Волині. – 2001. – Ч. 1. – С. 69–75.

шкільною кураторією Б. М. Білецького було затверджено на посаду вчителя гімназії²⁵¹.

Маємо надію, що в майбутньому з'явиться ґрунтовне дослідження про адвоката та громадського діяча Григорія Степуру.

Віталій Скальський

*кандидат історичних наук, науковий співробітник
Інституту історії України НАН України*

АДВОКАТИ – ПАРЛАМЕНТАРІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1917–1918 рр.)

Чи не найбільш драматичним та переломним моментом історії України був період революційних потрясінь 1917–1921 рр. Саме у ці роки українці проголосили та збройно відстоювали Українську Народну Республіку – першу українську модерну державність, відчули свою соборність, врешті стали державотворчою нацією.

Одну із провідних ролей у революції відіграла Українська Центральна Рада – спочатку революційний представницький орган українського народу, а з листопада 1917 р. – парламент проголошеної 7 (20) листопада 1917 р. Української Народної Республіки. Універсали УЦР проголошували «Хай буде Україна вільною»²⁵², «Ніхто краще нас не може знати, чого нам треба і які закони для нас кращі»²⁵³, «Віднині Україна стає Українською Народною Республікою»²⁵⁴, «Однині Українська Народна Республіка стає само-

²⁵¹ *Карабін Н.* 26 лютого 125 років від дня народження Б. М. Білецького (1899–1977) – українського педагога, директора Луцької української гімназії / Н. Карабін [Електронний варіант]. – Режим доступу: http://istvolyn.info/index.php?option=com_content&view=article&id=4597:--26--125-----18991977-----&catid=31

²⁵² Перший універсал // Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. / Упорядн.: В.Ф. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 101–105.

²⁵³ Там само.

²⁵⁴ Третій універсал // Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р. / Упорядн.: В.Ф. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 398–401.

стійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу»²⁵⁵.

Кількісний склад УЦР однозначно не встановлено – від 447 до 848²⁵⁶. Членами Центральної Ради значилось щонайменше 22 адвокати або ж помічники адвокатів.

Напевно, найвідомішим адвокатом часів Української революції 1917–1921 рр., який став на шлях політичної кар'єри є *Микола Іванович Міхновський* (1873–1924). Його вважають ідеологом українського націоналізму, його брошура – «Самостійна Україна», уперше видана 1900 р., витримала таку кількість передруків та перевидань, що й підрахувати видається неможливим. Постаті ж цього, безумовно, маркантного адвоката-політика присвячено чимало наукових праць – від науково-популярних статей до солідних монографій та дисертацій.

Близьким соратником Міхновського був *Борис Миколайович Козубський* (1886–1953). Попри позірно велику кількість його біографій²⁵⁷, є багато неточностей щодо його життєвого шляху, а навіть місця народження, не кажучи уже про оцінку діяльності. Станом на 1916 р. числиться членом Кременецької земської повітової управи. До складу УЦР він був обраний на Всеукраїнському національному конгресі 6–8 квітня як делегат Волинської губернії. Щоправда, невдовзі, на Волинському губернському українському

²⁵⁵ Четвертий Універсал // Українська Центральна рада: Документи і матеріали. У 2 т. – Т. 2: 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. / Упорядн.: В. Ф. Верстюк (керівник) та ін. – К.: Наук. думка, 1996. – С. 398–401.

²⁵⁶ Верстюк В.Ф. Склад і структура Української Центральної Ради // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – Вип. 4. – С. 5–30.

²⁵⁷ *Чернихівський Г. І.* Борис Козубський – відомий громадсько-політичний діяч Волині // Звягель древній і вічно молодий: тези Всеукр. наук.-краєзн. конф. з нагоди 200-річчя утворення Волин. губернії, 200-річчя Волин. епархії та 200-річчя найменування міста Звягеля Новоградом-Волинським. – Новоград-Волинський, 1995. – С. 158–160.; *Власюк О.* Українські представники від Волині у польському парламенті (1922–1927 рр.) // Актуальні питання історії України. Україна і світ : зб. матеріалів Трьої Регіон. наук. конф. (Острого, 25 квіт. 2012 р.) / Нац. ун-т «Острозька Академія». – Острого, 2012. – С. 198.; *Науменко К. Є.* Козубський Борис Миколайович // Енциклопедія історії України. – К. : Наук. думка, 2007. – Т. 4. Ка-Ком. – С. 439.

з'їзді його замінили іншою людиною. Влітку 1917 р., після муніципальних виборів, став головою Кременецької міської думи. Очолював місто до червня 1919 р., коли його було інтерновано польським військом, яке щойно увійшло до Кременця.

Серед членів УЦР помітно вирізнявся *Ілля Людвігович Шраг* (1847–1919). Він був одним із найкращих чернігівських адвокатів. Бібліографія досліджень про І. Шрага теж доволі широка – понад 50 позицій та щорічні Шрагівські читання, які організовує Чернігівський університет у співпраці із органами влади, щоправда, його власне адвокатська діяльність наразі перебуває у затінку наукових зацікавлень істориків. Він був єдиним членом УЦР з дореволюційним досвідом парламентської роботи, адже у 1906 р. був депутатом І Державної Думи Російської імперії. Також він був найстаршим членом УЦР.

Кар'єра адвоката розпочалась для нього 1875 р.²⁵⁸ Почесний громадянин Чернігова. Заснував премію свого імені для здібних дітей. Шраг брався за політичні справи. Так, 1901 р. він разом із М. Міхновським мав захищати членів Революційної української партії, заарештованих у Полтаві. Також він вів декілька справ пов'язаних із селянськими виступами 1905-1907 рр. У 1910 р. на прохання М. Грушевського став адвокатом редактора «Літературно-наукового вісника» П. Лаврова (Ю. Тищенко). У 1911 р. Софія Русова опублікувала статтю у журналі «Світло» про необхідність відкриття україномовних шкіл. За це її було звинувачено у розпалюванні міжнаціональної ворожнечі. Захисником у суді став І. Шраг, який блискуче довів абсурдність подібних звинувачень. Окрім політичних справ, займався і цивільними. Наприклад, консультував письменницьке подружжя Грінченків щодо можливості усиновлення дітей після смерті їх єдиної рідної доньки Насті. Ще одна сфера адвокатської практики – це надання юридичних послуг цукровим заводам.

З початком революції 1917 р. І. Шраг повністю пішов у політичну діяльність. Він став головою чернігівської губернської ради громадських організацій, очолив місцевий осередок Української партії соціалістів-федералістів. Брав участь у чернігівських губернсь-

²⁵⁸ Демченко Т. П. Батько Шраг: монографія. – Чернігів, 2008. – С. 26.

ких та всеукраїнських з'їздах. У травні 1917 р. його призначено головою Чернігівського окружного суду. Газета «Киевлянин» охарактеризувала І. Шрага «вождем черниговского мазепинства»²⁵⁹.

Під час урядової кризи у липні 1917 р. І. Шрагу пропонували очолити генеральне секретарство юстиції, згодом його кандидатура розглядалася на посаду генерального судді УНР.

Син Іллі Людвіговича Микола Ілліч Шраг також був членом УЦР, певний час будучи заступником голови.

Цікавою була постать *Теодора Дурача*. Він народився 1883 р. у с. Чупахівка (нині — Охтирський район, Сумська область). Навчався у Охтирській гімназії та на юридичному факультеті Харківського університету. Студентом прилучився до Польської соціалістичної партії (ППС). У липні 1917 р., коли до Української Центральної Ради увійшли представники національних меншин, став її членом від ППС-лівивиці. Однак невдовзі перейшов на сторону більшовиків і навіть очолив секретаріат польських справ в одному із пробільшовицьких псевдо-урядів. 1918 р. виїхав до Польщі, де, будучи адвокатом, провадив активну комуністичну діяльність. Страчений нацистами 1943 р.

Теодор Дурач — один із небагатьох членів УЦР, чиє ім'я було шановане комуністичною владою.

Одним із найвідоміших адвокатів у складі УЦР був *Михайло Агафонович Корчинський*. Він народився 1885 р. у с. Залуччя Надкордонне Кам'янецького повіту Подільської губернії, нині Подольня Кам'янець-Подільського району Хмельницької області. З 1911 р. працював на адвокатських посадах у столиці Російської імперії та став активістом української громади. Під час революції переїхав до Києва, де продовжив адвокатську практику та займався активною політичною діяльністю.

У складі УЦР були і інші адвокати та помічники адвокатів — Зиновій Моргуліс, Андрій Ніковський, Самійло Підгірський, Василь Химерик, Андрій Яковлів та інші.

Наразі студіювання історії адвокатури у роки революції 1917–1921 рр. перебувають на маргінесі наукових зацікавлень істориків.

²⁵⁹ Демченко Т. П. Батько Шраг: монографія. — Чернігів, 2008. — С. 163.; Киевлянин, 1917, 18 серпня.

Поодинокі випадкові статті на цю тематику є радше винятком, аніж правилом.

На початок 1917 року у межах майбутньої Української Народної Республіки працювало понад 3000 осіб, яких можна віднести до адвокатів, тобто присяжних повірених та їх помічників, а також приватних повірених. Зокрема, у Києві – понад 750, Одесі – близько 300, Харкові – 480. Чимало з них були або ж стали політичними діячами, відіграли неабияку роль в історії як України, так і Російської імперії.

Так, адвокати обіймали посади в українських урядах: Олександр Мицюк обіймав посаду міністра внутрішніх справ, Михайло Ткаченко – генеральний секретар судових справ, міністр внутрішніх справ, Федір Сумневич – голова Рівненської повітової народної управи та Волинський губернський комісар, Лев Флейшер – міський голова Бахмута, Євген Рябцов – міський голова Києва. Присяжними повіреними був гласний Катеринославської міської думи Давид Ісакович Шморгонер²⁶⁰, гласний Вінницької міської думи Антоні Станевич²⁶¹, Микола Миколайович Познанський обраний гласним Харківського повітового земства²⁶², Микола Олексійович Іванов – гласний Харківської міської думи, кандидат у члени Всеросійських установчих зборів по Харківському округу від партії народної свободи, Оршанський Мойсей Григорович – кандидат у члени Всеросійських установчих зборів по Харківському округу від партії народної свободи, Леонід Якович Тайбер – член харківської ради присяжних повірених, кандидат у члени Всеросійських установчих зборів по Харківському округу від партії народної свободи²⁶³. У Полтаві Головним комісаром був присяжний повірений Віктор Петрович Горбачов²⁶⁴ (він же був кандида-

²⁶⁰ Быстряков А. Сионистское движение в Екатеринославе // <http://berkovich-zametki.com/2008/Zametki/Nomer3/Bystrjakov1.htm>

²⁶¹ Zięba A. A. Staniewicz Antoni // Polski Słownik Biograficzny. Т. 41: Zeszyt 171: Staich Tadeusz – Stanisław August Poniatowski. – Warszawa – Kraków: Polska Akademia Nauk – Polska Akademia Umiejętności – Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla, 2002, s. 537–539.

²⁶² Состав уездного земскаго собрания // Южный край. – 1917. – № 14349. – 7 грудня.

²⁶³ Южный край. – 1917. – № 14302. – 7 листопада.

²⁶⁴ Вістник Полтавського губернського громадського комітету. – 1917. – 1 липня. – № 58.

том в гласні міської думи Полтави від українських демократичних організацій).

Кандидатами в гласні міської думи Полтави від українських демократичних організацій були присяжні повірені Костянтин Іванович Товкач та Віктор Петрович Горбачов²⁶⁵. Присяжні повірені також було утворили комісаріати до моменту створення міліції²⁶⁶. Першим начальником київської міської міліції став присяжний повірений В. К. Калачевський²⁶⁷.

Формування такого списку можна продовжувати, але й у такому вигляді він достатньо показовий.

Отже, на порядку денному сучасної історіографії стоїть підготовка комплексного видання з біографічними довідками про адвокатів-політиків, а також усіх адвокатів, що практикували на українських теренах у революційний час.

Маріан Токар

*кандидат історичних наук, доцент,
директор Науково-дослідного інституту політичної
регіоналістики, завідувач кафедри політології і державного
управління Ужгородського національного університету*

Тетяна Безега

*кандидат історичних наук, доцент кафедри
адміністративного, фінансового, інформаційного та
європейського публічного права Ужгородського
національного університету, адвокат*

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ – БРАТІВ БРАЩАЙКІВ НА ЗАКАРПАТТІ

Брати Михайло та Юлій Бращайки – відомі громадсько-політичні та культурно-освітні діячі Закарпаття яскраво вираженої української орієнтації. Вони стали свідками складних суспільно-політичних подій

²⁶⁵ Вістник Полтавського губернського громадського комітету. – 1917. – 1 липня. – № 58.

²⁶⁶ Там само. – 2 липня. – № 59.

²⁶⁷ Назначеніе начальника городской милиции // Киевлянин. – 1917. – № 65. – 6 березня.

в регіоні в першій половині ХХ століття, які залишили неабиякий відбиток на їхній долі. Тоді процес національного самоусвідомлення місцевого населення Закарпаття вже набував високого рівня. Брати Бращайки не могли стояти осторонь доленосних подій, а тому їх професійну та громадсько-політичну активність можна відслідковувати рівномірно з важливими для самого краю явищами.

Брати Бращайки народилися у сім'ї греко-католицького церковного учителя. Старший Михайло після закінчення загальної школи в Нанкові та Хусті, гімназій в Ужгороді та Мараморош-Сигеті продовжив навчання на правничому факультеті Клузьського і Віденського університетів. Уже тоді проявився його хист до правознавства й бажання займатися адвокатською роботою, стояти на захисті прав і свобод громадян. Відтак невдовзі 12 березня 1910 р. він отримав диплом доктора права²⁶⁸. Після успішного складання адвокатського іспиту в Марошвашаргелі (Румунія) М. Бращайко відкрив першу свою адвокатську контору в Рахові (1913). А у 1920 р. він переїхав до Ужгорода, де в 1923 р. відкрив адвокатську контору.

У 1930-х рр. Михайло Бращайко вважався одним із провідних юристів Закарпатського краю. Він був дійсним членом Українського Правничого Товариства в Чехословацькій Республіці (1932), іспитовим комісаром для судових екзаменів до вищого суду в Кошицях (1937)²⁶⁹.

У липні 1938 р. він відмовився від адвокатської практики і був іменованій публічним нотарем (нотаріусом) в Ужгороді. В добу існування автономної, а згодом самостійної Карпатської України Михайло Бращайко був призначений членом виконавчого комітету (проводу) політичної партії «Українське національне об'єднання» (січень 1939), обирався послом Сойму (депутатом парламенту) Карпатської України (12 лютого 1939). Як знаному правнику йому довірили написати проект закону (Частина І) про державний устрій,

²⁶⁸ Токар М. Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919–1939 роках: монографія / Маріан Токар. – Ужгород, 2001. – С. 127.

²⁶⁹ Вони боронили Карпатську Україну: Нариси історії національно-визвольної боротьби закарпатських українців / Під заг. ред. М.М.Вегеша. – Ужгород: Карпати, 2002. – С. 232.

назву, мову, прапор, герб і гімн Карпатської України, який був одногосно прийнятий першим українським парламентом у Закарпатті 15 березня 1939 р.²⁷⁰.

Після окупації Карпатської України військами гортистської Угорщини був заарештований (березень – квітень 1939). Після звільнення, знаходячись під постійним жандармським наглядом, Михайло Бращайко працював у судовій канцелярії в Мукачеві (листопад 1939), а згодом в опікунському уряді (з 9 січня 1940). 10 лютого 1941 р. його перевели до Хуста, де працював головою сирітської седрії аж до 25 жовтня 1944 р. Із встановленням в регіоні радянської влади Михайло Бращайко 26 лютого 1945 р. був призначений ведучим групи у відділі уповноваженого Народною Радою Закарпатської України в справах юстиції, що тоді означало високу юридичну посаду при крайовому уряді. Працював адвокатом у міському суді, захищав інтереси ужгородської артілі «Мебельпром» в арбітражному суді (1945–1948). Михайло Бращайко є автором аналітичної доповіді про стан судочинства в Закарпатській Україні.

Брат Михайла – Юлій Бращайко навчався у Сигетській та Ужгородській гімназіях, після закінчення яких (1898) поступив на правничий факультет Будапештського університету. Після успішного навчання у 1902 р. здобув диплом доктора права і вже у 1906 р. отримав право займатися адвокатською діяльністю й відкрив у Хусті свою канцелярію (1906–1919)²⁷¹.

Юлій Бращайко був одним з ініціаторів проведення Всеукраїнського конгресу, на якому 21 січня 1919 р. була схвалена резолюція про возз'єднання краю з УНР. Згодом Юлія Бращайка обрано головою делегації від Закарпаття на Паризьку мирну конференцію. 8 травня утворена Центральна Руська Народна Рада, членом якої було обрано і Юлія Бращайка. Саме ця Рада прийняла рішення про добровільне входження Підкарпатської Русі до складу Чехословацької Республіки на правах широкої автономії. Юлій Бращайко входив до складу п'ятичленної «Тимчасової автономної ди-

²⁷⁰ Токар М. Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919–1939 роках: монографія / Маріан Токар. – Ужгород, 2001. – С. 128.

²⁷¹ Там само. – С. 129.

ректорії» (1919–1920), де відповідав за розвиток торгівлі. У міжвоєнний період Юлій Брацшайко працював адвокатом в Ужгороді, відкривши власну канцелярію (1920–1938). Як умілий та авторитетний правник-юрист, громадський активіст Юлій Брацшайко був головою Спілки адвокатів Підкарпатської Русі, співзасновником Підкарпатського банку, головою товариства «Надія», видавцем газети «Українське слово» (1932–1938).

У своїх спогадах «Що видів я на Закарпаттю...» Юлій Брацшайко писав: «Адвокати на Підкарпаттю мали свою незалежну автономну адвокатську комору (раду. – Авт.) в М. Сиготі аж до рока 1919. Зачим М. Сигіт в році 1919 припав до Румунії, адвокати Підкарпаття засновали собі, для оборони своїх інтересів, союз адвокатів Підкарпатської Русі в році 1920. Чехословацька влада не дозволила адвокатську комору зорганізувати, але веденням агенд адвокатської комори повірила всегдашнього президента Краєвого Союзу в Ужгороді. Установчі збори Союзу Адвокатів вибрали головою Д-ра Адольфа Сентдердія, адвоката в Ужгороді. Та союз виказав малу діяльність до кінця 1927. На загальних зборах в році 1928 вибрали мене головою. Союз в дальших роках виказував велику діяльність. Давав внески до парламенту, давав владі заміти на різні законопроекти парламенту, брав участь письменними працями і словесними рефератами на різних зборах, конгресах правників та адвокатів цілої Чсл. Республіки. Велику працю виконав при виробленню законопроекту адвокатської ординації і виборів, що до законопроекту про адвокатуру було взято, що Підкарпатська Русь дістане окрему независиму автономну адвокатську комору з осідком в Ужгороді. Я зістав головою аж до листопада 1938.

Я був обраний членом сталої делегації адвокатських комор Чсл. Республіки, Централі адвокатських комор Чсл. Республіки. Мадярська влада в листопаді 1938 розпустила і сей союз, хотя союз адвокатів не політизував і був виключно становою організацією»²⁷².

²⁷² Брацшайко Ю. «Що видів я на Закарпаттю...»: Спогади / Юлій Брацшайко / Передмова та упорядкування І. Ліхтей, Ю. Сідей. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. – С. 32–33.

У часи існування Карпатської України Ю. Брацайко увійшов до складу Українського національного об'єднання (січень 1939), обирався послом до Союму Карпатської України (12 лютого 1939). 15 березня 1939 р. Юлій Брацайко призначений міністром фінансів і комунікації в уряді Августина Волошина. На початку угорської окупації очолив делегацію до Будапешта, намагаючись добитися поступок для українців Закарпаття. В період панування угорського окупаційного режиму прийняв угорське громадянство і в Хусті відкрив адвокатську контору, в якій працював аж до приходу радянських військ на територію Закарпаття²⁷³.

У жовтні 1944 р. подав заяву про прийняття його в члени колегії адвокатів. Призначення дістав на роботу в селі Дубове. Однак був арештований, а потім відправлений у виправно-трудовий табір Донбасу, після повернення з якого в 1955 р. він помер²⁷⁴.

Брати Брацайки – це яскравий приклад професійної та громадської вірності й відповідальності. Їх діяльність доводила, що справедливість є і за неї варто боротися.

Валерій Філімоніхін
вчений секретар Національного історико-меморіального заповідника «Биківнянські могили», м. Київ

МАСОВІ ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ 1937–1941 РОКІВ ПРОТИ КИЇВСЬКИХ ПРАВНИКІВ

*(за матеріалами архівно-кримінальної справи
Кенінгфеста Миколая Юлійовича)*

Кримінальні справи періоду «Великого терору» (1937–1938 рр.) є найбільш великим масивом інформації для вивчення дослідниками масового політичного терору сталінського режиму. Але годі шукати у тих справах, фундаментальність та неспростовність фактів скоєння злочину зібраних неупередженим слідством, змагальність

²⁷³ Токар М. Проукраїнські політичні партії Закарпаття в 1919–1939 роках: монографія / Маріан Токар. – Ужгород, 2001. – С. 130.

²⁷⁴ Сас Ф. Брати Юлій і Михайло Брацайки / Федір Сас // Календар «Прогресу» на 1994 рік. – Ужгород: Патент, 1994. – С. 76.

сторін, справедливість вироків. Усіх цих перерахованих забаганок «демократичного права», в справах просто немає. Прикриваючись формально існуючими радянськими законами та слідчими органами, сталінський режим таким чином розправлявся з неугодами для нього, навіть не окремими індивідами, а цілими соціальними прошарками населення СРСР. В першу чергу, під кулі попали так звані куркулі, члени антирадянських партій, які вже давно перестали існувати (есери, меншовики, анархісти, монархісти ін.), а також бувші білі, жандарми, церковники, нацменшини та інші антирадянські елементи. Для швидкого виконання «найважливішого» завдання партії, (серпень – листопад 1937р., присвяченого двадцятій річниці жовтневого більшовицького перевороту, найбільша з каральних організацій в світі, НКВС СРСР, розробила унікальну спецоперацію за наказом 00447, в якому детально було прописано як, кому, коли, і яких ворогів треба було знищити (розстріляти) в першу чергу т.зв. перша категорія, а в другу, це були вороги яких гуманна радянська влада перетворювала на рабів (друга категорія) та відправляла на 10-ти річний термін до концтаборів. Замість пошуку реальних ворогів держави, проведення об'єктивного слідства, НКВС на місцях бомбардувало московське керівництво органів та партії вимогами збільшення «лімітів» на арешти та розстріли, ще навіть їм невідомих «ворогів народу». Багатотисячних «лімітів», які те ж саме московське керівництво «спускало» їм згори.

Збільшення «лімітів» тобто «ворогів народу» було настільки стрімким та великим за обсягом, що цю спецоперацію ВКП(б) – НКВС прийшлося продовжити ще на 11 місяців.

Тому, вкрай важливим для дослідження масових політичних репресій 30–40-х років ХХ ст., є описання і аналіз архівних джерел того періоду. Комплексне вивчення джерел у межах одного фонду, розкриття їхніх інформативних можливостей, що виходять із структури і складу документів, має велике значення для дослідження регіональних особливостей історичного процесу в Україні. Голова головної редколегії науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією» П. Тронько зауважує: «Виняткова цінність локального дослідження обумовлена тим, що завдяки йому історичний процес прослідковується крізь призму місцевих досліджень, під-

креслюючи конкретні риси історичної дійсності, а не підганяючи фактичний матеріал під загальноприйнятну схему... У логічному поєднанні загального та місцевого матеріалу і полягає сенс достовірного конкретного дослідження»²⁷⁵. Фактичний матеріал, яким є досліджувана архівно-кримінальна справа М. Ю. Кенінгфеста, показує механізм проведення політичних репресій в Києві, його динаміку, найбільш типові методи ведення слідства по цих справах, а також допущені в його ході тотальні порушення радянських законів, прав і свобод людини, що підтверджуються конкретними прикладами практично у кожній справі.

Микола Юлійович Кенінгфест народився 22 вересня 1873 року у м. Балта на території тодішньої автономної Молдавської РСР. За національністю – німець. Походив із сім'ї службовців. Мав вищу юридичну освіту. До революції працював членом окружного суду у м. Вітебську. За часів радянської влади працював старшим консультантом державного арбітражу Київської області. Проживав разом із сім'єю в м. Києві. Заарештований співробітниками УДБ НКВС УРСР 26 жовтня 1937р. по місту проживання. Утримувався Микола Юлійович Кенінгфест у спецкорпусі Лук'янівської в'язниці. Йому інкримінувалось проведення контрреволюційної фашистської діяльності, за статтею 54-10 ч. 1 Кримінального кодексу УРСР. Винним себе не визнавав. Під час слідства стало відома справжня причина арешту Миколи Юлійовича Кенінгфеста. Ще у 1935 році на політ гуртку при обговоренні рішень 7-го Конгресу Комінтерну, на поставлене агітатором М. Кенінгфесту питання стосовно німецького фашизму, він сказав: «...фашизм створив Ленін. Не будь Леніна, не було б а ні Гітлера, а ні фашизму»²⁷⁶. Інший «злочин» скоєний Кенінгфестом. Весною 1937 р., у присутності співробітників арбітражу, членів КП(б)У висловлював співчуття з приводу арештів троцькістів. За такі «злочини» був звинувачений у тому, що будучи впевненим німецьким націоналістом (за національністю) у колі своїх знайомих проводив фашистську пропаганду, висловлювався за не-

²⁷⁵ *Тронько П. Т.* Українське краєзнавство в ХХ столітті: (До 75-річчя Всеукраїнської спілки краєзнавців) / В. А. Смолій (наук. ред.) – К., 2002.

²⁷⁶ Центральний державний архів громадських об'єднань України. Ф.263. Спр. 39451.

обхідність захоплення Німеччиною України. На підставі цієї м'яко кажучи фальші, йому було сформовано звинувачувальний вирок у якому записано, що він проводив фашистську пропаганду та проявляв терористичні настрої, погоджуючи терор проти керівників партії і уряду. Після проведеної з ним енкаведистами «роз'яснювальної роботи» був вимушений визнати свою провину. Його справу розглянула «вища двійка» у складі: народного комісару внутрішніх справ СРСР М. Єжова та Прокурора СРСР А. Вишинського. Згідно копії протоколу № 46 від 17 листопада 1937 р., на виконання оперативного наказу НКВС СРСР № 00439 від 25 червня 1937 р. постановили: Кенінгфеста Миколу Юлійовича – розстріляти²⁷⁷. Тієї ж ночі, Миколу Юлійовича було розстріляно у Лук'янівській в'язниці і захоронено на таємній спец дільниці НКВС УРСР у Биковнянському лісі.

Справжня сутність репресії проти Кенінгфеста полягала не тільки в тому, що він, до речі надзвичайно прозорливо визначив справжнє походження гітлеризму і фашизму, а ще і за його національність. Тут необхідно звернутись до роз'яснення сутності оперативного наказу НКВС СРСР № 00439 від 25 червня 1937 р., на який посилалось звинувачення. Цей наказ за грифом «Цілком таємно» визначав порядок проведення репресій (розстрілів) проти осіб німецької національності – громадян СРСР та громадян Німеччини які перебували на теренах Радянського Союзу (працівники німецьких промислових фірм та торгових представників, інженерно-технічний персонал який працював в СРСР за контрактами, дипломатичні представники), а також будь-кого з радянських громадян, що хоча-б раз переступили поріг німецького посольства або консульства. Це був на жаль не єдиний правник, який був розстріляний в місті Києві в передвоєнний час.

Полювання на них репресивними органами здійснювалось так само завзято, як і на інших «ворогів народу», за їх вірність справедливості, за професійний фах – багато з них присвятили своє життя служінню праву і прекрасно розуміли фальшивість звинувачень, що ховались за різноманітними грифами таємності. Пошук адвокатів, які стали жертвами сталінського терору у м. Києві та

²⁷⁷ Центральний державний архів громадських об'єднань України.

області ускладнений тим, що, по-перше, адвокатура була фактично розгромлена, а слідство від репресивних органів законодавчо прямо забороняло участь адвокатів у процесах за ст. 54 Кримінального кодексу УРСР. По-друге, перед тим, як заарештувати правників звільняли з роботи, тому в анкетах заарештованих правників часто відсутні їх посади. Тим не менш, пошук репресованих правників продовжується і незабаром нові імена київських правників, адвокатів, прокурорів, які завдяки своїй принциповій позиції стали жертвами масових політичних репресій повстануть із небуття.

Ігор Чорновол

кандидат історичних наук,

керівник Центру регіональної історії Галичини

Інституту українознавства

ім. І. Крип'якевича НАН України

УКРАЇНСЬКІ АДВОКАТИ В ГАЛИЦЬКОМУ СЕЙМІ (1861–1914)

Точкою відліку в історії української адвокатури в Галичині є 1862 р., коли цісар Франц Йосиф I заповів утворення чотирьох правничих кафедр у Львівському університеті з українською мовою викладання. Наступним важливим кроком була ухвала Галицького сейму 1866 р. про крайовий статус двох мов, що забезпечило українській мові рівноправність з польською в місцевому самоврядуванні. Процес формування середовища українських фахівців у цій галузі, спроможних захищати своїх клієнтів в суді по-українському, розтягнувся на довший час і пов'язаний з діяльністю передовсім студентського «Кружка правників» у Львові в 1880-і роках. Відтак останнє десятиліття ХІХ ст. розпочала формуватися мережа адвокатських канцелярій, що пропонувала захист інтересів по-українському. Значна частина середовища «Кружка правників» 1880-х років мала також політичні амбіції, які їм вдалося реалізувати вже здебільшого в ХХ ст. у вигляді мандатів депутатів Галицького сейму та австрійського парламенту, невдовзі – міністерських портфелів ЗУНР.

В таблиці (див. далі) враховано також двох нотаріусів – Антонія Павенцького, депутата в 1861–1866 рр., та Костя Телішевського,

депутата в 1889–1895 рр. Крім них, більше нотаріусів серед членів українських фракцій не було.

Зростання процентного співвідношення фахівців у галузі права, в українських фракціях двох каденцій Галицького сейму зокрема, загалом сприяло успіхові української політики тієї доби. Що вже зауважували не лише українські, а й польські історики. Так, Ігор Андрухів та Петро Арсенич виділили особливий «адвокатський» період українського національного руху (1880–1923), на противагу попереднім «попівському, «професорському» та наступному «інженерському». А сучасний польський історик Чеслав Партач вважає, що ситуації, коли у 1907 р. (після перших загальних виборів до австрійського Райхсрату) 17 з 30 членів української парламентської репрезентації становили правники, «могли позаздрити й інші парламентські клуби».

Отже, домінацію правників, передовсім адвокатів, в українському національному русі початку ХХ ст. зумовили такі фактори:

- загальний поступ українського руху, зокрема, сприяв й виникненню ринку послуг українських адвокатів;

- завершення формування спеціалізованої системи освіти цієї галузі в Львівському університеті українською мовою та мережі канцелярій по всій Галичині на початку ХХ ст.;

- фактор професійної та матеріальної незалежності успішних українських адвокатів водночас сприяв зростанню їхніх амбіцій у сфері політики.

Розвиток досліджень історії української адвокатури водночас примушує зробити уточнення, що незалежність українських адвокатів від влади, навіть польського чинника, все ж не була всеосяжною та остаточною. Оскільки й українські адвокати намагалися залучити заможного клієнта, тому змушені були рахуватися з політичними переконаннями польських дідичів. Крім того, хоч влада, не забороняючи адвокатам брати участь у політичному житті в принципі, і не перешкоджаючи здійсненню ними професійних і депутатських повноважень, водночас намагалася обмежити їх лише цими сферами. Як наслідок, за винятком Євгена Петрушевича, заступника бургомистра Сколього, не бачимо українських адвокатів серед істеблїшменту нижчих щаблів системи самоврядування Га-

личини. З причини непорозумінь з владою в Городенці Теофіл Окуневський, який довгі роки провадив там успішну канцелярію, виставляв свою кандидатуру на сеймові та парламентські вибори в Коломиї, а не в рідному місті. Коли 1898 р. Т. Окуневський переміг на виборах бургомістра Городенки, намісник Галичини не затвердив таке рішення міської ради і посада була вакантною аж до нових виборів. Як наслідок, до кінця існування Австро-Угорської монархії становища повітових маршалів, віце-маршалів посідали не адвокати, а представники українського духовенства, бургомістрів і віце-бургомістрів малих міст – українські міщани.

Таке уточнення все ж не змінює загальний висновок про безумовну домінацію українських правників, адвокатів передовсім, в національному русі з 1880 р. аж до періоду ЗУНР; зокрема, в Галицькому сеймі – особливо під час двох останніх каденцій 1908–1913 і 1913–1914 рр.

Соціальна реструктуризація депутатів Галицького сейму²⁷⁸

	1861 1866	1867 1869	1870 1876	1877 1882	1883 1889	1889 1895	1895 1901	1901 1908	1908 1913	1913 1914	Разом 267
Адвокати, нотаріуси	1	–	–	1	1	4	2	3	7	15	34 12,74%
Дідичі	1	1	–	–	–	1	–	–	–	–	3 1,12%
Духовенство	22	10	20	7	4	5	3	4	3	4	82 30,71%
Лікарі	–	–	–	–	–	–	–	–	1	1	2 0,75%
Педагоги	2	2	3	3	3	3	2	1	–	1	20 7,49%
Селяни	22	22	11	2	–	2	3	5	8	6	81 30,33%
Судді й інші урядники	2+2	2+1	4+1	2+2	4	3+2	3+2	3+1	6	5	45 16,81%

²⁷⁸ Чорновол І. 199 депутатів Галицького сейму. – Львів, 2010. – С. 83.

Ольга Швед
*кандидат історичних наук, старший викладач
кафедри педагогіки і соціального управління
Інституту права і психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА ВИТВИЦЬКОГО

Формування правової системи України вимагає розвитку інституції адвокатури як невід'ємної складової верховенства права. Знання історичної правди є запорукою таких процесів. Розуміючи сутність непорушності прав людини як громадянина, талановиті адвокати – захисники громадян різних суспільних верств населення ставали активними громадськими та політичними діячами. Вони вимагали юридичної та політичної справедливості щодо представників різних національностей, віросповідань, культур та світоглядних переконань.

Доктор Степан Витвицький (1884 – 1965) був учасником багатьох важливих подій у першій половині та середині ХХ ст. Його громадсько-політична кар'єра супроводжувала його адвокатську діяльність. Навчаючись в університеті, він очолив «Академічну громаду» у Львові та товариство «Січ» у Відні. Був членом Пресової квартири Українських Січових Стрільців, членом редакції газет «Діло» і «Свобода», обирався секретарем Української національної ради Західно-Української Народної Республіки, державним секретарем закордонних справ Західно-Української Народної Республіки, Головою місії ЗУНР у Парижі і Лондоні. Згодом – заступник Голови Українського національно-демократичного об'єднання та Української парламентської репрезентації в польському парламенті, заступник голови Української національної ради в еміграції, Президент Української Народної Республіки в екзилі.

Зупинимось на фактах адвокатської діяльності Степана Витвицького.

У 1908 р., після закінчення навчання, Степан Витвицький захистив докторат права і того ж року вступив як кандидат адвока-

тури до канцелярії адвоката В. Охримовича²⁷⁹. Після одруження з Меланією Стельмах у 1910 р. переїхав до Дрогобича, де працював «як адвокатський конципієнт у канцелярії відомого тоді адвоката й громадянина д-ра Ярослава Олесницького»²⁸⁰.

На початку жовтня 1918 р. Степан Витвицький відкрив у Львові в будинку Старопігійського інституту адвокатську канцелярію²⁸¹. Справи, які вів адвокат, були звичайними, побутовими. Зі спогадів друзів, «на точці громадської праці був для себе і других безкомпромісовий, мав характер чистий, мов джерельна вода, неvspущий, благородний і бравий...».

У 1923–1939 рр. Степан Витвицький продовжив адвокатську діяльність у Дрогобицькому повіті, організовуючи там культурно-просвітню працю, поєднуючи її з організаційно-політичною діяльністю в УНДО. Доктор Степан Витвицький очолював філії «Просвіти», «Сільського господаря», «Маслосоюзу», працював у Союзі кооперативів, дбав про розвиток «Української Захоронки», Народного дому та інших установ. Значну увагу адвокат приділяв національно-культурній діяльності. Під час поїздок він намагався відновити діяльність українських національно-культурних товариств на місцевому рівні.

З 1928 р. С. Витвицький незмінно обирався членом Центрального Комітету УНДО, у 1931–1932 рр. тимчасово підтримав групу Д. Паліїва в УНДО, але не пішов у 1932 р. за провідником Фронту народної єдності. Упродовж 1935–1939 рр. належав до керівної групи УНДО, яку очолював В. Мудрий. Засуджуючи дії радикального українського табору, водночас, захищав його членів у судових політичних процесах як адвокат.

Діяльність на адвокатській ниві приносила не тільки фінансові доходи, але й дозволяла знайти нових прибічників програмних

²⁷⁹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО). — Ф. 5235 Уряд Української Народної Республіки в екзилі. Оп. 1. Спр. 1923. Щоденники д-ра С. Витвицького. Чотири зошити. Автограф. 1955 – 1956 рр. (Рукописи). — Арк. 15.

²⁸⁰ ЦДАВО. — Ф. Спр. 1925. Статті, промови та меморандуми д-ра С. Витвицького з політичних питань уряду УНР за польської політики у відношенні до українського народу. Машинопис, газети. 1938, 1939, 1942, 1956–1965 рр. — Арк. 33.

²⁸¹ Діло. — Львів. — 1900–1939. 14 жовтня 1918 року.

положень УНДО, оскільки лєвова частка справ стосувалася порушень польської адміністрації, судові розгляди справ набували національного забарвлення й розглядалися громадськістю в контексті польсько-українського протистояння. Однією із найбільш резонансних тогочасних подій став арешт 16 мешканців села Добрівляни наприкінці 1929 р., під час загальних зборів читальні «Просвіти»²⁸². Значного розголосу набув арешт студентів 22 грудня 1930 р. в будинку «Народного Дому» у Дрогобичі, що зібралися на збори студентської організації «Підгір'я». Після завершення обговорення першого пункту порядку денного, у приміщення увійшли представники поліції, які заявили про порушення законодавства. Аргументи членів студентської секції були безрезультативними. За словами очевидців, «всіх присутніх було списано, протоколи та реферати зібрано. Незважаючи на всі вияснення про легальність сходин, їх розв'язано, а всіх членів усунуено із салі»²⁸³. Згодом, 10 червня 1931 р. у Самборі відбувся судовий процес проти Антона Максимовича з Борислава (депутат від УНДО у 1928–1930 рр. з округу Стрий-Дрогобич). Прокуратура висунула обвинувачення в злочині «головної зради» і «забурення публічного спокою». Ці злочини, за словами прокуратури, А. Максимович здійснив під час промови на звітному вічі 8 липня 1929 р. у с. Урожі Дрогобицького повіту. Зважаючи на численні арешти українського населення польською адміністрацією у 1930 р. в Дрогобицькому повіті, Степан Витвицький провів значну роботу як адвокат, захищаючи несправедливо звинувачених представників національно-демократичного табору від можливих арештів²⁸⁴.

Перелічені поодинокі судові справи слід розглядати в контексті масових арештів, що були проведені поліцією у Дрогобицькому повіті із осені 1930 р. Основне вістря нападу польської адміністрації, що мав виразний національний відтінок, спрямовувалося на представників національно-культурних товариств, відомих громадсько-

²⁸² Центральний державний історичний архів України у м. Львові. – Ф. 348. Товариство «Просвіта», м. Львів. – Оп. 1. – Спр. 37. Звіти про діяльність філіалу товариства у м. Дрогобич. 1904–1939. – Арк. 45.

²⁸³ Діло. – Львів. – 1900–1939.

²⁸⁴ Там само.

політичних діячів, зокрема, проведено ревізії у Народному Домі, українській гімназії, монастирі СС Василянок у Дрогобичі та ін. установ. Як констатував кореспондент «Діла»: «Шукали за муніциєю... і революційною літературою. Знайдено всього одну пляшку денатурованого спирту та у нічного сторожа Народного Дому револьвер, а в гімназії – кільканадцять пластових приказів та обіжників і більшу скількість легальних пластових часописів. Такі самі ревізії з таким самим менш-більш вислідом переведено в Тустановичах і Бориславі. На цій основі заарештовано директора української гімназії В. Кузьмовича, її учителів Байрака й Іваненка, колишнього посла А. Максимовича, О. Левицького, М. Озаркевича (Борислав), М. Терлецького (Тустановичі) та багато молоді»²⁸⁵.

Діаметрально протилежно результати ревізії українських національно-культурних товариств подано польською періодикою – на вулицях Дрогобича з'явилися видання місцевої преси, у яких зазначалося, що в «Народному Домі, в українській гімназії та монастирі Василянок викрили велику силу вибухового матеріалу і муніції, що в Дрогобичі приготована була українська революція, а осередком такої акції була українська гімназія». У ніч з 27 на 28 вересня 1930 р. всіх арештованих перевезено до слідчої в'язниці в Самборі. 11 жовтня 1930 р. частину затриманих (14 осіб) відпущено. «Діло» повідомляло, що «всім арештованим достарчують з міст харчі, часописи і книжки до читання. Забезпечено їм також правну оборону»²⁸⁶.

Одразу ж після проведених перших арештів, з ініціативи Степана Витвицького, у Дрогобичі відбулося масове віче, учасники якого обговорили стратегію і тактику національно-демократичних сил в умовах наступу польської адміністрації краю. Було вирішено направити до повітового старости Порембельського делегацію на чолі із Степаном Витвицьким, а також вимагати пояснення причин згаданих репресій. Не чекаючи офіційної відповіді, колишній дипломат ЗУНР констатував, що основна причина арештів – зміцнення українського національно-культурного руху. «Очевидно, за тим про-

²⁸⁵ Діло. – Львів. – 1900–1939.

²⁸⁶ Там само.

цесом нашої відбудови пильно стежила польська влада, – зазначав С. Витвицький, – затривожена його розмірами, вона намагалася усякими способами його спинити, послабити, бо зовсім здавити цей процес було їй не під силу. Засоби, яких для того вживано, мінялися відповідно до обставин і степенувались – починаючи з різних обмежень і заборон, а кінчаючи на пацифікації, урядових погромах»²⁸⁷.

Окремої уваги заслуговують відносини Дмитра Паліва і Степана Витвицького. Останній виступив адвокатом на судовому процесі проти Д. Паліва, який розпочався 13 червня 1932 р. Акт обвинувачення містив 10 сторінок. Його зміст торкався виключно вічевих промов влітку 1928 р. і червні 1929 р. Д. Паліва звинувачували у державній зраді та порушенні публічного спокою. Тільки на шостий день судового засідання слово було надано адвокатам. У своїй промові С. Витвицький підкреслив, що «протидержавну роботу ведеться конспіративною пропагандою або організацією революційних сил і засобів. Ні одного, ні другого в ділах обв. Паліва не було. Говориться багато про змагання за відірвання українських земель від цілоти Польської держави. Відірвання може наступити або збройним повстанням або на випадок війни. Про повстання беззбройних селянських мас проти збройної сили війська і поліції не може думати не то політик, а й кожна людина. Щодо воєнних можливостей, то це питання такого спеціального нового укладу міжнародних сил, що говорити про це нині на посольських вічах – зовсім не час і не місце. Обв. Паліїв взивав не до діла, лише до думки, до плекання ідеалів»²⁸⁸.

Аналізуючи покази свідків, С. Витвицький заявив, що Д. Паліїв не закликав до активних виступів проти Польщі, лише до «органічної праці на місцях». Пояснив адвокат також звинувачення у націоналізмі Д. Паліва: «Заяви обвинуваченого, що він є націоналіст, не треба розуміти так, наче би він належав до групи націоналістів, які признають лише насильну боротьбу з іншими націями і державами. Є також інші націоналісти – до яких належить і обвинувачений – які хочуть і змагають до плекання усіх національних

²⁸⁷ Діло. – Львів. – 1900–1939.

²⁸⁸ Там само.

цінностей та стоять на становищі історичних прав нації, котрі мусять швидше чи пізніше здійснитися»²⁸⁹.

Згодом, С. Витвицький разом із В. Ільницьким та І. Рогуцьким виступив адвокатом на судовому процесі проти І. Блажкевича. С. Витвицький розпочав свою промову «розглядом т. зв. Лихого наміру і вимаганого для кваліфікації важкого злочину, якого відсутність виказав цілий процес понад усякий сумнів. Злодій, що має намір украсти чужу річ, – підкреслював адвокат, – добирає нагороду і сприятливі до того обставини – убийник приготує місце, вибирає догідну пору, обдумує утечу, конспіратор підшукує людей для справи йому безоглядно відданих, звяже їх тайною і сильнішою, нерозривною організацією, розділить ролі, визначить провідників, означить спосіб діяння і час насильного виступу. Як же ж приготував і уладив злочин головної зради обвинувачений? Він пішов на прилюдне віче, на яким був присутній відпоручник староства... на яким зібрались сотні людей, з яких більшу частину обвинувачений перший раз у житті бачив і більше здається бачити не буде, при тім людей зібраних принадково. В кінці обвинувачений маючи на меті головну зраду, був би говорив там, з огляду на вагу теми та діла, тільки про неї». Промовець, за словами С. Витвицького, говорив про уклад політичних сил у польському парламенті, про державний бюджет, шкільництво та справу адміністрації. «А коли нема лихого наміру, – підкреслив адвокат, – тоді паде вся основа обвинувачення»²⁹⁰.

Таким чином, доктор Степан Витвицький як адвокат і як громадський діяч, захищав права громадян, обстоював ідеї державності та соборності, зосереджуючи увагу на розв'язанні важливих суспільних проблем – формуванні національної свідомості, захисті національних інтересів, створенні інституцій громадянського суспільства, що є актуальним історичним знанням²⁹¹.

²⁸⁹ Діло. – Львів. – 1900–1939.

²⁹⁰ Там само.

²⁹¹ *Швед О. П.* Степан Витвицький: громадсько-політична діяльність / Інститут гуманітарних і соціальних наук Національного університету «Львівська політехніка». – Львів: Видавництво «Астролябія», 2010. – 180 с.

Частина II АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Михайло Апальков
здобувач Інституту українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України

ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ ЩОДО ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Робота юриста, яка проявляється в пізнавальній, розумовій активності, як правило, полягає у вирішенні системи простих і складних розумових задач-ситуацій, виборі стратегій їх вирішення, а також в обов'язковому творчому підході до цих рішень. Будь-яке судження є або істинним або хибним. Тому воно може бути взяте за істину тільки після того, як ми переконаємося у його істинності.

У юридичній науці існують поняття доведення і доказ. Доведення – це процес думки, що полягає в обґрунтуванні істинності якогось положення за допомогою інших положень, істинність котрих установлена раніше. Під доведенням розуміють факти, якими обґрунтовується істинність того чи іншого положення. Наприклад, якщо треба довести істинність судження: «Крадіжка є дією суспільно небезпечною». Для цього ми наводимо також такі судження: 1) «Будь-який злочин є діянням суспільно небезпечним»; 2) «Крадіжка є злочин». Спираючись на правила доводимо і обґрунтовуємо істинність судження про те, що «крадіжка є дія суспільно небезпечна».

Серед проблем, які є актуальними для діяльності органів внутрішніх справ доведення (доказ) причетності особи до вчинення злочину в процесі дізнання і слідства. Отже, встановлення істини є одним із важливих завдань правосуддя. У ст. 65 КПК «Докази» дано визначення: «В кримінальній справі будь-які фактичні дані, на підставі яких визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші

обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються: показанням свідка, показаннями потерпілого, показаннями обвинуваченого, висновком експерта, речовими доказами, протоколами слідчих і судових дій, протоколами з відповідними додатками, складеними уповноваженими органами за результатами оперативно-розшукових заходів, та іншими документами». Отже, доказ у кримінальному процесі вживається як логічне доведення і як будь-які свідчення про факти.

Факт – явище об'єктивної соціальної дійсності. Він існує незалежно від того, чи знає про нього особа, яка здійснює розслідування. Відомості про факти – це інформація про суть явища. Вона може бути як істинною так і хибною. Отже, під фактом слід розуміти перевірені за допомогою доказів, встановленні істинні знання на відповідному професійному рівні про об'єктивну дійсність.

При аналізі і розкритті злочину важливу роль відіграють факти. Фактами або фактичними даними виступають одиничні явища або події, для яких характерним є конкретний час, місце і умови їх вчинення. Факти використовуються як докази у будь-якій науці. Особливу роль факти відіграють у судовому процесі, коли відновлюється минула подія. З метою встановлення істини при вчиненні злочину дуже важливо, щоб правоохоронні органи мали у своєму розпорядженні максимально велику кількість аргументів.

Тому наявність фактів, які підтверджують те чи інше судження, часто ще недосить для аргументованого доказу. Для прикладу, якщо у логічному ланцюгу фактів ми раптово виявимо хоча б один факт, який суперечить доказу цього положення, то він обмежує загальний висновок, або взагалі спростовує його. Наприклад, слідчий зібрав достатню кількість фактів, які, на його думку, свідчать про порушення закону «особою А», але аргументовано доказати причетність «особи Б» до злочину не може, бо підозрювана особа має надійне алібі і висуває протилежні факти, що доказують непричетність її до злочину.

Факти можна підібрати, але одиничні, взяті самі по собі, відірані один від одного, від конкретної дійсності вони не здатні служити аргументованим доказом. Отже, факти тільки тоді стають надійним доказом, коли вони беруться не поодиноці, а розглядаються у взаємозв'язку і сукупності.

У судово-слідчій практиці важливу роль відіграє алібі. Як уже зазначалося, головним фактом доказу повинні бути дії звинувачуваного, який вчинив злочин у конкретному місці і часі – це необхідний елемент і складова предмета доказу. Алібі – це відсутність звинуваченого у конкретному часі і місці, де вчинена інкримінована йому подія. Це – основа головного факту у формі заперечення вчиненого злочину.

Таким чином, від правильного розуміння і достовірного встановлення або спростування (алібі) кожний раз залежить результат кримінальної справи, а отже, і доля людини.

У зв'язку із появою абсолютно нового закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», захист прав та представництво інтересів громадян в кримінальних справах завжди відіграло важливу роль. При цьому адвокатський корпус рідко міг діяти на принципах змагальності сторін в правовому руслі з метою кращого предствництва інтересів громадян

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

Курс криміналістики. Общая часть / [отв. ред. В.Е. Корноухов]. – М.: Юристь, 2000. – 784 с.

Андрій Бондюк

аспірант кафедри кримінального права та процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ПОНЯТТЯ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ У ПРАВОЗАСТОСУВАННІ

Процес розвитку та трансформації суспільних відносин знаходить своє пряме відображення на етапах правотворення та правозастосування. Законодавець, слідуючи вимогам часу, будує правову галузь таким чином, щоб вона могла відповідати потребам суспільства та забезпечувати конституційно-правові гарантії якості життя.

Однак, в ланцюгу поступового формування нормативно-правової бази безсумнівно знаходять своє місце певні прогалини, продиктовані швидкоплинністю часу та прогресивністю змін. Тоді як правова наука покликана виявляти, досліджувати та моделювати основні шляхи вирішення неврегульованих питань, законодавець покладається на практику суддівського розсуду, яка хоч і не заповнює недоліки правотворчості, однак активує правозастосовну та правотлумачувальну функцію суду.

Науковець Поповський Д. П. вивчаючи суддівський розсуд в країнах романо-германської правової системи, досить виразно підкреслює, якщо погодитися з абстрактним, загальним характером правових норм, то при їх застосуванні неминучим буде процес тлумачення, який залишає як правило для судді свободу розсуду, захистивши його лише встановленням правових рамок і директив. Застосовуючи право суддя зазвичай логічно розвиває раніше сформульовані норми із залученням нових понять, визначень, методів порівняння, протиставлення тощо, тобто такі розумові операції, які вносять новизну в розуміння розглянутого питання²⁹².

К. Левеллін свого часу писав, що навіть якщо припустити, що законодавець створив правило в формулюванні одного варіанту і що врегульовані ним обставини були добре йому відомі і не змінилися відтоді, одного разу все ж виникає сумнівний випадок, який повинен буде вирішити суддя, вдаючись до власної оцінки позитивного права²⁹³.

У галузі кримінального права Г. П. Ткешилиадзе вірно підмітив, що підстави кримінальної відповідальності чітко визначені в законі. При визначенні розміру покарання така точність формулювання відсутня. Це пояснюється тим, що кожне конкретне кримінальне правопорушення та особа правопорушника є настільки індивідуальними, що законодавець не в силах встановити конкретну міру по-

²⁹² Поповський Д. П. Застосування суддівського розсуду в країнах романо-германської правової сім'ї // Науковий вісник Міжнародного гум. ун-ту. – 2014. – № 10-1, том. – 1. – С. 15–19.

²⁹³ Лозовская С. В. О судейском правотворчестве // Сибирский юрид. Вестник. – 2004. – № 1, 10. – С. 10.

карання ефективну для всіх злочинців, які скоїли такого роду порушення. Тому законодавець обмежився постановленням загальних правил, які з одного боку, виключають судове свавілля, а з іншого дають можливість суду взяти до уваги індивідуальні особливості злочину та особи злочинця²⁹⁴.

Як слушно підмітив В. С. Канцір, зміст норми права має загальний характер і сам процес вибору можливого варіанту розв'язання справи має творчий, особистісний характер, заснований на свободі угляду. Якби кримінальне право було набором «готових до використання» схем, то воно не могло б виконувати роль регулятора суспільних відносин²⁹⁵.

Зрозуміло, що певна вольність судді обґрунтовувати винесене ним рішення на підставі власного бачення та трактування закону передбачена в нормах права самим законодавцем, адже далеко не всі життєві ситуації та наслідки правовідносин можна чітко врегулювати нормою, оскільки специфіка суспільної життєдіяльності полягає у прояві «відгалужень», часто з настанням нестандартних обставин, оцінку яким і зобов'язаний дати суддя в межах правового поля та за своїм розсудом.

Розглянемо суддівський розсуд з боку дефінітивного вираження його сутності, змісту та ознак. В науці існує досить широкий спектр проблем, які вивчаються дослідниками різних галузей права, а тому питання суддівського розсуду не стало виключенням. Про загальні аспекти розсуду говорив російський учений П. И. Люблінський, який наголошував, що розсуд можна розглядати з двох сторін, поперше як деяку свободу діяльності публічного органу від законодавчого регулювання, та як право вільно-доцільної оцінки у застосуванні, на підставах вказаних законом, наданих даному органу повноважень²⁹⁶. Так, Комісаров К. І. вважав, що судовий розсуд –

²⁹⁴ *Ткешеладзе Г. Т.* Судебная практика и уголовный закон. – Тбилиси, 1975. – С. 114.

²⁹⁵ *Канцір В. С.* Проблеми судового угляду при застосуванні кримінального законодавства України // автореф. дис. – Львів, 1998. – С. 10.

²⁹⁶ *Люблінский П. И.* Основания судейского усмотрения в уголовных делах. – СПб., 1904. – С. 3–6.

це повноваження суду приймати, відповідно до конкретних умов, таке рішення з питань права, можливість якого впливає із загальних та лиш відносно визначених вказівок закону²⁹⁷. О. А. Папкина наголошує, що судовий розсуд – це врегульований нормами права, здійснюваний в процесуальній формі специфічний вид правозастосовної діяльності, сутністю якого є надання суду у відповідних випадках повноваження вирішувати спірне питання, виходячи з цілей, які переслідував законодавець, принципів права та інших загальних положень закону, конкретних обставин справи та засад розумності, добросовісності, справедливості і основ моралі²⁹⁸.

Інші автори дотримуються бачення того, що судовий розсуд – це вибір суддею варіанта рішення юридичної справи, що ґрунтується на його суб'єктивному сприйнятті обставин справи та його суб'єктивному тлумаченню правових норм²⁹⁹. Боннер А. Т. розглядав категорію розсуду як діяльність з пошуку найбільш оптимального рішення в рамках закону, яка обумовлена поставленими перед ними (органами влади та посадовими особами) завданнями, відповідає інтересам держави та суспільства і базується на фактах об'єктивної дійсності³⁰⁰.

Відтак, на основі розмаїття представлених визначень та підходів до вироблення універсального терміну суддівського розсуду ми приходимо до висновку, що суддівський розсуд є однією з тих специфічних категорій, які не вписуються у загальне трактування судового розсуду через особливості процесуальної форми здійснення повноважень, їх мету та зміст, а також особу – суб'єкта реалізації прав та обов'язків судді.

²⁹⁷ *Комиссаров К. И.* Судебное усмотрение в советском гражданском процессе // Советское государство и право. – 1969, № 4. – С. 50.

²⁹⁸ *Папкина О. А.* Понятие судейского усмотрения // Журнал российского права. – 1997. – № 12. – С. 107.

²⁹⁹ *Звонок С. О.* О проблеме свободного судебного усмотрения в арбитражном процессе // Вестник Арбитражного суда Ставропольского края. – 2004. – № 1. – С. 21.

³⁰⁰ *Боннер А. Т.* Применение закона и судебное усмотрение // Советское государство и право. – 1979. – № 6. – С. 35.

Тарас Гарасимів
*доктор юридичних наук, професор,
заступник директора –
декан повної вищої освіти ІНПП Національного університету
«Львівська політехніка», професор кафедри теорії
та філософії права*

ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ АДВОКАТІВ ЯК ОДНА ІЗ ЗАСАДНИЧИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Однією з умов реформування правової системи України є підвищення професіоналізму та компетентності в роботі як окремо взятого працівника, так і в цілому при вирішенні питань щодо забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод громадян.

Професійна правосвідомість адвокатів є головним інструментом їх діяльності, має свої особливі умови, середовище, засоби, методи формування. Теоретичне дослідження всього комплексу чинників, закономірностей їхнього взаємозв'язку, зміни та впливу на правосвідомість має найважливіше значення в створенні передумов якісного та необхідного їх функціонування та формування. Якщо говорити про формування свідомості людини, то, напевно, коректно буде це поняття розглядати з позицій зовнішньої та внутрішньої діяльності. Зовнішня – це не саме формування, а процес вливу зовнішнього середовища на формування свідомості людини. Внутрішня – це діяльність індивіда, властива його психічному відображенню, по формуванню і використанню психічного уявлення, пов'язаного єдністю пізнавальних і емоційних процесів, роботи пам'яті та активності вольової сфери психіки.

Професія, як певний набір навиків і якостей в тому чи іншому виді діяльності, являє собою відносно самостійний, конкретно-історичний, спеціалізований та інституціолізований рід занять, який виник під впливом соціального поділу праці. До важливих ознак професії, як виду діяльності, можна віднести наступні: відносно довготривале, а частіше за все довічне виконання певних функцій; наявність спеціальних знань, освіти, вмінь і навичок, здобутих у ході роботи; отримання оплати за свою працю, доходу, що забезпечує

підтримання існування працівника та його сім'ї; створення певного суспільного статусу, способу життя людини, її поведінки як на роботі, так і поза нею, що приводить до ототожнення, ідентифікації людини з її професією.

Професійні здібності – це сукупність індивідуально-психологічних властивостей суб'єкта професійної діяльності, що склалися в ході професійної освіти та діяльності на основі існуючих задатків, загальних і соціальних здібностей і включення їх в свою структуру. Професійні здібності визначають успішність професійного навчання та оволодіння складними елементами професійної діяльності. Професійні здібності виражають успішність професійного навчання та оволодіння складними елементами професійної діяльності.

У контексті нашого дослідження носієм професійної культури виступає адвокат, тому рівень його професіоналізму визначається, по суті, рівнем зрілості професійної культури. Константні елементи феномена професіоналізму (сукупність професійно-особистісних характеристик) лише визначають необхідні та достатні суб'єктивні умови його становлення, тобто створюють певну форму, а варіативні елементи (професійна культура та етика) наповнюють цю форму реальним змістом, характеризують механізм формування та реалізації професіоналізму в адвокатурі.

Професійна культура – проявляється в першу чергу у розумінні сутності своєї професії, у вмінні застосувати різні методи та форми управління, в здатності передавати свої знання, виконувати роботу свідомо, творчо, не шаблонно. Професійна культура розкривається у вмінні передбачати результати своєї діяльності, в її прогнозуванні, в здатності відтворити і висловлювати загальнонаціональні інтереси, бачити перспективу їх розвитку. Отже, ми вважаємо, що професійна культура адвоката – це ступінь оволодіння ним знаннями, способами та методами правоохоронної діяльності та використання їх на практиці відповідно до рівня розвитку власної мікрокультури.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що професійна культура не може бути сформованою тільки як знання, хоча будь-яке її становище починається з моменту фіксації мисленням певної «порції» засвоєного знання у вигляді правових понять, гіпотез, теорій та ідей. Знання – це перевірений суспільно-історичною прак-

тикою та засвідчений логікою результат процесу пізнання, що адекватно виражає у свідомості людини навколишній світ. Переживання – це суб'єктивне явище, що зумовило стрибок від фізіологічної форми відображення до психічної. У людини переживання потреб, емоцій, почуттів, вольового зусилля та творчості – одне з трьох атрибутів свідомості – переживання, знання, ставлення. Як наслідок, без цих властивостей професійна культура не може існувати і не може бути сформованою.

Таким чином, стратегія виділення професійно важливих якостей адвокатів в умовах формування громадянського суспільства повинна передбачати два етапи. Перший – виділення та перевірка таких індивідуально-особистісних якостей, які пов'язані з ефективністю діяльності. На даному етапі доцільно застосовувати стратегії побудови та аналізу професіограми та опитування експертів. Виділені індивідуально-особисті якості (одиночні або в комплексі) залишаються лише необхідними для характеристики професіонала і ще не є професійно важливими якостями. Другий етап полягає у перевірці виділених індивідуально-особистих якостей на достатність, що необхідно для порівняння «успішних» і «неуспішних» фахівців (або професіоналів і непрофесіоналів) за однією або декількома якостями. Якщо спостерігається значне розходження, то оцінювана якість є достатньою для прогнозування успішності професійної діяльності, а отже, є професійно важливою.

Олексій Гумін

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права та процесу Інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка»

ФУНКЦІЯ ЗАХИСТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Перетворення, що відбуваються у нашій державі, неминуче відбиваються на вітчизняній правовій системі та процесах забезпечення реалізації прав і свобод людини та громадянина. Це породжує докорінні перетворення у правових конструкціях побудови правоохоронних та судових органів сучасної України. Змінюється не

тільки розуміння місця держави та її апарату у житті людини та громадянина, а й підходи до вибудови такого апарату, його змісту, його вигляду тощо.

У зв'язку з комплексним реформуванням кримінального судочинства, першочерговим завданням є визначення напрямку його здійснення. Відповідно до зобов'язань, які взяла на себе Україна при вступі до Ради Європи, та згідно з положеннями Конституції України (ст. 129) цей курс реалізується шляхом запровадження змагального судочинства на всіх стадіях вітчизняного кримінального процесу. Окреме та досить важливе місце в означеній моделі змагального судочинства займає функція захисту, який сьогодні, згідно чинного КПК України, та в світлі гуманізації та європеїзації законодавства, приділяється багато уваги.

У юридичній літературі категорія функції захисту досконало розроблялась такими вченими як С. А. Альперт, А. М. Бірюкова, Т. В. Варфоломеєва, Я. П. Зейкан, Т. В. Корчева, П. М. Маланчук, Н. М. Обрізан, В. О. Попелюшко, А. М. Тітов, О. О. Чепурний, О. Г. Шнягін, Ю. П. Янович та ін.

Функції кримінального провадження, з огляду на його завдання та зміст, а також, положення чинного КПК, зводяться до трьох основних:

1. Функція обвинувачення.
2. Функція захисту.
3. Функція судового розгляду (Функція вирішення справи по суті у рамках судового розгляду).

З огляду на змагальний зміст сучасного кримінального провадження функція захисту представляє собою окрему та невід'ємну його функцію та існує у протиставленні функції обвинувачення. Захист в рамках кримінального провадження обумовлений існуванням функції обвинувачення³⁰¹.

³⁰¹ Пастернак Н. А. Реализация функции защиты в уголовном судопроизводстве по действующему уголовно-процессуальному законодательству / Н. А. Пастернак // Пробелы в российском законодательстве. — № 3. — 2009. — С. 169–171— Режим доступу. — [Електронний ресурс]: <http://cyberleninka.ru/article/n/realizatsiya-funktsii-zaschity-v-ugolovnom-sudoproizvodstve-podeystvuyuschemu-ugolovno-protsessualnomu-zakonodatelstvu> (дата обращения: 13.11.2015). — С. 170.

Слід погодитись з рядом науковців^{302, 303, 304}, які вважають функцію захисту похідною від функції обвинувачення і визнають її наявність лише тоді, коли наявне кримінальне переслідування. Навряд чи можна вести мову про захист прав суб'єкта, якщо нема загрози їх порушенню, і з цим, важко не погодитись.

Переходячи безпосередньо до визначення дефініції кримінально-процесуальної функції захисту, зауважимо, що на сьогодні, єдиний підхід серед дослідників у розумінні змісту, сутності ознак та елементів функції захисту відсутній.

Так, одні вчені розглядають її як регламентований законом напрям діяльності суб'єктів захисту, наділених правом (або обов'язком) використовувати всі вказані в законі засоби і способи для охорони законних інтересів осіб. Юридичний зміст останньої пропонується розглядати в двох аспектах: як певну процесуальну діяльність і як інститут кримінально-процесуального права³⁰⁵.

Інші, під функцією захисту у кримінальному судочинстві розуміють регламентований законом напрямок діяльності суб'єктів захисту, які наділені правом використовувати усі наділені законом засоби та способи для виявлення обставин, що виправдовують підозрюваного (обвинуваченого), пом'якшуючих обставин або таких, що взагалі виключають його відповідальність³⁰⁶.

Деякі, розглядають функцію захисту як породжений кримінальним переслідуванням та здійснюваний у відповідності з законом і виражений у формі правових відносин вид (частина, компонент, напрям) діяльності при провадженні у кримінальній справі, що реа-

³⁰² *Ларин А. М.* Расследование по уголовному делу: процессуальные функции / А. М. Ларин — М., 1986. — 160 с.

³⁰³ *Зинатуллин Т. З.* Иерархия функций российского уголовного процесса // Российский судья. — 2001. — № 4. — С. 46–47.

³⁰⁴ *Попелюшко В. О.* Функція захисту в кримінальному судочинстві України: монографія / Попелюшко В. О. — Острого : Нац. ун-т «Острозька акад.», 2009. — 633 с.

³⁰⁵ *Шнягін О. Г.* Реалізація функції захисту в кримінальному процесі України: дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. Г. Шнягін — К., 2010. — С. 167.

³⁰⁶ *Даровских С. М.* Некоторые вопросы реализации функции защиты в уголовном судопроизводстве в правовых позициях конституционного суда РФ / С. М. Даровских // Бизнес в законе. — № 1. — 2011. — С. 64–67.

лізується суб'єктами захисту і спрямований на повне чи часткове спростування обвинувачення, реабілітацію невинного, пом'якшення відповідальності та покарання винного, охорону прав та законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підзахисного, засудженого і виправданого³⁰⁷.

Є певна кількість авторів, які намагаються розширити розуміння функції захисту та вносять до її предмету, окрім сторони захисту, і захист інших учасників процесу. Так, М. М. Видря розглядає функцію захисту як функцію, що протистоїть неправомірним діям по відношенню до будь-якого учасника процесу на всіх стадіях³⁰⁸. Є і такі дослідники, які до суб'єктів захисту відносять дізнавача, слідчого, суд тощо³⁰⁹.

На нашу думку, це не зовсім вірно і відбувається через плутанину, спричинену великою кількістю поглядів на означені явища та неповного розуміння змісту функції захисту, як такої.

По-перше, зазначимо, що функція – це не діяльність, як вказують деякі фахівці³¹⁰, а її вид або напрямок. Саме тому, вона не може містити в собі комплекс заходів щодо реалізації поставленої мети, але вона є сама по собі дороговказом, комплексом процесуальних можливостей, які передбачає та надає законодавець для реалізації поставленої мети, у даному випадку – у процесі захисту.

По-друге, виходячи з того, що захист в кримінальному процесі, це за своєю суттю кримінальна процесуальна діяльність, а процесуальні функції, відповідно, її напрямки, ця діяльність має певних суб'єктів, які різняться за своїми процесуальними цілями. Ми не можемо назвати суб'єктами функції захисту суд, прокурора або слідчого, так як кримінальний процесуальний закон, з огляду на

³⁰⁷ Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми: автореф. дис. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.09 / Попелюшко В. О. – К., 2009. – С. 11.

³⁰⁸ Выдря М. М. Функция защиты в советском уголовном процессе / М. М. Выдря // Сов. государство и право. – 1978. – № 1. – С. 89–90., С.89.

³⁰⁹ Адаменко В. Д. Сущность и предмет защиты обвиняемого. / В. Д. Адаменко. – Томск: Изд-во Томск. унта, 1983. – С. 16–18.

³¹⁰ Гошовський В. М. Функція захисту в адміністративно-деліктному процесі: дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / В. М. Гошовський. – К., 2010. – С. 181.

принцип змагальності, чітко визначає процесуальні права, можливості та завдання кожного з учасників процесу. А саме, слідчого та прокурора чітко визначає, як сторону обвинувачення із визначеним завданням – використовуючи всі процесуальні права та можливості довести обвинувачення до логічного кінця. І якщо припустити, що вони також у процесі своєї діяльності щодо реалізації своїх процесуальних завдань, виконують функцію захисту, то скоріше, тут слід казати не про безпосереднє виконання означеної функції, а про певне фрагментарне сприяння її виконанню. Закон чітко визначає обов'язки та права вказаних учасників кримінального провадження і ні в правах, ні в обов'язках про покладення безпосередньо на них такої функції не йдеться взагалі. А ось стороні захисту, до якої Закон відносить підозрюваного, обвинуваченого та їх захисника-адвоката законодавець відводить кримінальне процесуальне призначення, завдання у вигляді спростування обвинувачення та охорони своїх прав під час кримінального провадження.

Більше того, чинний КПК та Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» надає широкі процесуальні можливості щодо реалізації означеної функції її суб'єктам у вигляді, наприклад, можливості проведення окремого паралельного адвокатського розслідування тощо. Тому саме їм, на наше глибоке переконання, належить виконання функції захисту, як реалізації свого процесуального призначення у процесі кримінального провадження.

Таким чином підсумуємо: Кримінальна процесуальна функція захисту у кримінальному провадженні – є окремим видом систематичної кримінальної процесуальної діяльності, обумовленої звинуваченням, здійснюваною на законних підставах в рамках кримінального провадження суб'єктами захисту, яка полягає у комплексному здійсненні низки правових та організаційних заходів щодо відстоювання власних прав та свобод під час кримінального провадження, а також, шляхом повної реалізації своїх законних прав та повноважень встановленні певних обставин, які унеможливають або спростовують обвинувачення.

Ігор Зубач

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
кримінального права та процесу Інституту права
та психології Національного університету «Львівська політехніка»*

ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СТОРОНИ ЗАХИСТУ: СУЧАСНИЙ СТАН РЕЧЕЙ

З огляду на змагальний зміст сучасного кримінального провадження функція захисту представляє собою окрему та невід'ємну його функцію та існує у протиставленні функції обвинувачення. Захист в рамках кримінального провадження обумовлений існуванням функції обвинувачення³¹¹. Звідси бере коріння і зміст змагального процесу. Слід звернути увагу на те, що ефективність змагального процесу залежить від чіткого виокремлення функцій кримінального процесу та сторін, що беруть в ньому участь, а також від визначення предмета кожної функції та змісту діяльності сторін³¹².

Так, ст. 22 Кримінального процесуального кодексу проголошує, що кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом³¹³. Щодо судочинства термін «змагальність» у тлумачному словнику визначається як такий судовий процес, в якому обидві сторони мають рівні активні

³¹¹ *Пастернак Н. А.* Реализация функции защиты в уголовном судопроизводстве по действующему уголовно-процессуальному законодательству / Н.А. Пастернак // Пробелы в российском законодательстве. — № 3. — 2009. — С. 169–171. — Режим доступу. — [Електронний ресурс]: <http://cyberleninka.ru/article/n/realizatsiya-funktsii-zaschity-v-ugolovnom-sudoproizvodstve-po-deystvuyuschemu-ugolovno-protsessualnomu-zakonodatelstvu> (дата звернення: 13.03.2015), С. 170.

³¹² *Григорчук Є. В.* Кримінально-процесуальні функції у світлі оновленого кримінального процесуального законодавства України. / Є. В. Григорчук / Наука і правоохорона // 2013. — № 3 (21). — С. 169–174.

³¹³ Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.12 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 11.03.2015).

права при виключних повноваженнях суду³¹⁴. По суті, в даному сенсі змагальність зводиться до рівноправності сторін.

Серед певної категорії науковців розповсюджена думка про те, що під принципом змагальності прийнято розуміти такий стан судочинства, який забезпечує два основні елементи під час його здійснення, це чіткий розподіл повноважень між сторонами, та процесуальна рівність сторін під час розгляду які вони реалізують перед незалежним та неупередженим судом.

Значення змагальності в судочинстві визначається багатьма вченими як кращий засіб встановлення матеріальної істини. З такою позицією у «рафінованому» вигляді можна погодитися, адже, теоретично змагальна діяльність учасників процесу приводить до активнішого пошуку доказів, що максимально наближає до встановлення обставин, які існували в дійсності³¹⁵.

Але що ж відбувається сьогодні у практичній площині насправді? Так, експертами Ради Європи, науковцями, практиками та вітчизняними фахівцями було проведено аналіз проекту, який за свідчив, що в цій частині він все ж залишився декларативним. Експерти Ради Європи, даючи оцінку проекту у Висновку DG-I (2011)¹⁶ ще в далекому 2011 році, зазначили, що відсутність у проекті практичних можливостей для реалізації принципу змагальності є концептуальним недоліком. Цікаво, що такого ж висновку стосовно втілення в життя принципу змагальності та рівності сторін дійшли й Головне науково-експертне управління Верховної Ради України та Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України. По опрацюванню проекту Кодексу, Спілка Адвокатів України внесла пропозиції урівняти в повноваженнях сторону захисту, особливо в тих, що безпосередньо стосуються збирання доказів, розширення та конкретизації прав захисника в криміналь-

³¹⁴ Черданцев А. Ф. Толкование советского права (теория и практика). М. — 1979. — С. 29.

³¹⁵ Грицаєнко Л. Р. Змагальність, диспозитивність, рівність сторін ? Принципи кримінального процесу України Український юридичний портал «Радник». // Л. Р. Грицаєнко / [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://radnuk.info/statti/228-konst-pravo/3494-2010-01-22-22-03-12.html> (дата звернення: 12.03.2015).

ному провадженні, встановлення імунітету від проведення негласних слідчих дій відносно адвокатів як гарантії їх незалежної професійної діяльності³¹⁶.

Зрозуміло, що ключове змагання відбувається між стороною обвинувачення та стороною захисту з огляду надання доказів, і як наслідок, з приводу підтримки або спростування обвинувачення. Враховуючи те, що сторона обвинувачення представляє державу, а вона у системі змішаного права природно була наділена більшістю можливостей зробити це, у максимальній реалізації означеного принципу, переважно, зацікавлена сторона захисту, так як саме вона, в більшості, потерпає від декларативності такого принципу та неповної реалізації останнього.

Сучасний КПК зробив спробу змінити такий стан речей і це безумовно є вірним та реформаційним кроком вітчизняного законодавця. Але аналізуючи його окремі положення можемо констатувати, що не зовсім вдало. Так, найважливішим аспектом у процесі спростування обвинувачення є процес збору доказів. Однак аналізуючи існуючі окремі ключові положення чинного КПК, які регламентують цей процес про змагальність нажаль навіть і не йдеться. По-перше, допит, який згідно ст. 224 КПК України, є окремою процесуальною дією та проводиться виключно стороною обвинувачення. Доказами по справі можуть бути протоколи допиту, які також здобуваються виключно стороною обвинувачення під час проведення означеної слідчої дії. Відмовитись від допиту стороні обвинувачення свідок, наприклад, не може, а за неправдиві свідчення несе відповідальність згідно ст. 67 КПК і таке інше.

Що ж до сторони захисту, то тут інша картина. Законодавець дозволяє отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їх згодою лише пояснення, які, однак, відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК не є джерелом доказів. Крім того, таке право є умовним, адже залежить від волі опитуваних осіб, та на відміну від аналогічного права сторони обвинувачення, нічим не гарантується³¹⁷.

³¹⁶ Шуба І. О. Принцип змагальності за КПК України / І. О. Шуба // Часопис Академії адвокатури України. — 2013. — № 19. — С. 1–6.

³¹⁷ Там само.

І якщо для дачі показань свідок не з'явився до слідчого судді може бути застосований привід (ч. 2 ст. 140 КПК). То сторона захисту позбавлена можливості подавати таке клопотання, як висновок, право сторони захисту на допит свідка слідчим суддею – нічим не забезпечено³¹⁸.

Також, хочеться згадати і про можливість, а по суті право, сторони захисту клопотати перед стороною обвинувачення про проведення слідчих дій, однак обов'язок задовольняти таке клопотання законодавчо, нажаль, не підкріплений, що в котрий раз, робить проголошений принцип змагальності не більш ніж декларацією. Наприклад, у разі витребування певних речей чи інформації незрівнянно вищі шанси отримати необхідне має сторона обвинувачення, ніж сторона захисту. Адже у разі відмови сторона обвинувачення може скористатися своїм виключним правом проводити такі слідчі дії, як обшук та виїмка, і вилучати речі, вже не використовуючи інститут витребування, а відтак – вже не потребуючи згоди володільця запитуваного³¹⁹.

Щодо наступного «інноваційного» права сторони захисту отримувати інформацію від будь-яких органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, зазначимо, що такі вимоги захисника до відповідних органів та фізичних осіб, не є обов'язковими до виконання, а тому вони можуть ігнорувати запити про надання речей, копій, документів, відомостей, що досить часто і відбувається на практиці. Підґрунтям такого стану речей є те, що зрозумілого та дієвого пока- рання, яке б гарантувало виконання означеного права, знов таки, не існує. До того ж захисник має право отримати на свій запит лише копії документів, що автоматично виключає можли- вість отримання ним висновків експертів, висновків ревізій, актів

³¹⁸ Якименко О. Принцип змагальності в новому Кримінальному процесуальному кодексі – красиве без корисного // Якименко О. / [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.law.vn.ua/ua/pryntsyyp_zmahalnosti_v_novomu_kpk.htm (дата звернення: 13.03.2015).

³¹⁹ Бірюкова П. М. Модель змагальності за проектом Кримінального процесуального кодексу (в порівнянні з іншими країнами світу) / Бірюкова П. М., Островська М. А. // Адвокат. – 2012. – № 4. – С. 12–16.

перевірок, оскільки об'єктами дослідження тих же експертиз, ревізій можуть бути лише оригінальні речі та документи³²⁰ і так далі.

В нас не має на меті перерахувати всі недоліки чинного КПК, але ілюструючи вищенаведені кричущі факти невідповідності реального стану речей деклараціям про впровадження принципу змагальності, ми відверто бачимо фактичне позбавлення сторони захисту реальної можливості реалізовувати свої права під час судового провадження.

Таким чином, можна констатувати, що з огляду на існуючі права сторони захисту та можливість їх реалізації під час кримінального провадження, на сьогодні, реалізація принципу змагальності є лише загальною декларацією. Як і раніше, сторона обвинувачення відіграє провідну роль та має беззаперечно більше прав та процесуальних можливостей реалізовувати свою позицію. Сторона захисту має певне визначене коло досить широких прав, але не має ні розумних механізмів їх реалізації, ні реальних правових гарантій, що в кінцевому рахунку позбавляє права обвинуваченого на якісний та повноцінний захист, як це передбачено вимогами провідних міжнародних стандартів із досліджуваного нами питання.

О. Маслюк

*аспірант кафедри кримінального права та процесу
Інституту права та психології Національного університету
«Львівська політехніка»*

МЕЖІ АДВОКАТСЬКОГО ДОКАЗУВАННЯ В РАМКАХ СПРОСТУВАННЯ ПІДОЗРИ

Починаючи дослідження процесуального порядку участі захисника в доказуванні у кримінальному процесі слід зазначити, що у чинному Кримінальному процесуальному кодексі не розкриваються поняття доказування, його структурні елементи та предмет.

³²⁰ Шуба І. О. Принцип змагальності за КПК України / І. О. Шуба // Часопис Академії адвокатури України. — 2013. — № 19. — С. 1–6.

Так, у ст. 93 КПК розкриваються тільки основні засади доказування, а ст. 94 КПК визначає лише порядок оцінки доказів.

Вивчення низки думок науковців до сучасного розуміння доказування, дає нам змогу виділити основні риси цього процесу та виокремити власне бачення означеної дефініції. Так, всі вчені єдині в тому що:

- доказування це діяльність спеціально уповноважених органів та осіб, які є учасниками кримінального процесу, яка прямо передбачена кримінально-процесуальним законом (представники сторони обвинувачення, сторони захисту та потерпілий);

- діяльність щодо доказування відбувається в рамках конкретного кримінального провадження відносно конкретних обставин конкретного кримінального злочину;

- зміст першої частини такої діяльності зводиться до збирання, закріплення, перевірки й оцінки певної інформації (фактів, обставин тощо) та винайдення конкретних предметів (зброя злочину тощо) та їх процесуальних джерел, що є доказами по кримінальному провадженню.

- зміст другої частини представляє собою процес встановлення істини по справі шляхом прийняття адекватних слідчій ситуації та результатам попереднього етапу доказування процесуальних рішень по справі та впровадженню конкретних процесуальних дій (прийняття рішення про проведення обшуку – сторона обвинувачення; подання клопотань – сторона захисту, відводів – потерпілий та його представники).

Таким чином, під доказуванням в кримінальному процесі, на нашу думку, слід розуміти прямо передбачену кримінальним процесуальним законом спеціальну діяльність суб'єктів кримінального процесу щодо винайдення, закріплення, перевірки, аналізу та оцінки доказів для прийняття відповідних процесуальних рішень та впровадження на їх основі відповідних процесуальних дій з метою встановлення істини по справі.

Предмет доказування для сторони захисту визначається індивідуальною ситуацією кримінального провадження й тактикою захисника. Без збирання власних доказів, захисник не може аналізувати суперечності в провадженні, виявляти неповноту, однобіч-

ність, неприпустимість зібраних стороною обвинувачення доказів, висувати виправдувальні версії³²¹. До того ж, додамо і те, що захиснику не належить обов'язок всебічного дослідження обставин справи і він досліджує лише ті обставини, які є сприятливими для його підзахисного³²². Захисник виявляє обставини в інтересах свого клієнта і ця діяльність у певному значенні має вузький характер, оскільки захисника цікавлять тільки ті докази, які дають змогу виявити обставини, що виправдовують підозрюваного чи обвинуваченого, пом'якшують його відповідальність і покарання³²³.

З іншого боку, захисник мусить досліджувати всі обставини справи, з метою повного володіння інформацією для наявності можливості заперечення чи спростовування доводів сторони обвинувачення. Але відкривати перед правоохоронними органами він має тільки ті обставини, які свідчать на користь його підзахисного³²⁴.

На підставі аналізу положень ст. 91 КПК України до обставин які свідчать на користь підзахисного, деякі вчені, відносять такі: обставини, які впливають на зменшення ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, позитивно характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують покарання, виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження, обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання, форма вини³²⁵.

В свою чергу, до обставин, що підлягають доказуванню з метою спростування підозри (обвинувачення) ми пропонуємо віднести такі:

1) подію кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення) –

³²¹ Предмет і межі доказування захисником у кримінальному провадженні України / В. А. Удовиченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2014. – Випуск 6-1. – Том 4. – С. 147-150.

³²² Корчева Т. В. Проблеми діяльності захисника в досудовому провадженні та в суді першої інстанції: [монографія] / Т. В. Корчева. – Х. : Вид. ФОП Вапнярчук Н. М. – 2007. – С. 39.

³²³ Рибалка О. В. Захисник як суб'єкт доказування в кримінальній справі / О. В. Рибалка // Адвокат. – 2011. – № 7 (130). – С. 35-40.

³²⁴ Предмет і межі доказування захисником у кримінальному провадженні України / В. А. Удовиченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки. – 2014. – Випуск 6-1. – Том 4. – С. 147-150.

³²⁵ Там само. – С. 147-150.

з метою доведення відсутності події кримінального правопорушення;

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення – з метою доведення відсутності винуватості особи чи винуватості іншої особи;

3) обставини які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження.

Як висновок зазначимо, предмет доказування адвоката в рамках його процесуальної діяльності є вужчим за предмет доказування інших суб'єктів доказування, але це не виключає необхідність ви-
найдення, дослідження, перевірки та аналізу ним повних даних, що становлять предмет доказування, для встановлення істини по справі та моделювання власної лінії захисту.

Андрій Ханас

*юрист, каноніст, суддя Трибуналу
Львівської митрополії УГКЦ*

РОЛЬ АДВОКАТА У ЦЕРКОВНОМУ СУДОЧИНСТВІ І КАНОНІЧНОМУ ПРОЦЕСІ УГКЦ

1. СТРУКТУРА ЦЕРКОВНОГО СУДОЧИНСТВА В УГКЦ

- *Єпархіальний* трибунал є трибуналом першої інстанції.
- *Митрополичий* трибунал є:
 - трибуналом другої інстанції для єпархіальних трибуналів;
 - трибуналом першої інстанції для єпархії Митрополита;
- *Трибунал Верховного Архієпископа* УГКЦ є:
 - трибуналом другої інстанції (для єпархії Митрополита);
 - трибуналом третьої (для єпархіальних трибуналів) і дальших інстанцій;
- має права Митрополичого Трибуналу у тих місцях території УГКЦ, де не засновані провінції.
- *Синодальний* Трибунал у складі Генерального керівника управління справедливості УГКЦ та двох Єпископів вибраних таємним голосуванням Синодом Єпископів УГКЦ терміном на п'ять років.

- *Синод Єпископів* – найвищий трибунал в УГКЦ.
- Римський Архієрей – кан. 1059 ККСЦ відповідно до якого «з уваги на верховенство Римського Архієрея кожний вірний може свою справу із суду будь-якого ступеня і на будь-якій стадії спору передати самому Римському Архієреєві, який є для всього католицького світу найвищим суддею і який сам особисто судить або через трибунали Апостольського Престолу, або через ним делегованих суддів».

2. ТИПИ ПРОЦЕСІВ

- *Спірний процес*
 - Звичайний
 - Сумарний (усний)
- *Карний процес*
 - Судовий процес
 - Позасудовий декрет
- *Спеціальні процеси*
 1. Визнання недійсності подружжя
 2. Сепарація подружжя
 3. Здогадна смерть подруга
 4. Звільнення від недовершеного подружжя (*rato et non consumatum*)
 5. Звільнення від подружжя для добра віри (павловий привілей; петровий привілей)
 6. Визнання недійсності свячень
 - *Спеціальні процеси, які розглядаються спеціальними Трибуналами Римського Апостольського Престолу:*
 1. *Delicta graviora* (компетенція – *Конгрегація Доктрини Віри*):
 - * злочини супроти віри (єресь, апостазія, схизма)
 - * злочини супроти Святих Таїнств (утримання, зберігання з метою святотатства, профанація Пресвятої Євхаристії; симуляція відправи Божественної Літургії; співслужіння Божественної Літургії разом зі служителями церковних спільнот, які не мають апостольського наступництва і не визнають sacramентальну гідність священства; освячення з метою святотатства однієї або двох матерій, як в часі Літургії, так поза нею; розгрішення спільника в грісі проти шо-

стої заповіді; намагання sacramентального розгрішення або підслуховування сповіді; симуляція розгрішення у сповіді; намовляння каянника до гріха проти шостої заповіді в акті сповіді або при нагоді, або під її приводом; пряме і непряме порушення таємниці сповіді; записування за допомогою технічних засобів чи розповсюдженні сказаного в часі сповіді).

* злочини супроти звичаїв (злочин проти шостої заповіді; набуття, зберігання, розповсюдження священнослужителем в будь-який спосіб малюнків чи фотографій порнографічного характеру із зображенням малолітніх дітей, яким не виповнилося 14 років).

* намагання уділити святе Таїнство Священства жінці.

2. Втрата клирицького стану та звільнення від обов'язків celibату (компетенція – *Конгрегація у справах Духовенства*).

3. Визнання недійсності свячень (компетенція – *Конгрегація у справах Східніх Церков*).

4. Звільнення від недовершеного подружжя (компетенція – *Апостольський Апеляційний трибунал Римської Роти*).

5. Канонізація і беатифікація (компетенція – *Конгрегація у справах Святих*).

3. УЧАСНИКИ КАНОНІЧНОГО ПРОЦЕСУ

Приватні сторони

Позивач / Відповідач – Адвокат та/або Уповноважений сторони/-ін.

Публічні сторони

Промотор справедливості / Захисник вузла (обоє можуть бути мирянами)

4. СКЛАД ЦЕРКОВНОГО ТРИБУНАЛУ

• **Єпархіальний Єпископ** – суддя для всіх справ, не вилучених виразно на підставі права, у власній єпархії (кан. 1066 § 1 ККСЦ).

– зазвичай делегує судову владу судовому Вікарієві;

– не обов'язково судить у звичайному процесі визнання недійсності подружжя;

– обов'язково суддя у коротшому процесі визнання недійсності подружжя (з 8.12.2015 – *Motu Proprio Mitis et misericors Iesus*);

- іменує і звільняє усіх працівників трибуналу та єпархіальної курії.
- **Судовий Вікарій** – церковний уряд. Звичайна делегована (Єпископом) влада здійснювати судочинство в Єпархії, як *ius dicere*, так адміністративні функції в трибуналі.
 - іменує на визначений час єпархіальний Єпископ (канн. 1086 § 1, 1088 § 1 ККСЦ). Призначення обов'язкове;
 - становить один трибунал з єпархіальним Єпископом, але не може судити справ, які Єпископ застеріг собі (кан. 1086 § 2 ККСЦ);
 - вимоги: священник, бездоганна репутація, доктор чи ліценціат канонічного права, наділений розсудливістю і почуттям справедливості, не молодше 30 років (кан. 1086 § 4 ККСЦ).
 - **Допоміжний судовий Вікарій** – церковний уряд. Помічник, заступник судового Вікарія. Заступає судового Вікарія в часі відсутності останнього (кан. 1086 § 3 ККСЦ).
 - права і функції повинні визначаються Статутом трибуналу.
 - іменує на визначений час єпархіальний Єпископ (кан. 1088 § 1 ККСЦ). Призначення не обов'язкове.
 - **Судді** – церковний уряд. Звичайна делегована (Єпископом) влада здійснювати судочинство в Єпархії, в рамках *ius dicere*.
 - зазвичай священнослужитель (священник, диякон) – кан. 1087 § 1 ККСЦ;
 - також мирянин (чоловік, жінка), якщо Отець і Глава Церкви, за згодою постійного Синоду, дав згоду. Але тільки для формування Колегії суддів (кан. 1087 § 2 ККСЦ);
 - * зараз у справах визнання недійсності подружжя дозволяється присутність одного мирянина у складі Колегії. З 8.12.2015 мирян в Колегії може бути двоє.
 - вимоги: бездоганна репутація, доктор чи ліценціат канонічного права, наділений розсудливістю і почуттям справедливості (кан. 1087 § 3 ККСЦ).
 - іменує на визначений час єпархіальний Єпископ (канн. 1087 § 1, 1088 § 1 ККСЦ). Призначення обов'язкове.
 - **Колегія суддів** – Призначає в порядку черговості судовий Вікарій (кан. 1090 § 1 ККСЦ)
 - три судді:
 - * справи про визнання недійсності свячення (кан. 1084 § 1 п. 1 ККСЦ);

* справи про визнання недійсності подружжя (кан. 1084 § 1 п. 2 ККСЦ);

* карні справи про злочини, за які грозить кара великої екскомуніки, позбавлення уряду, позбавлення духовного стану (кан. 1084 § 1 п. 3 ККСЦ);

* карні справи про злочини, за які грозить кара малої екскомуніки чи суспенди більше ніж на рік (кан. 134 п. 4 Канонів Партикулярного Права УГКЦ).

– п'ять суддів: передбачено законодавством Римо-Католицької Церкви (кан. 1425 § 2 КПП), не ККСЦ.

– Голова Колегії:

* призначається судовим Вікарієм. Може бути сам судовий Вікарій, або допоміжний судовий Вікарій (кан. 1091 § 2, 4 ККСЦ).

* призначає суддю-інструктора (кан. 1093 § 1 ККСЦ) та суддю-доповідача (кан. 1091 § 2 ККСЦ), хіба що сам вирішить виконувати ці функції;

* розглядає заперечення проти працівників трибуналу (кан. 1107 § 3 ККСЦ).

* приймає рішення про прийняття або відкинення Позовної скарги (кан. 1188 § 1 ККСЦ).

* приймає рішення про доцільність участі у процесі адвоката у випадку коли сторона вирішила здійснювати *ius postulandi immediato* (кан. 1139 § 1 ККСЦ).

* з метою запобігання погашення права сторони, приймає рішення про допуск уповноваженого до участі у процесі без належного доручення (кан. 1142 § 2 ККСЦ).

* призначає час для пред'явлення захистів і зауважень (кан. 1284 ККСЦ).

* визначає спосіб (усний чи письмовий) пред'явлення захистів і зауважень (кан. 1285 ККСЦ).

* призначає дату і час засідання Колегії для винесення рішення у справі (кан. 1292 § 2 ККСЦ).

– Суддя-доповідач:

* призначається головою Колегії (кан. 1091 § 2 ККСЦ);

* призначення обов'язкове. Може бути також мирянин;

* доповідає справу на засіданні Колегії (кан. 1091 § 4 ККСЦ);

* пише текст вироку (кан. 1091 § 4 ККСЦ), який потім підписують всі судді Колегії.

• **Авдитор:**

* іменується єпархіальним Єпископом з поміж священнослужителів та мирян (кан. 1093 § 2 ККСЦ);

* *вимоги:* повинен відзначатися добрими звичаями, розсудливістю, знанням;

* для конкретної справи призначається головою Колегії суддів (кан. 1093 § 1 ККСЦ);

* *завдання і функції:* збирати докази у справі і передати судді.

• **Промотор справедливості** (*promotor iustitiæ*):

* церковний уряд. Іменується єпархіальним Єпископом з поміж священнослужителів та мирян (кан. 1099 § 1 ККСЦ); У карному процесі – тільки священнослужитель.

* *вимоги:* бездоганна репутація, доктор чи ліценціат канонічного права, наділений розсудливістю і почуттям справедливості (кан. 1099 § 2 ККСЦ);

* *завдання і функції:*

– публічна сторона обвинувачення. Обов'язок забезпечення громадського добра (кан. 1094 ККСЦ). Наглядає за дотриманням церковних законів. У своїй суті подібний до прокурора;

– повинен брати участь *ad validitatem* у тих справах, в якій вимагається його присутність (обов'язково в карних) – див. кан. 1097 ККСЦ.

• **Захисник вузла** (*священства або подружжя*):

* церковний уряд. Іменується єпархіальним Єпископом з поміж священнослужителів та мирян (кан. 1099 § 1 ККСЦ);

* *вимоги:* бездоганна репутація, доктор чи ліценціат канонічного права, наділений розсудливістю і почуттям справедливості (кан. 1099 § 2 ККСЦ);

* *завдання і функції:*

– публічна сторона захисту. Обов'язок наводити ті факти чи докази, які в розумний спосіб свідчать за користь подружжя чи священства (кан. 1096 ККСЦ). Тобто обстоює інтереси правосильності звершеного священства або подружжя;

– повинен брати участь *ad validitatem* у тих справах, в якій вимагається його присутність (див. кан. 1097 ККСЦ).

• **Нотар:**

* церковний уряд. Іменується єпархіальним Єпископом з поміж священнослужителів та мирян;

* вимоги: бездоганна репутація, священнослужитель або мирянин, повинен вміти читати і писати;

* для конкретної справи призначається головою Колегії суддів;

* завдання і функції: підписує *ad validitatem* акти судової справи та інші акти, які мають публічну достовірність (кан. 1101 ККСЦ). Веде канцелярію трибуналу, реєструє документи, завіряє копії, приймає та надсилає кореспонденцію.

• **Уповноважений** – представник сторони. Виступає від імені сторони, не від свого.

• **Адвокат** – див. нижче.

АДВОКАТ У ПРОЦЕСІ СТВЕРДЖЕННЯ НЕДІЙСНОСТІ ПОДРУЖЖЯ

1. Поняття, визначення:

• Захисник, який надає стороні технічну допомогу для кваліфікованого захисту у процесі;

• Діє від власного імені в інтересах клієнта, не від імені клієнта;

• Адвокат не представляє сторону (хіба би був також уповноваженим);

• Не є церковним урядом! Таким є лише постійний захисник (доктрина одностайна в цьому);

• *Minus publicum* – значна роль і вага у сфері церковного судочинства, зокрема як помічник судді у процесі пошуку правди (*verita oggettiva e non sempre legale*), яку зобов'язані шукати усі учасники процесу. Папа Пій XII наголошував, що це є «*юридичний і моральний обов'язок*» (Allocutio: *ad romanam Rotam* 2.10.1944); *juris prudentia pro rei veritate!*;

• є церковним служінням/ministero ecclesiale, яке вимагає посвяти і любові, головню до найнезахищених (Іван Павло II, Allocutio: *ad romanam Rotam* 28.01.1982);

• Павло VI, Allocutio: *ad romanam Rotam* 11.01.1965: ще Ульпіан та відомі римляни говорили про «*sacerdote iustitiae*».

2. Професійні вимоги, кан. 1141 ККСЦ:

- Повноліття (18 років);
- Добра слава (не йдеться про релігійне життя);
- Католик (можливість диспензи у конкретному випадку, не загально і тільки у звичайних Трибуналах місцевого рівня, не Апостольських);
- Doctor iuris canonici або vere peritus: щоб уникнути не фаховості кандидатів.

Як слід розуміти vere peritus має дати відповідь Статут Трибуналу. Більшість канонічної доктрини – достатньо ліцензіату, але не окремі курси подружнього і процесуального права;

- Затвердження єпархіальним Єпископом: компетентна церковна влада визнає інституційний обов'язок (присяга).
 - для всіх справ через включення до реєстру (для зручності вірних);
 - для однієї лише справи (*ad casum*);
 - як чоловік, так жінка, немає обмежень (неформально були раніше).

3. Законний мандат / доручення, як підстава виступати в суді, кан. 1142 § 1 ККСЦ:

• *Mandatum ad lites*, тобто тільки для процесу у церковному Трибуналі, а не здійснення інших правочинів;

- Автор:
 - * позивач;
 - * той, хто виступає у процесі від чийогось імені (напр. представник, опікун);

* суддя, якщо діє згідно кан. 1139 ККСЦ. Декрет призначення не може бути оскаржений ні стороною, ні самим адвокатом.

• Зміст: повинно бути вказано, які саме функції адвокат повинен виконувати і на яких ступенях судочинства може діяти (не йдеться про можливість подання апеляції, ця роль відведена стороні або уповноваженому).

- Термін
- Автентичність: має бути підписане довірительом і завірено компетентною церковною владою:

* канцлер курії;

* нотар Трибуналу;

* парох.

Питання автентичності регулюють норми щодо публічних церковних і цивільних документів (кан. 1221 ККСЦ).

• Якщо у дорученні прямо вказано на можливість адвокату здійснювати захист на 2 і 3 ступенях судочинства, то апеляційні Трибунали не мають права вимагати нового доручення зробленого у їхніх канцеляріях;

• ККСЦ не передбачає прямого суміщення функцій адвоката і уповноваженого, але не забороняє. Як показує практика, це більш корисно і дієво.

• Спеціальні можливості – лише для уповноваженого:

– необхідність: щоб вберегтися від ситуації коли уповноважений діятиме на власний розсуд ігноруючи настанови клієнта;

– може бути надане тільки стороною, не суддею (коли діє згідно кан. 1139 ККСЦ)!

* зречення скарги;

* зречення інстанції процесу;

* зречення судових актів;

* укладання угоди, договору чи компромісу;

* пропонувати новий сумнів у справі.

• Дії уповноваженого без спеціального доручення:

* подавати ПС;

* отримувати судові повідомлення (доречно, щоб вказана адреса була саме уповноваженого);

* інформувати сторону про хід процесу (арт. 104 *Dignitas Con-nubii*);

* подавати апеляцію (кан. 1142 § 2 ККСЦ). «Тимчасове доручення»: щоб запобігти погашенню права (напр. на подання апеляції).

4. Які дії у процесі може виконувати

• Адвокат не представляє сторону (хіба би був також уповноваженим), а надає технічну допомогу;

• Юридичні поради, письмовий і усний захист;

• Можливість участі у процесі кількох адвокатів (кан. 1140 § 3 ККСЦ);

- Готування ПС (кан. 1187 ККСЦ), але не її подання (хіба би був також уповноваженим);
- Пошук формули для визначення сумніву (кан. 1195 ККСЦ), але не подання особисто нового сумніву (тільки сторона, або уповноважений);
- Подавати/наводити докази;
- Готувати/представляти пункти, щодо яких сторона може бути допитана (кан. 1214 ККСЦ);
- Присутність на допиті сторін та свідків (кан. 1240 ККСЦ), хіба що суддя заборонить;
- Контролювати запитання поставлені експерту (кан. 1258 ККСЦ «...пропозиції, подані здебільшого сторонами»)
- *Переглядати судові акти хоч би ще не були оголошені (кан. 1364 ККСЦ);*
- *Отримати копію актів справи (кан. 1281 ККСЦ);*
- * це дасть можливість краще підготувати захисти/зауваження (кан. 1284–1285 ККСЦ) і приготування відповідей на них (кан. 1286 ККСЦ).
- зречення адвоката: тільки з поважної причини, а також прийняте стороною.

5. Доцільність участі адвоката у процесі недійсності подружжя

- Участь адвоката у подружніх процесах у звичайних Трибуналах не обов'язкова лише в апостольських, але суддя може вирішити, що його участь у справі буде корисною (кан. 1139 ККСЦ);
- Попередні консультації сторони для визначення ситуації з власним подружжям. Визначення *fumus boni iuris* і перспективи справи. Щоб цього домогтися – не достатньо просто слухати клієнта, а потрібно навчити його говорити: виховна роль щоб напрацювати процесуальну позицію;

На даному етапі роль і функція адвоката є важливою з пасторальної точки зору. Переважна більшість вірних не обізнана з практикою церковних трибуналів, а священники не в змозі надати відповідної інформації;

- Незалежність!
- *Ius defensionis*: кращий, а головню компетентний захист;

- *Favor veritatis*: допомога судді у виконанні його *munus*. Делікатність;
- Процесуальна «економія»:
 - * «швидкість» у виконанні процесуальних формальностей;
 - * краще «спілкування» між стороною і Трибуналом;
 - * сторони часто емоційні, у ПС не рідко вказують багато зайвого, натомість адвокат – це технік, який сконцентрує увагу на основному;
 - * сторона не знайома з судовою дисципліною і практикою, тому часто розгублена, без відповідей на власні запитання;
 - * корисно: мати контакт з іншою стороною;
 - * психологічна підтримка сторони у процесі є не менш важливою.

Ірина Яковець
 доктор юридичних наук,
 старший науковий співробітник,
 провідний науковий співробітник сектора
 дослідження проблем кримінально-виконавчого
 законодавства Науково-дослідного інституту
 вивчення проблем злочинності
 імені академіка В. В. Сташиса
 НАПрН України, м. Харків

ПРАВОВА ДОПОМОГА ЗАСУДЖЕНИМ ПІД ЧАС ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ: РЕТРОСПЕКТИВНІ АСПЕКТИ

Здійснення закріпленого в Конституції України положення про визнання найвищою соціальною цінністю прав і свобод людини і громадянина неможливе без створення ефективної системи загальних та спеціально-юридичних гарантій, що їх забезпечують. Не є винятком з цього правила й права осіб, які відбувають покарання у виді позбавлення волі, зокрема їх право на правову допомогу. У контексті

права на правову допомогу відносно засуджених до позбавлення волі визначальне значення мають положення чинної Конституції України про те, що засуджені користуються всіма правами людини та громадянина (ст. 63), а також закріплення за кожним права на правову допомогу, в тому числі у певних випадках – й на безоплатну (ст. 59). Таким чином, право на правову допомогу є одним з основних конституційних прав людини і громадянина і з огляду на це має найвищу юридичну силу та потребує підвищеного захисту.

Потрапляючи у сферу кримінально-виконавчих правовідносин, засуджений не позбавляється автоматично прав і обов'язків особи, оскільки це суперечило б ст. 63 Основного закону держави. Особи, які відбувають покарання не можуть бути позбавлені громадянства України і тому як громадяни України володіють певними правами і свободами, які відповідно до ст. 3 Конституції України визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини визнається Конституцією України головним обов'язком держави. Формулювання ст. 59 Конституції, що «кожен має право на правову допомогу» доводить, що це право належить кожному від народження та не може бути обмежене стосовно особи, визнаної винною у вчиненні злочину. У свою чергу термін «кожен» також означає, що така допомога надається будь-якій особі, незалежно від її раси, статі, національності, мови, походження, майнового чи службового становища, місця проживання, релігії, переконань тощо.

Однак слід констатувати, що проголошення в Основному Законі вказаного права ще не означає, що воно реально гарантується засудженим, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, навіть незважаючи на положення про пряму дію конституційних норм (ч. 3 ст. 8 Конституції України). Такий стан справ можна пояснити недосконалістю чинного кримінально-виконавчого законодавства, а також відсутністю в Україні ґрунтовних теоретичних досліджень щодо визначення поняття, сутності і змісту права на правову допомогу в процесі виконання-відбування покарання у виді позбавлення волі, місця цього інституту в загальнодержавному механізмі забезпечення прав і свобод людини в Україні, кола суб'єктів надання правової допомоги, механізму реалізації цього конститу-

ційного права тощо. Показово, що недосконалість існуючих процедур надання засудженим правової допомоги створювалась протягом тривалого часу за рахунок специфічного визначення змісту цього поняття та закритості системи виконання кримінальних покарань.

Безпосередньо у сфері виконання кримінальних покарань термін «правова допомога» застосовується впродовж доволі незначного часу – з моменту прийняття у 2003 році Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК України), чим, як видається, й пояснюється неглибока розробка цієї проблеми. Дослідники правового статусу засуджених до позбавлення волі, як правило, лише вказують на наявність у таких осіб права на правову допомогу, не поглиблюючись у зміст останнього³²⁶.

До 2003 року при характеристиці системи виконання кримінальних покарань використовувалась категорія «юридична допомога», перші згадки про яку відносяться до періоду 1917–1928 років. Допомога даного виду полягала виключно у можливості отримання послуг адвоката на платній основі переважно у рамках кримінального судочинства, оскільки всі інші види юридичних послуг були пов'язані з необхідністю особистого звернення заявника до юридичної консультації. Поряд із цим, позбавлення людини свободи практично завжди поєднувалось з одночасним скасуванням всіх її прав та передачею у повне й безмежне відання системи виконання покарань, вирішення різного роду юридичних проблем особистості в період перебування в місцях позбавлення волі ставало неактуальним.

Проте саме така недосконалість процесу виконання-відбування покарання, існуючі у ньому значні суперечності, й стали визначальними для звернення до проблеми юридичної освіти засуджених.

³²⁶ Див., прим.: Кримінально-виконавче право України [Текст]: Підручн. / В. М. Трубніков, В. М. Харченко, О. В. Лисодід, Л. П. Оніка, А. Х. Степанюк; За ред. В. М. Трубнікова. – Х.: Право, 2001. – 384 с.; Кримінально-виконавче право України [Текст] : Підручн. / В. В. Голіна, М. В. Романов, М. П. Черненко, В. М. Харченко, О. В. Лисодід, Л. П. Оніка, А. Х. Степанюк, В. Ф. Оболенцев. / за заг. ред. А. Х. Степанюка. – Х.: Право, 2005. – 256 с.; Кримінально-виконавче право України [Текст]: Навч. посібник / За заг. ред. проф. А. Х. Степанюка. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 624 с.; Трубников В. М., Филонов В. П., Фролов А. И. Уголовно-исполнительное право Украины [Текст] : Учебн. – Донецк: Дон. ин-т внутр. дел, 1999. – 640 с.

Фахівці у галузі історичного розвитку даного напрямку державної діяльності підкреслюють, що засуджені в силу свого матеріального стану не завжди мали можливість отримувати оплатну юридичну допомогу. Багато хто з них не володіли елементарними юридичними знаннями та не могли використати свої права на касаційне оскарження, дострокове звільнення, на облаштування домашніх справ та т. ін. Доволі часто цих знань не мали й самі працівники місць позбавлення волі, з огляду на що необхідність в отриманні засудженими юридичної допомоги ставала все дедалі очевидною. Для цього за ініціативою учбово-виховних частин почали створюватись юридичні бюро, які обслуговувались або самими засудженими, або черговими членами колегії адвокатів району, на території якої знаходилось місце позбавлення волі. До складу юридичного бюро, що працювало під керівництвом учбово-виховної частини, входили, як правило, засуджені, переведені до середнього розряду (ті, що виправляються та користуються довірою адміністрації), які володіли юридичними знаннями та досвідом.

Членами бюро не могли стати неодноразово засуджені. Адміністрація залучала членів юридичних бюро не лише до надання юридичної допомоги, а й до пропаганди юридичних знань серед контингенту засуджених. При цьому вона спиралась на підтримку територіальних правоохоронних органів. У найбільш великих установах виконання покарань почали створюватись юридичні гуртки з вивчення радянського права та «основ революційної законності».

На жаль, юридичні бюро не набули широкого поширення, оскільки їх утворення відбувалося виключно за ініціативою адміністрації установ виконання покарань, яка не була зацікавлена у обізнаності засуджених з власними правами³²⁷. Водночас поєднання допомоги адвокатів з допомогою осіб, що не мали такого статусу, на нашу думку, було провісником розширеного тлумачення права на юридичну допомогу, хоча в подальшому, з прийняттям 11 липня

³²⁷ Уголовно-исполнительное право России: теория, законодательство, международные стандарты, отечественная практика конца – начала века [Текст] : Учебник для вузов / Под ред. д.ю.н., проф. А. И. Зубкова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Изд-во НОРМА, 2003. – С. 424–425.

1969 року Основ виправно-трудового законодавства Союзу РСР та союзних республік за засудженими було закріплено право виключно на оплатну юридичну допомогу адвокатів.

І хоча формально чинне законодавство не обмежувало коло питань, за якими засуджені мали право звертатися за юридичною допомогою, на практиці вони фактично обмежувались кримінальним судочинством (написання касаційних скарг), шлюбними й цивільними. Оплата праці адвоката з надання юридичної допомоги особам, що перебували в місцях позбавлення волі, провадилася на підставі Інструкції про оплату юридичної допомоги, що надавалася адвокатами громадянам, підприємствам та організаціям від 4 серпня 1977 року³²⁸. Відповідні суми вносились до юридичної консультації рідними засудженого, громадськими організаціями або перераховувались адміністрацією установи виконання покарань з його ліцевого рахунку³²⁹. Подібний порядок отримання юридичних послуг існував до прийняття КВК України 2003 року, яким замість інституту юридичної уведено поняття правової допомоги.

³²⁸ Инструкция об оплате юридической помощи, оказываемой адвокатами гражданам, предприятиям, учреждениям и организациям от 04.08.1977 г. [Текст] / Бюллетень нормативных актов министерств и ведомств СССР, 1978. – № 6. – С. 16.

³²⁹ Комментарий к Исправительно-трудовому кодексу РСФСР [Текст]: 2-е изд., переработ. и доп. / Под ред. Н. П. Мальшакова. – М.: Юрид. лит., 1979. – С. 67.

УХВАЛА
Всеукраїнського круглого столу
«Адвокатура України: історія та сучасність»
на пошану адвоката, президента
Української Народної Республіки в екзилі
Степана Порфировича Витвицького
(24 листопада 2015 р., м. Львів)

Учасники Всеукраїнського круглого столу відзначають значний інтерес науковців різних регіонів нашої держави до питань історії адвокатури. Подані на круглий стіл тези, достовірність основних положень і висновків яких забезпечена завдяки застосуванню сучасних методологічних підходів, залученню достатньої кількості джерел, критичному осмисленню доробку попередників, містять маловідомі факти, які стосуються проблем організації та функціонування адвокатури на українських землях в історичній ретроспективі.

Водночас, даний науковий напрям ще недостатньо досліджений сучасними українськими та закордонними істориками, правниками, політологами — в історії адвокатури залишається низка «білих плям», історіографічних лакун, заповнення яких потребує значних зусиль не тільки окремих науковців, але і наукових інституцій.

Вивчення досвіду адвокатів минулих поколінь матиме практичне застосування при: підготовці навчальних посібників, навчально-методичних видань та спецкурсів з історії України; розробці навчальних предметів та викладанні дисциплін з адвокатури, історії адвокатури, підготовці кандидатів до адвокатури (при складанні кваліфікаційного іспиту).

Учасники Всеукраїнського круглого столу

УХВАЛИЛИ:

1. Рекомендувати опублікувати матеріали круглого столу, апробовані теми ширше висвітлити у другому томі нарисів з історії адвокатури.

2. Поглибити дослідження з історії адвокатури і права України у започаткованих напрямках та розвивати нові (історія адвокатури

польсько-литовського періоду, Гетьманщини, міжвоєнного та радянського періоду).

3. Рекомендувати Центру досліджень адвокатури і права Національної асоціації адвокатів проводити періодичну апробацію результатів дослідницької роботи шляхом проведення наукових заходів у форматі круглих столів, виставок, конференцій тощо.

4. Ініціювати наукові конкурси серед студентів, аспірантів та фахових науковців з історії адвокатури і права.

5. Рекомендувати звернутися до архівів, бібліотек, музеїв та українських інституцій за кордоном з проханням надати необхідну інформацію про джерела з історії адвокатури України, а також матеріали і артефакти для музею адвокатури і права НААУ.

6. Задля ознайомлення із матеріалами та напрацюваннями Центру, рекомендувати започаткувати формування он-лайн виставки з історії адвокатури і права.

7. Розпочати роботу із аплікантами (стажистами), які готуються вступити до лав адвокатури шляхом проведення різноманітних конкурсів (з ораторського мистецтва, знань історії адвокатури тощо), переможцям пропонувати бонусну систему при складанні кваліфікаційного іспиту.

8. Рекомендувати Центру досліджень адвокатури і права Національної асоціації адвокатів України започаткувати серію видань з адвокатської біографістики, у яких висвітлювати адвокатську, громадсько-політичну, державницьку та культурно-освітню діяльність і наукову спадщину провідних адвокатів, які зробили вагомий внесок в українське національне відродження і державне будівництво, в юриспруденцію в цілому та адвокатську професію зокрема.

9. Рекомендувати Центру досліджень адвокатури і права Національної асоціації адвокатів України публікувати окремі видання з історії адвокатури різних регіонів України, а також книг пам'яті адвокатури, науково-біографічні довідники адвокатів — учасників національно-визвольних змагань 1917–1920 рр., наукової спадщини адвокатів, репринтних видань їхніх праць.

10. Рекомендувати Центру досліджень адвокатури і права НААУ розробити курс лекцій з історії адвокатури і практикум з адвокатської діяльності та ініціювати впровадження їх у навчальний

процес вищих навчальних закладів України юридичного спрямування.

11. Рекомендувати Національній асоціації адвокатів розпочати роботу щодо увіковічнення пам'яті адвокатів шляхом встановлення меморіальних дощок, облагородження місць поховань, відкриття аудиторій у вищих навчальних закладах юридичного спрямування імені провідних адвокатів.

ЗМІСТ

<i>Гвоздій В.</i> НОВА УКРАЇНЬСЬКА ЄВРОПЕЙСЬКА АДВОКАТУРА: НАПРЯМИ РОЗВИТКУ	3
<i>Василик І.</i> ІСТОРІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	6
Частина І. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВОКАТУРИ НА УКРАЇНЬСЬКИХ ЗЕМЛЯХ В ІСТОРИЧНІЙ РЕТРОСПЕКТИВІ. АДВОКАТСЬКА БІОГРАФІСТИКА	11
<i>Андрусак Т.</i> СТЕПАН ВИТВИЦЬКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ В РОЗВИТКУ УКРАЇНЬСЬКОЇ ПРАВОВОЇ ДУМКИ	11
<i>Блануца А.</i> СУДОВІ УРЯДНИКИ В СПРАВАХ ПРО ЗЕМЕЛЬНІ СПОРИ У ВЕЛИКОМУ КНЯЗІВСТВІ ЛИТОВСЬКОМУ ПІСЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ДРУГОГО ЛИТОВСЬКОГО СТАТУТУ	17
<i>Блащук С.</i> ДАВНЬОРУСЬКІ СУДИ ТА СУДОВИЙ ПРОЦЕС В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ АДВОКАТА ТА ІСТОРИКА ЯРОСЛАВА ПАДОХА	22
<i>Бутенко А.</i> «БАТЬКО» ТЕОРІЇ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ – АДВОКАТ МИКОЛА МІХНОВСЬКИЙ	26
<i>Байдак М.</i> МІЖ ПРИВАТНІСТЮ, ПРОФЕСІЙНИМИ ЗАВДАННЯМИ ТА ПОЛІТИЧНИМИ ВИКЛИКАМИ: УКРАЇНЬСЬКІ АДВОКАТИ В ГАЛИЧИНІ В ПЕРШІЙ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ (ЗА ОСОБОВИМИ ДЖЕРЕЛАМИ)	31
<i>Ващук Д.</i> МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ У СУДІ НА УКРАЇНЬСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО: КОНЦЕПТ МИКОЛИ ЧУБАТОГО	36
<i>Ганусин О.</i> УКРАЇНЬСЬКІ АДВОКАТИ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ	40

<i>Гловацький А.</i> ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ АДВОКАТУРИ РЕГІОНУ	43
<i>Довбищенко М.</i> ДЖЕРЕЛА ДО ІСТОРІЇ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ТА КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ	46
<i>Івасюк О.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ТЕОДОТА ГАЛПА	50
<i>Кудін С.</i> ПРАВОВИЙ СТАТУС АДВОКАТА У ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ ПЕРІОД	52
<i>Кагамлик С.</i> СУДОВІ ПРОЦЕСИ І АДВОКАТУРА В КОНТЕКСТІ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ XVII–XVIII СТ.: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ	56
<i>Tomasz Kocurek.</i> STEFAN NAKALLA – ADWOKAT I DZIAŁACZ SPOŁECZNY W RZESZOWIE	59
<i>Котовська О.</i> ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ПОЧАТКУ ПОЛІТИЧНИХ РОЗПРАВ НАД УКРАЇНСЬКИМИ АДВОКАТАМИ ГАЛИЧИНИ УПРОДОВЖ 1919–1926 РОКІВ (НА ПРИКЛАДІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ СПРАВИ АДВОКАТА ІВАНА ВОЛОШИНА)	61
<i>Крупник Л.</i> АДВОКАТИ – ЗАХИСНИКИ УКРАЇНСЬКИХ ДИСИДЕНТІВ	66
<i>Лазурко О.</i> ПРАВОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВОКАТУРИ В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1918–1939 рр.)	71
<i>Лугова О.</i> АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ВОЛОДИМИРА БЕМКА ТА МИХАЙЛА ЗАХІДНОГО	75
<i>Луговий Б.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ В УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАННЯХ ГАЛИЧИНИ	79
<i>Макарчук О.</i> АДВОКАТ СЕВЕРИН ДАНИЛОВИЧ ЯК СПІВРОБІТНИК ОРГАНУ РУСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ РАДИКАЛЬНОЇ ПАРТІЇ «НАРОД» (ЛЬВІВ – КОЛОМІЯ, 1890–1895 рр.)	81
<i>Марковський В.</i> НАУКОВІ ПРАЦІ УКРАЇНСЬКИХ АДВОКАТІВ ЩОДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ МОВНИХ ПРАВ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.)	84

<i>Мельник В.</i> ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГАЛИЦЬКИХ АДВОКАТІВ РАДИКАЛІВ В СЕЙМІ ТА ПАРЛАМЕНТІ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ ст. (НА ПРИКЛАДІ ТЕОФІЛА ОКУНЕВСЬКОГО)	88
<i>Павлишин О.</i> АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВГЕНА ПЕТРУШЕВИЧА	93
<i>Паробок Д.</i> ЕПІЗОД З ІСТОРІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ПЕРШОЇ УНР (1917–1918 рр.)	98
<i>Посівнич М.</i> ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ АДВОКАТАМИ ЧЛЕНІВ УВО-ОУН у 1921–1939 роках	101
<i>Петрів М.</i> АДВОКАТ-ФЛАТЕЛІСТ ІВАН ЧЕРНЯВСЬКИЙ	104
<i>Сібільова О.</i> ІСТОРІЯ АДВОКАТУРИ ХАРКІВЩИНИ 1864–1917 РОКІВ: ПРОБЛЕМИ ВИСВІТЛЕННЯ	113
<i>Семенюк І.</i> РОЛЬ АДВОКАТУРИ У СИСТЕМІ ПРАВОСУДДЯ У ГАЛИЧИНІ В МІЖВОСННІЙ ПЕРІОД	119
<i>Скакальська І.</i> ГРОМАДСЬКА ТА ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТА ГРИГОРІЯ СТЕПУРИ	122
<i>Скакальський В.</i> АДВОКАТИ – ПАРЛАМЕНТАРІ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1917–1918 рр.)	124
<i>Токар М., Безега Т.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ- БРАТІВ БРАЦАЙКІВ НА ЗАКАРПАТТІ	129
<i>Філімоніхін В.</i> МАСОВІ ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ 1937–1941 РОКІВ ПРОТИ КИЇВСЬКИХ ПРАВНИКІВ (за матеріалами архівно-кримінальної справи Кенінгфеста Миколая Юлійовича)	133
<i>Чорновол І.</i> УКРАЇНСЬКІ АДВОКАТИ В ГАЛИЦЬКОМУ СЕЙМІ (1861–1914)	137
<i>Швед О.</i> АДВОКАТСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТЕПАНА ВИТВИЦЬКОГО	140
Частина II. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	146
<i>Апальков М.</i> ДІЯЛЬНІСТЬ АДВОКАТІВ ЩОДО ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ	146

<i>Бондюк А.</i> ПОНЯТТЯ СУДДІВСЬКОГО РОЗСУДУ У ПРАВОЗАСТОСУВАННІ	148
<i>Герасимів Т.</i> ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ АДВОКАТІВ ЯК ОДНА ІЗ ЗАСАДНИЧИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	152
<i>Гумін О.</i> ФУНКЦІЯ ЗАХИСТУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ	154
<i>Зубач І.</i> ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ ПОВНОВАЖЕНЬ СТОРОНИ ЗАХИСТУ: СУЧАСНИЙ СТАН РЕЧЕЙ	159
<i>Маслюк О.</i> МЕЖІ АДВОКАТСЬКОГО ДОКАЗУВАННЯ В РАМКАХ СПРОСТУВАННЯ ПІДОЗРИ	163
<i>Ханас А.</i> РОЛЬ АДВОКАТА У ЦЕРКОВНОМУ СУДОЧИНСТВІ І КАНОНІЧНОМУ ПРОЦЕСІ УГКЦ	166
<i>Яковець І.</i> ПРАВОВА ДОПОМОГА ЗАСУДЖЕНИМ ПІД ЧАС ВІДБУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПОКАРАНЬ: РЕТРОСПЕКТИВНІ АСПЕКТИ	176
УХВАЛА	
Всеукраїнського круглого столу «Адвокатура України: історія та сучасність» на пошану адвоката, президента Української Народної Республіки в екзилі Степана Порфировича Витвицького (24 листопада 2015 р., м. Львів)	181

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
Всеукраїнського круглого столу

АДВОКАТУРА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

на пошану адвоката,
президента Української Народної Республіки в екзилі
Степана Порфировича Витвицького
24 листопада 2015 року, м. Львів

Укладачі І. Б. Василик, І. С. Яковець

Літературне редагування *Тетяна Шептицька*
Комп'ютерна верстка *В. Є. Сломонов*

Підписано до друку 29.12.2015
Формат 60x84¹/₁₆. Ум.-друк. арк. 10,93.
Тираж 1000 прим. Зам. № 81.

Підготовка оригінал-макета до друку і друк:
ТОВ «Комп'ютерно-видавничий, інформаційний центр (КВІЦ)»
04080, м. Київ, вул. Кирилівська, 19-21,
тел.: (044) 482-45-23

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 461 від 23.05.2001 р.